

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta

Ústav germánskych štúdií

Študijný program: Filológia

Študijný obor: Germánske jazyky a literatúry

Dizertačná práca

Aplikácia textovo-optimalizačných techník a ich vplyv na adekvátne pochopenie textu

Application of text-optimizing techniques and their influence on adequate text comprehension

Vedúca práce: prof. PhDr. Jana Rakšányiová, CSc.

2016

Marcel Ištván

Prehlasujem, že som dizertačnú prácu napísal samostatne s využitím výhradne uvedených a riadne citovaných prameňov a literatúry a že práca nebola využitá v rámci iného vysokoškolského štúdia či k získaniu iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe, dňa

.....

Marcel Ištván

POĎAKOVANIE

Chcel by som poďakovať prof. PhDr. Jane Rakšányiovej, CSc za akademické vedenie tohto výskumu, jej rady a nezlomný optimizmus.

Rovnako by som chcel poďakovať celému tímu oddelenia nederlandistiky. Špeciálne PhDr. Zdenke Hrnčířovej, Lucii Sedláčkovej, PhD a Prof. dr. hab. Janovi Pekeldrovi za prejavení dôveru, kolegiálnu a vytvorenie podmienok k napísaniu tejto práce.

Obrovská vďaka patrí mojej rodine a mojim súputníkom v osobnom živote.

Klíčové slová v češtině: textová komunikace, textová analýza, textová optimalizace, porozumění textu, postoje vůči textu, konstrukce mentálních modelů

Klíčové slová v slovenčine: textová komunikácia, textová analýza, textová optimalizácia, porozumenie textu, postoje voči textu, konštrukcia mentálnych modelov

Keywords in English: text communication, text analysis, text optimization, text comprehension, attitudes towards text, mental model construction

Abstrakt

Táto dizertačná práca popisuje výskum zameraný na hľadanie techník optimalizácie textu, ktoré by zlepšili jednak pochopenie a jednak postoje čitateľov voči textu. Cieľom práce je posúdiť efektivitu takýchto techník vzhľadom na ich možnosť zavedenia do komunikačnej praxe štátnych a komerčných inštitúcií.

Teoretickým základom pochopenia textu je tu konštrukcia mentálnej reprezentácie textu. Na to, či čitateľ vytvorí správnu mentálnu reprezentáciu majú vplyv rôzne interné a externé faktory. Táto práca skúma faktor kvality textu a faktor postoja čitateľa voči textu.

Boli pozorované efekty analogických manipulácií holandských a slovenských textov na tri jazykové skupiny. Menovite na ľudí, ktorých rodným jazykom je slovenčina, holandčina a na ľudí, ktorí sa holandčinu naučili ako cudzí jazyk. Pre potreby výskumu boli zvolené dva textové komunikáty – inštrukcie na vyplnenie daňového priznania a návod na použitie digitálneho fotoaparátu.

Časti týchto textov boli optimalizované a prepísané dvoma spôsobmi. Prvý spôsob je založený na prepísaní textu do dialogickej formy. Návod na takýto prepis sa dá zhrnúť do troch bodov a je určený pre autorov textov v štátnych a komerčných inštitúciách, ktorí nemajú jazykovedné vzdelanie. Druhý spôsob je časovo a analyticky náročnejší. Prepis sa tu zakladá na dôkladnej analýze textu a vo väčšej miere pracuje aj s typografickým členením komunikátu.

Tieto texty boli spracované do on-line dotazníka a boli predložené respondentom. Respondenti mali po prečítaní vyplniť rôzne úlohy s cieľom zistiť, ako sa mení ich schopnosť vybaviť si informácie z textu a ako sa menia ich postoje voči textom.

Z analýzy zozbieraných dát vyplynulo, že prepis do dialogickej formy prevažne zmenil schopnosť odpovedať na otázky o informáciách v texte a na hodnotenie textu rovnako, alebo lepšie ako náročnejší spôsob úpravy textu. Potvrdilo sa, že predošlé znalosti majú vplyv na pochopenie textov. Dáta takisto poukazujú na to, že manipulácie textu, ktorý čitatelia už považujú za kvalitný nemusia viesť k zlepšeniu pochopenia a postojov voči textu.

Abstract

This dissertation describes a research aimed at finding text-optimization techniques which would increase the comprehension and better the attitudes of the readers towards the text. The aim is to evaluate the effectiveness of these techniques considering the possibility of implementation into the text-production process of state and commercial institutions.

The theoretical basis for text comprehension is the construction of mental representations of the text. Many factors, internal and external, can influence the construction of a correct mental representation of the text. This thesis researches the factors of text quality and attitudes towards the text.

Effects of the same text manipulations of Slovak and Dutch texts were observed in three language groups. These were: a group of Slovak native speakers, Dutch native speakers and people who learned Dutch as a foreign language. For this research two texts were selected, namely the instructions provided with the tax declaration form and an instruction manual provided with a digital camera.

Parts of the texts were optimized and rewritten into two variants. The first variant is based on the principle of rewriting the text into a dialogue. The instructions for such transformation can be summarized into three points. This approach should be usable for not linguistically educated professionals working in commercial or governmental context. The more elaborate and time consuming approach is based on linguistic analysis and a more distinctive typographic rearrangement of the text. These texts were processed into an on-line research form and presented to the respondents. After reading the text, the respondents were asked to complete several tasks. These were aimed at researching changes in their ability to answer questions about information from the texts and changes in attitudes towards the texts.

The collected data suggests is that the simple rewrite-to-dialogue approach did mostly deliver the same or even better results than the more elaborate text manipulation. The importance of the existence of prior knowledge was confirmed. The data also suggests that manipulating texts that are already considered to be of a good quality does not necessarily lead to improvements in comprehension and attitudes.

Obsah

1.	Výskumná otázka, cieľ práce a teoretické pozadie skúmanej problematiky	1
1.1	Výskumná otázka	1
1.2	Súčasný stav poznania a teoretické východiská	4
1.2.1	Jazyk a reč.....	4
1.2.2	Čítanie s porozumením.....	5
1.2.3	Čítanie v kontexte	6
1.2.4	Interaktívny aktivačný model pre identifikáciu slov a pochopenie...7	
1.2.5	Konštrukcia mentálnych reprezentácií.....	7
1.2.6	Vzťah medzi vlastnosťami textu a vytváraním mentálnej reprezentácie	9
1.3	Hypotézy.....	10
2.	Teoretické východiská posudzovania a optimalizácie skúmaných komunikátov	13
2.1	Štylistika ako vedný odbor	13
2.1.1	Vývoj štylistiky v regióne Česka, Slovenska a Holandska.....	15
2.1.2	Pojem štýl v holandskej jazykovede.....	17
2.1.3	Náučný štýl	20
2.1.4	Žánre a útvary náučného štýlu.....	21
2.1.5	Administratívny štýl	23
2.1.6	Žánre a útvary administratívneho štýlu	25
2.2	Textová lingvistika a kvalita textu	26
2.2.1	Organizácia textu - segmentácia textu jeho rámcovými zložkami...27	
2.2.2	Kohézia a koherencia textu.....	28
2.2.3	Odseky	29
2.2.4	Prístup štátu k tvorbe dokumentov a zrozumiteľnosti jazyka	32
2.3	Použité analýzy kvality textu	35
2.3.1	Funkčná analýza	36
2.3.2	Referenčná analýza	39
2.3.3	Relačná analýza	41
2.3.4	Lingvisticko-quantitatívne miery obťažnosti textu.....	42
2.4	Grafické úpravy a priestorová organizácia.....	48
2.4.1	Písmo	48
2.4.2	Priestorová organizácia	48

2.4.3	Odseky z typografického hľadiska	48
2.4.4	Modely, tabuľky, grafy, fotografie, kresby a ilustrácie	49
2.4.5	Farba	50
3.	Výber komunikátov a ich analýza.....	51
3.1	Inštrukcie na vyplnenie daňového priznania	52
3.1.1	Slovenský text – všeobecný popis celého komunikátu	52
3.1.2	Funkčná analýza	53
3.1.3	Referenčná analýza	55
3.1.4	Relačná analýza	56
3.1.5	Holandský text – všeobecný popis komunikátu	56
3.1.6	Funkčná analýza	57
3.1.7	Referenčná analýza	59
3.1.8	Relačná analýza	60
3.2	Návod na používanie fotoaparátu	60
3.2.1	Všeobecný popis komunikátov v slovenskej a holandskej verzii....	60
3.2.2	Funkčná analýza	61
3.2.3	Referenčná analýza	61
3.2.4	Relačná analýza	62
3.3	Analýza sémantickej náročnosti textu.....	63
4.	Realizácia optimalizácií komunikátov.....	64
4.1	Optimalizácia prvého stupňa – dialogická forma	64
4.2	Optimalizácia druhého stupňa – maximálna optimalizácia	65
5.	Test	69
5.1	Návrh testu	69
5.1.1	Validita testov	69
5.1.2	Návrh uskutočneného experimentu	72
5.1.3	Všeobecné pravidlá použitia zvolených výskumných metód dotazníka a rozhovoru	73
5.2	Predbežná skúška	76
5.2.1	Súčasti predbežnej skúšky	76
5.2.2	Priebeh predbežnej skúšky	79
5.2.3	Výsledky a interpretácia dát predbežnej skúšky.....	80
5.3	On-line test	84
5.3.1	Návrh a zmeny oproti predtestovaniu pri osobných stretnutiach..	84
5.3.2	Priebeh on-line testu.....	85
6.	Analýza a interpretácia dát.....	87
6.1	Štatistické spracovanie dát.....	87

6.2	Kohorta respondentov.....	89
6.3	Hodnotenie textu na škálach vlastností	91
6.4	Hodnotenie schopnosti respondentov odpovedať na faktické otázky	95
6.5	Voľné slovné hodnotenie textov.....	98
6.6	Namerané hodnoty sémantickej obťažnosti textu.....	100
7.	Záver, diskusia a možnosti ďalšieho výskumu	103
8.	Bibliografia	109
9.	Prílohy	115
9.1	List riaditeľky odboru štátneho jazyka o kvalitatívnych normách textovej komunikácie v štátnej a komerčnej sfére	116
9.2	List Finančného riaditeľstva Slovenskej republiky o kvalitatívnych normách textovej komunikácie v štátnej a komerčnej sfére	117
9.3	Požité textové fragmenty inštrukcií na vyplnenie slovenského daňového priznania – originálna verzia (variant O).....	119
9.4	Požité textové fragmenty inštrukcií na vyplnenie slovenského daňového priznania – prepis do dialogickej formy (variant D).....	120
9.5	Požité textové fragmenty inštrukcií na vyplnenie slovenského daňového priznania – maximálna úprava (variant M).....	121
9.6	Požité textové fragmenty inštrukcií na vyplnenie holandského daňového priznania – originálna verzia (variant O).....	123
9.7	Požité textové fragmenty inštrukcií na vyplnenie holandského daňového priznania – prepis do dialogickej formy (variant D).....	127
9.8	Požité textové fragmenty inštrukcií na vyplnenie holandského daňového priznania – maximálna úprava (variant M).....	131
9.9	Požité textové fragmenty slovenského návodu na použitie fotoaparátu – originálna verzia (variant O)	134
9.10	Požité textové fragmenty slovenského návodu na použitie fotoaparátu – prepis do dialogickej formy (variant D)	136
9.11	Požité textové fragmenty slovenského návodu na použitie fotoaparátu – maximálna úprava (variant M)	140
9.12	Požité textové fragmenty holandského návodu na použitie fotoaparátu – originálna verzia (variant O)	143
9.13	Použité textové fragmenty holandského návodu na použitie fotoaparátu – prepis do dialogickej formy (variant D)	145
9.14	Použité textové fragmenty holandského návodu na použitie fotoaparátu – maximálna úprava (variant O)	149

1. Výskumná otázka, cieľ práce a teoretické pozadie skúmanej problematiky

1.1 Výskumná otázka

Predkladaná dizertačná práca popisuje experiment, ktorý si kladie za úlohu posúdiť možnosti zlepšenia textovej komunikácie medzi štátnymi a komerčnými inštitúciami a adresátmi ich textov. Cieľom tejto práce je na základe získaných dát zistiť, ktoré z vybraných techník úpravy textu sú účinné a zlepšujú pochopenie a postoje voči textu.

Korektná komunikácie je pre komerčné inštitúcie žiaduca a výhodná, pre štátne inštitúcie je istým spôsobom dokonca uzákonená. Jedným zo základných práv Európskej únie je totiž právo na dobrú správu vecí verejných. Toto právo je ustanovené v článku 41 Charty základných práv Európskej únie (Charta základných práv Európskej únie, 2012). Je tu zakotvené právo na nestranné a spravodlivé posúdenie záležitosti občana, na konanie v primeranej časovej lehote, právo na vypočutie pred prijatím opatrení, rovnako je tu zakotvená povinnosť administratívy odôvodňovať svoje rozhodnutia. Jazyková stránka veci je ustanovená vo štvrtom bode:

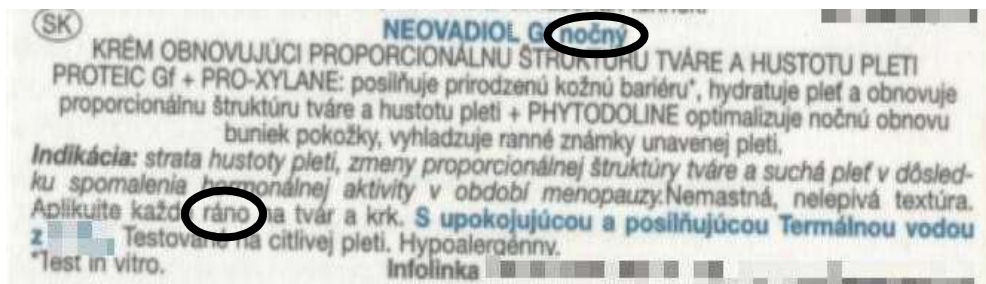
4. Každý sa môže obrátiť na inštitúcie Únie v jednom z jazykov zmlúv a musí dostať odpoveď v rovnakom jazyku.

Uzákonený je teda jazyk, v ktorom sa občan môže na úrady Únie obrátiť a v ktorom aj dostane odpoveď. Charta však už nehovorí o tom, ako komunikovať v rámci daného jazyka. Neukladá povinnosť písať zrozumiteľne a tak, aby občan úradom aj porozumel. Nasledujúci text je úryvkom z návrhu Zmluvy o Ústave pre Európu. Text je napísaný po slovensky, avšak nemusí byť zrozumiteľný pre každého.

Na prijatie európskych rozhodnutí uvedených v odsekoch 3 a 4 je kvalifikovaná väčšina vymedzená ako väčšina rovnajúca sa najmenej 72 % členov Rady, ktorí zastupujú zúčastnené členské štáty zahŕňajúce aspoň 65 % obyvateľstva týchto štátov. (Európska únia., 2005, s. 45)

Ak sa v nadväznosti na rozhodnutie o pozastavení výkonu hlasovacích práv prijaté v súlade s odsekom 3 Rada uznáša kvalifikovanou väčšinou na základe ustanovení ústavy, táto kvalifikovaná väčšina je vymedzená rovnakým spôsobom ako v druhom pododseku alebo, ak sa Rada uznáša na návrh Komisie alebo ministra zahraničných vecí Únie, ako väčšina rovnajúca sa najmenej 55 % členov Rady, ktorí zastupujú zúčastnené členské štáty zahŕňajúce aspoň 65 % obyvateľstva týchto štátov. V tomto poslednom prípade musí blokujúcu menšinu tvoriť aspoň minimálny počet členov Rady, ktorí zastupujú viac ako 35 % obyvateľstva zúčastnených členských štátov, plus jeden člen; v opačnom prípade sa kvalifikovaná väčšina považuje za dosiahnutú. (Európska únia., 2005, s. 45)

Zrozumiteľnosť v komerčnom sektore nie je všeobecne uzákonená. V Holandsku sú však zákonom dané typy textov, ktoré musia byť zrozumiteľné: príbalové letáky k liekom, texty, ktorými inštitúcie komunikujú s účastníkmi lekárskeho výskumu, informácie o hypotékach a o dôchodkoch (Van de Laar, 2011). V komerčnej sfére je zabezpečenie čo najkvalitnejších textov, reklám, informácií či návodov aj súčasťou profesionálnej etiky. Nutnosť kvalitných textov vyplýva aj z želania komerčných inštitúcií uspieť na voľnom trhu aj vďaka textom, ktoré dosiahnu medzi čitateľmi svoje ciele. Úspešná marketingová kampaň často závisí od vhodného textovania a správne napísané návody na použitie zvyšujú šancu, že zákazník bude produkt používať správne a tak sa zvýši spokojnosť a zníži počet reklamácií. Nesprávne napísané návody môžu mať celkom zanedbateľné následky, ako napríklad v nasledujúcom prípade:

Následky však môžu byť aj oveľa vážnejšie, napríklad pri chybných zostavených návodoch na používanie lekárskeho prístroja.

Komunikačné problémy popísané vyššie patria podľa modelu Shannona a Weavera do roviny sémantických problémov (Shannon, 1948). Táto skupina problémov sa vzťahuje k významu, ktorý chce autor sprostredkovať príjemcovi.

Všeobecnou stratégiou, ktorá prekonáva tento problém je zdokonaľovanie kódovania s cieľom zvýšiť sémantickú presnosť.

Ostatné dve roviny, ktoré sú súčasťou tohto modelu, sú technické problémy a problémy efektivity. Technické problémy súvisia s tým, ako presne môžu byť symboly prenášané a nastávajú vtedy, ak sa do komunikácie dostávajú nezamýšľané technicky spôsobené informácie – v prípade prenosu zvuku napríklad šum, zrnenie, praskanie alebo chyby sadzby v tlačných textoch. Rovina problému efektivity sa vzťahuje na to, ako efektívne ovplyvňuje obdržaný význam správanie alebo názory recipienta v porovnaní s pôvodným zámerom autora. Technická rovina ostáva mimo záberu tejto práce, problém efektivity skúma funkčná analýza, zahrnutá medzi analytickými prostriedkami v tejto práci.

Ako bolo spomenuté vyššie, cieľom tejto dizertačnej práce je posúdiť možnosti zlepšenia textovej komunikácie medzi štátnymi a komerčnými inštitúciami a adresátmi ich textov. Pre tento účel boli vybrané dve skupiny komunikátov: inštrukcie na vyplnenie daňového priznania a návod na používanie digitálneho fotoaparátu. Z týchto komunikátov boli vybrané kratšie pasáže pre účely neskoršieho testovania. Pred testovaním boli tieto fragmenty podrobené niekoľkým analýzám a na základe výsledkov týchto analýz boli optimalizované dvoma spôsobmi. Prvý spôsob je jednoduchší, operatívne využiteľný v praxi a pozostáva z niekoľkých všeobecných doporučení na základe zistených opakovaných chýb komunikátov. Spočíva okrem iného v prepísaní textu do dialogickej formy, vznikne tak variant D originálneho textu. Druhý spôsob je náročnejší, vychádza z chýb nájdených pomocou hlbších analýz, prepisom ich odstraňuje a snaží sa aj o typografické a iné zlepšenia. Pracovne je tento variant nazvaný ako maximálna optimalizácia a vznikne tak variant M.

V súvislosti so zrozumiteľnosťou textov spomína literatúra niekoľko rôznych vzorcov, ktoré majú za účel posúdiť náročnosť pochopenia či zrozumiteľnosť textov. Táto práca bude overovať spoľahlivosť jedného takéhoto vzorca, ktorý vypočítava náročnosť textu podľa jeho sémantických vlastností. Ide o takzvanú mieru sémantickej obťažnosti, vyvinutú K. Nästlerovou a upravenou M. Pluskalom pre naše podmienky (Průcha, 1998). Ak by sa potvrdila spoľahlivosť takéhoto výpočtu, predstavoval by cenný nástroj pre ďalší výskum a textotvornú prax.

Výskum popísaný v tejto práci pracuje s tromi skupinami respondentov: Slováckmi, Holanďanmi a ľuďmi, ktorí ovládajú holandský jazyk, nie je však ich materinským jazykom. Experiment tak bude skúmať, či majú obdobné manipulácie textu podobné vplyvy na respondentov s rôznym jazykovým pozadím. Texty inštrukcií k vyplneniu daňového priznania sa svojím poňatím problematiky značne líšia a texty návodu na obsluhu fotoaparátu sú pomerne presnými vzájomnými

prekladmi. Tak bude možné skúmať vplyv analogických manipulácií na rôznorodých i podobných textoch.

Rozvrh experimentu nepočíta so skupinou respondentov, ktorým by boli predložené slovenské texty a pre ktorých nie je slovenčina rodným jazykom. Tento projekt mal obmedzené časové a organizačne prostriedky, vyhľadanie dostatočného množstva takýchto respondentov by bolo nad rámec možností tejto práce. Je to však určite námet na prípadné pokračovanie tohto výskumu.

Zmeny pôsobenia textu na respondentov sú v tomto experimente skúmané dvoma metódami. Respondenti majú po prečítaní textového fragmentu zodpovedať niekoľko otázok o informáciách v texte. Tieto otázky si kladú za cieľ zistiť mieru pochopenia textu. Nasledovne sa mali respondenti na súbore škál vyjadriť k tomu, aký je podľa nich text, ktorý práve prečítali – aké má vlastnosti. Cieľom týchto škál je zistiť, či manipulácie textu mali vplyv aj na postoj respondentov k textu. Postoj k textu môže totiž ovplyvňovať motiváciu respondentov text pochopiť.

Oboznámme sa však najprv so všeobecnými teoretickými východiskami tohto výskumu a hypotézami formulovanými na ich základe.

1.2 Súčasný stav poznania a teoretické východiská

1.2.1 Jazyk a reč

Jazyk a reč sú prostriedkami komunikácie a slúžia na dorozumievanie sa (Brečka, 2003). Dorozumievanie sa (komunikácia) znamená komplexnú sieť symbolických procesov, prostredníctvom ktorých sa uskutočňuje produkcia a výmena významov. Najdôležitejším systémom komunikačných znakov je jazyk, jeho hovorenou podobou je reč a písanou formou text. Inými takýmito systémami symbolov sú napríklad matematika či hudba.

Účelom jazyka je teda prenos informácie pomocou symbolov – znakov. Náuka o týchto znakoch sa nazýva semiotika, od gréckeho slova pre znak, semeion. Semiotika sa zaoberá znakmi a znakovými systémami a tým, ako prenášajú informáciu. Význam znaku je pritom daný spoločenskou konvenciou a je kultúrne podmienený (Saussure, 1996, s. 46). Proces prenosu informácie má možno analyzovať z troch hľadísk: syntaktického, sémantického a pragmatického. Syntax skúma štruktúru jazykového prejavu – vzájomné vzťahy medzi znakmi. Sémantika skúma význam slov, mechanizmus prekladu myšlienky do znaku. A pragmatika

staví do popredia vzťah medzi jazykom a užívateľom a jeho konaním vo fyzickom svete.

Jazyková komunikácia je najbežnejšou formou spoločenského styku a umožňuje vzájomnú komunikáciu a spoluprácu ľudských indivíduí i spoločenských. Nasledujúci text približuje niektoré dôležité aspekty textovej komunikácie a spracovania informácií obsiahnutých v písomných prejavoch.

1.2.2 Čítanie s porozumením

Čítanie a porozumenie textu je náročnou mentálnou operáciou, ktorá prebieha na mnohých úrovniach: slová majú svoje grafémy, fonémy a morfémy, vety majú svoju syntaktickú, významovú a štylistickú rovinu (McNamara, 2007, s. 3). Čitateľ musí konštruovať mentálne reprezentácie referentov podstatných mien, musí pracovať so svojou znalosťou sveta a do hry prichádzajú rôzne ďalšie vplyvy. Rovnako musí čitateľ v reálnom čase rozlišovať známe a nové informácie a pohybovať sa v rámci informácií, o ktorých sa predpokladá, že sú všeobecne známe pre skupinu čitateľov, do ktorej patrí. V prípade čítania naratívnych textov sa pripája analýza žánru, rétorickej štruktúry, zápletky, perspektívy jednotlivých postáv, rozprávača, témy či postoja samotného autora. Skúsenejší dospelý čitateľ zvládne všetky tieto činnosti na všetkých úrovniach rýchlosťou medzi 250 – 400 slov za minútu (McNamara, 2007, s. 5-6).

Porozumenie však nie je vždy tak rýchle a plynulé. Ak má čitateľ problémy s dekódovaním jednotlivých slov, čítanie sa spomalí či temer zastaví a nie je možné dekódovať informáciu ani na iných úrovniach. Niektorí čitatelia rozumejú samostatným slovám, ale nevedia ich spojiť do uceleného významu. To sa stáva, ak napríklad zdatný čitateľ pracuje s textom, ktorý pojednáva o neznámej komplexnej téme. Porozumenie je schopnosť porozumieť informáciám, ktoré sú kódované na komplexnejšej úrovni než na úrovni samostatných slov.

Porozumenie je interaktívna, dynamická činnosť medzi čitateľom, textom, čítaním a širším sociokultúrnym kontextom (Griffiths, b.r.). Čitateľ analyzuje text na rôznych úrovniach (Kamalski, 2007, s. 28). Úspešnosť porozumenia je závislá aj od predošlých znalostí čitateľa a jeho schopnosti integrovať nové vedomosti do siete už známych informácií a tak aktualizovať mentálnu reprezentáciu informácií. Predošlá znalosť témy má na spracovanie niekoľko vplyvov (Kamalski, 2004, s. 86). Predchádzajúca znalosť vytvára očakávania o tom, aký bude daný text a tým sa zjednodušuje spracovávanie informácií obsiahnutých v texte a umožňuje jednoduchšiu integráciu nových informácií do už existujúcich znalostí. Rovnako

zjednodušuje pochopenie významu slov. Je popísaný aj pozitívny efekt na reprodukciu znalostí z pamäti.

Proces porozumenia ako vnútorný jav nemožno jednoznačne a vyčerpávajúco popísať. V nasledujúcich oddieloch sú preto bližšie popísané niektoré komplexné modely, ktoré popisujú porozumenie textu.

1.2.3 Čítanie v kontexte

Pre porozumenie významu slova nestačí len doterajšia skúsenosť so slovom ako so znakom s konvenčne určeným významom, je potrebné poznať aj aktuálny kontext v ktorom je slovo použité (Brečka, 2003). Mistrík definuje mimotextovú skutočnosť ako informáciu, ktorá je uložená v podvedomí, nerealizuje sa verbálne ani vizuálnymi prostriedkami, ale iba na základe okolností, ktoré sú v konkrétnej situácii evidentné, samozrejme (Mistrík, 1996, s. 10). Model, ktorý zohľadňuje širší kontext fungovania textu je model organizácie RAND Reading Study Group z USA, ktorá výskumom dodáva podklady pre prípravu zákonov a rozhodovanie v štátnej správe. Jeden z ich projektov sa zaoberal náčrtom ďalších smerov, ktorými sa môže poberať výskum čítania s porozumením. V rámci tohto výskumu bol vytvorený model čítania s porozumením, ktorý zahŕňa širší okruh biologických, sociálnych a kultúrnych faktorov (Griffiths, 2010, s. 6). Tento model pracuje s tromi hlavnými činiteľmi: s čitateľom, textom a aktivitou. Pojem čitateľa zahŕňa osobnostné elementy ako čitateľské a kognitívne schopnosti, psychosociálne a biologické faktory. Element textu popisuje vlastnosti čítaného materiálu ako žáner, náročnosť, písmo, grafika a celkové graficko-priestorové usporiadanie. Element aktivity popisuje účel a ciele samotnej čitateľskej aktivity ako napríklad čítanie pre potešenie alebo pre vzdelávanie. Tento prístup zdôrazňuje prepojenosť a dynamiku týchto elementov. Čítanie s porozumením je tu chápané ako proces v čase, pričom v jednotlivých fázach (príprava, čítanie, spracovávanie informácií po prečítaní) dominujú rozličné elementy.

Sociokultúrny kontext tu tvorí všeobecné pozadie procesu čítania s porozumením. Možno rozlíšiť skupinu premenných ako ekonomický status, etnikum, škola a environmentálnych premenných ako hluk, osvetlenie a načasovanie.

1.2.4 Interaktívny aktivačný model pre identifikáciu slov a pochopenie

Množstvo zdrojov považuje pochopenie čítaného textu ako dvojsmerný proces (Verhoeven, 2008, s. 293-296). Na jednej strane pozostáva z procesu rozpoznávania čítaných slov a ich integrácie do celku a na druhej strane z porozumenia týchto informácií.

Rozpoznávanie pozostáva zo simultánných ortografických a fonologických procesov. Najprv čitateľ premení vizuálny vstup na lingvistickú reprezentáciu. Predpokladá sa, že schopnosť automaticky a správne dekodovať písaný vstup je kľúčová pre celý proces čítania. Tieto procesy sú naviazané na procesy vyššieho rádu, ktoré vyriešia nejasné interpretácie. Jednoduchšie, "bežné" formy slov rozpozná čitateľ viac-menej priamo, komplexné či zvláštne formy je potrebné segmentovať a analyzovať. Čím je čitateľ skúsenejší, tým je spracovanie textu smerom od elementárnych jednotiek ku komplexnejším viac automatizované. Identifikácia slov umožňuje presun k ďalšej fáze, a to k procesu porozumenia.

Tento proces začína reprezentáciou slova za slovom v rámci vety. Nasleduje extrakcia základných informácií z textu. Treťou fázou je reprezentácia celej situácie popísanej v texte v tzv. situačnom modeli. Tento situačný model popisuje reprezentáciu textu skonštruovanú pri integrácii nových informácií do znalostí, ktoré už čitateľ o danej téme má. Konštrukcia týchto reprezentácií je závislá nielen od jazykových schopností čitateľa ale aj od jeho predošlej znalosti sveta. Spracovanie písaného textu a aktivácia existujúcich vedomostí prebiehajú podľa tohto modelu simultánne. Každý z týchto procesov ústi do istej formy mentálnej reprezentácie – i keď každá reprezentuje inú úroveň spracovania.

1.2.5 Konštrukcia mentálnych reprezentácií

Ako je uvedené vyššie, pochopenie textu je operácia vyššieho rádu ako len dekodovanie doslovných významov slov. Pri úspešnom pochopení čitateľ integruje nové vedomosti a aktualizuje vedomosti o danej téme. Do hry vstupujú aj faktory ako názory, skúsenosti, pocity atď. (Kamalski, 2007, s. 28). Pri prvom kontakte s nejakou témou má čitateľ vedomosti len z prvého (textového) zdroja. Pochopením ďalších textov sa jeho vedomosti rozširujú a jeho schéma o danej téme je komplexnejšia. Situačné modely jednotlivých textov sa postupne integrujú do schém uložených v dlhodobej pamäti. Úspešnosť integrácie závisí na tom, koľko aspektov má nový situačný model spoločný s už predtým získanými vedomosťami čitateľa. Viac kongruencie medzi modelmi znamená rýchlejšiu integráciu nových

poznatkov. Nekongruentné informácie alebo informácie protirečiace vedomostiam v dlhodobej pamäti proces integrácie spomaľujú alebo ho môžu aj úplne zastaviť. Čitateľ môže na vyriešenie tohto problému použiť niekoľko stratégií: ozrejmiť si novú informáciu, opätovne analyzovať starú informáciu, nájsť spoločné body medzi novou a starou informáciou alebo zavrhnúť starú informáciu. Je rovnako možné vynechať riešenie tohto konfliktu, čím však kvalita mentálneho konštruktú upadá.

Pri čítaní s porozumením musí čitateľ zároveň spracovávať nové informácie a mať aj prístup k vedomostiam uloženým v dlhodobej pamäti. Tieto dva zdroje informácií sa musia spojiť, aby vytvorili reprezentáciu významu. Kvôli tomu musí čitateľ vybrať relevantné aspekty a tie musia byť prístupné v pracovnej (krátkodobej) pamäti aby bolo možné operatívne riešiť prípadné inkongruencie alebo konflikty. Tento proces prebieha kontinuálne (spolu s jednoduchšími procesmi identifikácie) a takto sa aj priebežne aktualizujú situačné schémy ktoré sa časom dostanú do dlhodobej pamäte.

Všetky tieto činnosti smerujú ku aktualizácii psychickej výbavy človeka, tzv. mentálnych modelov. Tieto modely definuje Sedláková (Sedláková, 2004, s. 43) nasledovne:

Mentálny model je vymedzený ako hypotetická konštrukcia, ktorá obsahuje väčšinou neostro ohraničenú množinu informácií, ktoré sú vzťahované k určitému predmetu či javu okolitého, ale aj vnútorného sveta a ktoré boli získané buď priamym, alebo sprostredkovaným poznaním, a to nielen poznaním zámerne riadeným, ale aj poznaním prebiehajúcim živelne.

Na tvorbe mentálnych modelov podieľa množstvo informácií z rôznych zdrojov spracovaných rôznorodými procesmi. Sedláková o vytváraní mentálneho modelu (Sedláková, 2004, s. 43):

Mentálny model určitého javu sa vytvára pod vplyvom intuitívnych znalostí, tušených súvislostí, pôsobením každodennej skúsenosti, ale aj v dôsledku vedomostí sprostredkovaných výukou, hromadnými informačnými prostriedkami; môžeme povedať, že mentálne modely sú zmesou všetkých týchto zložiek

Na vytváranie mentálneho modelu majú vplyv procesy kontaminácie, konfabulácie a podmienenosť prostredím. Kontaminácia je vlastnosť ľudskej mysle kontaminovať existujúce obsahy inými, nesúvisiacimi obsahmi. Konfabulácia je tendencia dopĺňať chýbajúce informácie (viď príklad v nasledujúcej podkapitole). Podmienenosť prostredím je prítomná u všetkých ľudí, snád' s výnimkou patologických prípadov. Mentálny model je teda ovplyvnený aj prvkami, ktoré

uznáva okolie – rodina, škola, národná kultúra a pod. Mentálny model sa mení aj v priebehu času postupným nadobúdaním a integrovaním informácií a jeho zmena je podmienkou pre adaptabilitu a vedomostný postup jedinca. Zmena prebieha vďaka uvedomelým ale aj neuvedomelým procesom. Niektoré modely sa menia ťažšie ako iné, hlavne ak ide o modely utvárané, spevňované a overované dlhodobou skúsenosťou. Ďalšou zaujímavou vlastnosťou mentálneho modelu je jeho neuchopiteľnosť. Človek si uvedomuje len jeho časť, proces jeho vzniku a rozvoja je pre nositeľa neprístupný. I tak vykazuje prediktabilitu a explanačnú silu voči napríklad interpersonálnemu správaniu.

Mentálny model je nerozlučne spätý s osobnostným progresom človeka, s jeho učením a chápaním. Textové sprostredkovanie informácie patrí medzi jeden z dominantných spôsobov získavania nových vedomostí. V nasledujúcej podkapitole je podrobnejšie vykreslený vzťah medzi textovou formou podania informácie a vytvorením príslušnej mentálnej reprezentácie.

1.2.6 Vzťah medzi vlastnosťami textu a vytváraním mentálnej reprezentácie

Keď čitateľ spracováva text, chápe ho aj vďaka vzájomne prepojeným vetám a informáciám. Interpretácia osamotených viet alebo len častí textu by nevytvorila koherentnú mentálnu reprezentáciu textu (Kamalski, 2004, s. 85). Niekedy je spojenie medzi časťami viet a vetami explicitné, a inokedy musí spojenie „dodať“ čitateľ. Význam je rovnaký, ide len o rozdiel v značení vzťahov. Vo všeobecnosti platí, že čím je text koherentnejší, tým jednoduchšie sa vytvára jeho správna mentálna reprezentácia. Spracovanie textu je predovšetkým kognitívna činnosť, úlohu v nej však hrajú aj iné faktory ako cieľ, motivácia a hodnotenie textu.

Explicácia spájacích výrazov, či iných výrazov, ktoré vyjadrujú vzťahy medzi vetami alebo časťami viet, uľahčuje pochopenie textu. Ak sú tieto výrazy explicitné, čitateľ nemusí vzťahy medzi textovými oddielmi sám odvodzovať. V prvom príklade nie sú dve vety nijak spojené a čitateľ musí ich vzájomný vzťah domyslieť. V druhom príklade je už vzťah explicitný.

1. Dnes musíš umyť riad ty. V televízii ide môj obľúbený program
2. Dnes musíš umyť riad ty, pretože v televízii ide môj obľúbený program.

Je známe, že čitatelia majú vždy tendenciu vzťah doplniť i keď ho autor nezamýšľal. Známa je nasledovná dvojica viet z výskumu Johna Hobbsa (Hobbs, 1979, s. 515):

Respondenti v tomto výskume interpretovali hore uvedenú dvojicu viet ako súvislú výpoveď. Väčšinou ju interpretovali tak, že v Istanbule je zrejme mimoriadne kvalitný špenát. Čitatelia sú totiž zvyknutí, že text, alebo v tomto prípade za sebou nasledujúce výpovede, sú „o niečom“, že majú spoločnú tému alebo menovateľa. V tomto prípade súvis realizovaný len povrchovo a spájacím výrazom možno nazvať len gramatickú kongruenciu prvej osoby jednotného čísla, v anglickom origináli realizovanú osobným zámenom *he*. Štúdie (Kamalski, 2006, s. 1575) dokazujú, že prítomnosť týchto spájacích výrazov uľahčuje pochopenie a zrýchľuje spracovanie nasledujúcich segmentov. Výskum McNamarovej a Kintscha (McNamara, 1996) preukázal pozitívny vplyv prítomnosti explicitných spájacích výrazov na schopnosť odpovedať na otázky o pochopení textu hneď po jeho prečítaní a skrátenie reakčného času na overovacie otázky. Autori zistili, že z textu, v ktorom spájacie výrazy úplne absentujú najviac profitujú čitatelia s predošlými znalosťami o danej téme. Naopak, čitatelia bez predošlých znalostí odpovedali na otázky o pochopení textu lepšie ak bol text vybavený spájacími výrazmi.

Emócie majú takisto vplyv na spracovanie a pochopenie textu. Existuje rada teórií, ktoré hodnotia vzťah emócií a pochopenia textu (Kamalski, 2004, s. 88). Ich spoločným elementom je tvrdenie, že subjektívne hodnotenie situácií alebo udalostí vo vzťahu k potrebám a cieľom hodnotiteľa vytvára emócie. Toto tvrdenie je možné aplikovať aj na proces spracovávanía textových informácií. Takto čitateľ prisudzuje textu istú emotívnu hodnotu na základe situácie v ktorej sa nachádza a cieľov, ktoré chce dosiahnuť. Na základe výskumov je možné konštatovať, že ak čitateľ hodnotí text pozitívne, napríklad ako zaujímavý či užitočný, tak vyvinie väčšie úsilie na jeho úplné pochopenie.

1.3 Hypotézy

Táto práca si kládla za úlohu zodpovedať niekoľko vzájomne prepojených otázok a overiť tak niekoľko hypotéz. Prvá hypotéza predpokladá, že zmeny v organizácii a formulácii textu zmenia aj mieru pochopenia textu. Miera pochopenia textu je tu sledovaná ako schopnosť odpovedať na faktické otázky o informáciách uvedených v texte. Prvú hypotézu možno teda formulovať ako:

H1 Zmeny v texte menia schopnosť respondentov odpovedať na faktické otázky o informáciách uvedených v texte.

Druhým aspektom, ktorý bol v tejto práci sledovaný bolo hodnotenie vlastností textu respondentmi na škálach vlastností. Analogicky bolo možné formulovať druhú základnú hypotézu.

H2 Zmeny v texte menia hodnotenie vlastností textu u respondentov.

Texty boli manipulované dvoma spôsobmi. Jednoduchším spôsobom prepisu do dialogickej formy (variant textu D – dialogická forma) a obsiahlejšou optimalizáciou na základe na základe referenčnej, relačnej, argumentačnej analýzy a pri využití typograficky výraznejšieho členenia (variant M – maximálna optimalizácia). Týmto dvom kategóriám zmien zodpovedajú nasledovné podhypotézy:

H1a Prepis textu do dialogickej formy mení schopnosť respondentov odpovedať na faktické otázky o informáciách uvedených v texte.

H1b Optimalizácia na základe na základe referenčnej, relačnej, argumentačnej analýzy a pri využití typograficky výraznejšieho členenia mení schopnosť respondentov odpovedať na faktické otázky o informáciách uvedených v texte.

H2a Prepis textu do dialogickej formy mení hodnotenie vlastností textu

H2b Optimalizácia na základe na základe referenčnej, relačnej, argumentačnej analýzy a pri využití typograficky výraznejšieho členenia mení hodnotenie vlastností textu u respondentov.

Keďže sú tieto zmeny zamerané na zjednodušenie pochopenia a lepšiu prístupnosť informácií, mali by tieto zmeny ovplyvniť pochopenie textu pozitívne.

H3 Tieto zmeny ovplyvnia pochopenie textu pozitívnym spôsobom.

V oboch testovaných jazykoch sú prevedené zmeny analogické, predmetom výskumu bude teda aj miera úspešnosti týchto optimalizácií v oboch jazykoch.

Vychádzajúc z horeuvedených hypotéz možno formulovať nasledovné podhypotézy:

H4a Manipulácie textov sa prejavia v zmene schopnosti odpovedať na faktické otázky v oboch jazykových variantoch a jazykových skupinách.

H4b Manipulácie textov povedú k zmene hodnotenia vlastností textu v oboch jazykových variantoch a jazykových skupinách.

Posledná hypotéza sa vzťahuje k overeniu spoľahlivosti vzorca pre výpočet sémantickej náročnosti textu a jeho vzťahu k pochopeniu textu respondentmi v tomto výskume. Keďže je meranie sémantickej náročnosti je vytvorené za účelom merania pochopiteľnosti textu, existuje predpoklad, že by mala mať táto hodnota priamy vzťah k miere pochopenia.

H5 Miera sémantickej náročnosti $T(p)$ má priamy vzťah k pochopeniu textu.

2. Teoretické východiská posudzovania a optimalizácie skúmaných komunikátov

Pragmatické (informačné) texty sa vyznačujú tým, že ich hlavnou funkciou je prenos informácie v prijateľnej a pochopiteľnej forme pre zmysľaného príjemcu. Informačný slohový postup chce čo najobjektívnejšie, vecne konštatovať fakty (Mistrík, 1997, s. 342). Predmetom tohto výskumu sú dva takéto texty, menovite inštrukcie k vyplneniu daňového priznania a návod na obsluhu digitálneho fotoaparátu. Tieto dva typy návodov patria v ponímaní slovenskej štylistiky k dvom rôznym štýlom. Návod na používanie sa radí pod náučný štýl a je to opisný žáner. Návod na vyplnenie daňového priznania a samotné daňové priznanie patria pod administratívny štýl. Návod je výkladová forma a samotné daňové priznanie je vo svojej podstate formulár so začlenenými čiastočnými inštrukciami. Nasledujúce oddiely popisujú širšie teoretické informácie o týchto komunikátoch z hľadiska štylistiky a popis analytických techník použitých na skúmanie ich kvality. Na základe výsledkov analýz autor tejto práce vykonal optimalizácie, ktorých účinnosť bola neskôr skúmaná na respondentoch.

2.1 Štylistika ako vedný odbor

Pojem štylistiky pochádza už zo starovekého Grécka, kde bol naviazaný na individuálnu formu prejavu¹. V starej Indii sa štylistika chápala ako veda o ekonomike reči, o prostriedkoch na skrátenie prejavu² (Mistrík, 1997, s. 9). Cesta k osamostatneniu štylistiky ako samostatného vedného odboru sa však otvára až v období novoveku spolu s emancipáciou národných jazykov a kultúr.

Definícií toho, čo je štýl je mnoho, smerujú však k tomu, že štýl je istý ráz komunikácie. Je to vedomá voľba jazykových prostriedkov, umenie povedať to isté rôznymi spôsobmi (Čechová, 2008, s. 16). Teoretické východisko pre toto ponímanie poskytuje kognitívna lingvistika. Tá vychádza z toho, že človek môže javy v realite konceptualizovať rôznymi spôsobmi. Reprezentácie reality sú takto zo svojej podstaty subjektívne. Ľudia nejakú skutočnosť reprodukovujú a vnímajú istým spôsobom, ale bol by možný aj iný spôsob. Sémantika je v tomto poňatí teda viac než vytváranie vzťahov medzi jazykom a realitou. To, čo nejaký prejav znamená nie

---

¹ Slovo štylistika je gréckeho pôvodu, odvodené od slova stilus, ktoré znamená pero. Druh pera určuje tvary písma a ťahy, je teda jedinečným vyjadrením danej informácie. To isté posolstvo napísané iným perom by malo iný tvar, inak by vyzeralo.

² Všimnime si podobu s Griceovými maximami komunikácie, napr. u Meya (Mey, 2009, s. 318-319) alebo Yula (Yule, 1996, s. 36-38)

je len referenčný popis vecí alebo stavov, ale obsahuje aj to, ako autor danú vec chápe (Van Leeuwen, 2015, s. 13-14).

Aktuálne dianie v štylistike stojí v znamení fragmentácie vývoja a prehodnotenia role štýlu ako integrujúcej zložky prejavu (Hoffmannová, 1997, s. 174). Spájajúcim elementom súčasného výskumu štylistiky snáď možno nazvať vývoj výpočtovej techniky a otváranie sa štylistiky ďalším vedným disciplinám, ktoré rozširujú jej záber. Vďaka sprístupneniu a zvyšovaniu výkonov počítačov je v poslednom období oveľa jednoduchšie spracovanie a analýza obsiahlych textových korpusov. Tie umožňujú prácu s korpusovými dátami širšiemu publiku. Rozmach internetovej a digitálnej komunikácie spôsobuje exponenciálny rast objemu dostupných korpusových dát, ktoré sa stávajú predmetom skúmania niektorých nových odborov, ako napríklad forenznej lingvistiky. Rozvoj výpočtovej techniky umožňuje napríklad aj vznik špecializovaných programov, ktoré vyhodnocujú text na základe už známych mier zrozumiteľnosti a umožňujú pracovať s novými parametrami ako na príklad typ publika a žáner textu (Wright, 2009). Základom takýchto výpočtov sú zoznamy slov, kde ku každému slovu je priradená istá hodnota penalty, podľa toho aká je ich komplexnosť a frekvencia používania. Pozitívne sa potom hodnotia javy ako štýl a zrozumiteľnosť vyjadrovania realizované napríklad krátkymi vetami, otázkami a konkrétnymi slovami.

Otváranie sa lingvistiky novým odborom sa prejavuje vznikom nových hraničných disciplín. Pragmatická štylistka vniesla do komunikácie medzi autorom a recipientom vplyvy a deviácie spôsobené ich okolím a prostredím v ktorom sa nachádzajú. Kontext sa tu stáva dôležitejším ako syntax. Štylistika presahuje aj do pedagogickej praxe. Zaoberá sa napríklad tým, do akej miery je potrebný kontext k interpretácii literárneho diela a do akej miery je tak vhodné pre pedagogickú prax (Murtaza, 2013). Psychologické aspekty sú v štylistike výraznejšie badateľné od deväťdesiatych rokov (Verma, 2015) a vyústili do rozvoja kognitívnej štylistiky.

Týmto najnovším trendom však predchádzal dlhodobý vývoj štylistiky. Nasledujúca podkapitola preto najprv stručne popisuje vývoj štylistiky ako samostatného jazykovedného odboru priestore Česka, Slovenska a Holandska. Následne si priblížime holandský náhľad na pojem štýl a popis štýlov, pod ktoré sa zaraďujú skúmané komunikáty podľa slovenskej štylistiky.

2.1.1 Vývoj štylistiky v regióne Česka, Slovenska a Holandska

Štylistická teória sa v našom regióne začala rozvíjať v období štrukturalizmu - Pražskej lingvistickej školy (Černý, 1996, s. 153). B. Havránek ako člen Pražskej lingvistickej školy vypracoval program štylistickej diferenciacie a rozvinul tak pojem funkčných štýlov. Tento prístup priradzuje ku každej funkcii jazyka istý štýl. Komunikatívna funkcia sa tak naplňuje v hovorovom štýle, odborná funkcia vo vedeckom štýle, estetická v básnickom atď. (Čechová, 2008, s. 94). V tomto štádiu bola už literárna štylistika oddelená od jazykovednej štylistiky. Tento nový prístup našiel ohlas a bol aplikovaný aj na Slovensku (Popovič, 1970, s. 34). Nasledovný vývoj zaznamenal rozpracovanie niektorých ďalších štýlov, kompozície a čiastočne tektoniky textu.

Od šesťdesiatych rokov došlo k zintenzívneniu výskumov slovenskej štylistiky (Findra, 2004, s. 12). Štylistika nadobudla platnosť osamostatneného plnohodnotného vedeckého odboru. Z článkov a štúdií o jednotlivostiach nastal prechod k programovo orientovanej výskumnej činnosti. Tu nemožno nespomenúť systematické dielo Jozefa Mistríka, ktorý svoju *Štylistiku* prepracúval a prehlboval od roku 1961 do roku 1997. Od šesťdesiatych rokov sa čoraz viac pozornosti venovalo kompozícii a tektonike textu od mikro- po makroúroveň. S nástupom nových metód a postupov dochádza k fragmentácii vývoja a nie je možné udať nejaký jednotný smer, ktorým sa štylistika ubera.

V posledných desaťročiach sa aktualizovala hlavne teória funkčných štýlov – hovorového, publicistického a konštituoval sa administratívny, rečnícky a esejistický štýl. Teória vníma dynamiku celého jazykového prostredia a pracuje s čoraz širším kontextom jazykového prejavu. Do pozornosti sa tak dostávajú aj výrazové prostriedky, ktoré so štylistikou súvisia nepriamo.

Najnovší vývoj štylistiky ako vedy smeruje teda k rozpracovaniu sociolingvistických a psycholingvistických otázok. Progresívne odvetvia sa venujú dialógu, expresivite, synonymii a smerujú k pragmalinguistike či atribúcii autorstva (Čechová, 2008) (Hoffmannová, 1997). Čoraz viac sa využíva štatistické spracovanie údajov.

Štylistika románskych jazykov, ale aj štylistika anglická a americká skúma hlavne umelecké texty a na ich základe sa aj rozvíja. Preto sa tu štylistika stotožňuje s poetikou, prípadne s literárnovednou štylistikou. V západnej Európe možno hovoriť o dvoch prúdoch vývinu štylistiky. Vo Veľkej Británii, severských krajinách a čiastočne Nemecku možno hovoriť o zameraní sa na štylistiku textu, románske krajiny smerujú k expresívnej a individualistickej štylistike (Mistrík, 1997, s. 23). Anglosaská štylistika využíva progresívny prístup štylistického skúmania od

formálnych prvkov ku komunikátom ako celkom. Kľúčovým dielom je tu známa publikácia *Cohesion in English* od M.A.K. Hallidaya a R. Hasanovej (Halliday, 1976).

V holandskom jazyku štylistika teda neprešla rovnakým vývojom ako v našom regióne. Po druhej svetovej vojne sa zdalo, že by sa tu mohla rozvinúť štylistika založená na lingvistickom základe. Toto zameranie na text však nezabezpečilo rozvoj štylistiky. Prečo je tomu tak? Príčinu tak slabej pozície štylistiky v Holandsku sa snaží objasniť Suzanne Fagelová (Fagel, 2008). Hlavným dôvodom má byť ostré rozdelenie holandských jazykových štúdií na jazykovedu a literárnu vedu. Fagelová poznamenáva, že poslední akademici, ktorí sa zasadzovali za rozvoj štylistiky boli aktívni v tridsiatych, štyridsiatych a päťdesiatych rokoch 20. storočia. Zároveň to boli poslední držitelia profesúry za holandský jazyk a holandskú literatúru zároveň. Takto bola pre nich štylistika ako medziodbor jazykových a literárnych štúdií mimoriadne príťažlivá. Nenašli sa však nasledovníci, ktorí by pokračovali v ich stopách. V päťdesiatych rokoch zaznamenala literárna veda posun. Predtým bola literatúra často interpretovaná biograficky, psychologicky alebo morálne. V tomto období sa v Holandsku ťažisko záujmu presunulo na štruktúru a výstavbu literárneho diela. Literárna veda totiž začala nahliadať literárne diela ako umelecké diela a začala sa zameriavať na analýzu štruktúry. Tento prístup sa v Holandsku nazýva štruktúrna analýza a je naviazaná na medzinárodné paradigmy *close reading* a *New Criticism*. Dôležitým literárno-teoretickým dielom tohto obdobia sú Literárne štúdie od Franka Maatje (Fagel, 2008, s. 4). Jeho vízia definuje štruktúru ako vlastnosť literárneho diela a štýl ako individuálnu, psychologickú voľbu autora. Zjednodušene – dielo má štruktúru a autor má štýl. Jazykové a štylistické prostriedky využité v jednom konkrétnom diele priraduje k štruktúrnej stavbe diela. V šesťdesiatych rokoch tento proces rozdelenia na jazykovedu a literárnu vedu urýchlila pomerne veľká popularita Chomského teórií medzi holandskými jazykovedcami. Tak sa prvou úlohou jazykovedy stalo zistiť či je istý sled slov gramatický alebo nie. Zameraním sa na rozdiel medzi gramatickým a negramatickým ušli pozornosti rozdiely v rámci gramatického. Rovnako sa jazykovedci viac sústredili na definovanie princípov a nie na analýzu odklonu od noriem, ktorá je charakteristická pre štylistiku. Tak v Holandsku ostalo len pri osamotených výzvach k zjednoteniu akademických síl v prospech štylistiky. Verhagen a Aanbeek však evidujú výzvy k zjednotenému komplexnému výskumu, napríklad iniciatívu G. J. Dorleijna v jeho publikácii z roku 1995 (Aanbeek, 2001, s. 4). Snahu o preklopenie rozdielu medzi štruktúrou, štýlom a obsahom vidno napríklad u Renkemu (Renkema, 2005, s. 31-35). Ten uvádza tri hlavné body, ktoré vychádzajú na povrch keď sa diskutuje o štylistike:

1. Ak hovoríme o štýle, ide o výstavbu, vetnú stavbu a výber slov
2. Názory na vhodnosť jednotlivých štýlov sa môžu diametrálne líšiť
3. Zmeny štýlu majú vždy vplyv na obsah

Situácia okolo štylistického výskumu sa výraznejšie zmenila v roku 2007 keď Leidenská univerzita získala štátny grant od agentúry NWO (Holandská organizácia pre vedecký rozvoj) na projekt znovuzavedenia systematickej štylistiky.

Keďže je štylistika v Holandsku ponímaná diametrálne odlišne než v stredoeurópskom priestore, nie je možné vypracovať priame porovnanie kontextov skúmaných komunikátov v Holandsku a na Slovensku. Z tohto dôvodu nasledujúci text popisuje najprv všeobecné prístupy k pojmu štýl v súčasnej holandskej jazykovede a potom približuje prístupy k náučnému a administratívne štýlu v slovenskej jazykovede.

2.1.2 Pojem štýl v holandskej jazykovede

Ako pojednáva o štýle dlhoročne populárna príručka holandského jazyka *Schrijfwijzer* (Renkema, 2005) od Jana Renkemu? Autor konštatuje, že pojem štýl sa v holandskej jazykovede spája predovšetkým s výberom jazykových prostriedkov. Štýl je autorova DNA - autorov možno podľa štýlu často bezpečne rozpoznať (Anbeek, 2001, s. 2). Pojem štýl však rozširuje aj o vetnú stavbu, výstavbu a štruktúru textu. Voľba týchto elementov má vždy vplyv aj na obsah a recepciu textu. Ten istý text možno „obliecť“ do množstva štylistických „kabátov“. Výberom jazykových prostriedkov sa vždy v istej miere mení aj obsah textu. Výberom z alternatívnych, čiastočne synonymických pojmov síce ostáva zachované významové jadro, mení sa však celkový význam výpovede. Tak možno isté aspekty reality potlačiť a iné naopak zvýrazniť. Voľba jazykových prostriedkov tak súvisí so situáciou, v ktorej je jazykový prejav použitý a vypovedá aj o autorovi, alebo o tom, ako sa chce prezentovať. Pri voľbe jazykových prostriedkov je potrebné hľadiť na to, čo chce daný text docieľiť, komu je určený a na prípadné normy, ktorým by mal zodpovedať. Avšak ak sa autor prílišne drží noriem, môže byť jeho text fádny, nenápadný. *Schrijfwijzer* navrhuje analyzovať to, akým spôsobom autor formuloval svoju správu – aký je konkrétny text voči jeho najobecnejšej a najneutrálnejšej formulácii. Tieto konkrétne formulácie je potrebné konfrontovať s cieľom textu a zamýšľaným publikom. Identifikovanie štandardu, oproti ktorému by bolo možné popisovať odchýlky a individuálne voľby však ostáva problematickým. Ton Anbeek v štúdiu *Over Stijl* (Anbeek, 2001) navrhuje

neutrálnosť jazykového prejavu odvodiť od štandardného použitia jednotlivých jazykových prostriedkov v danom jazykovom spoločenstve, tak ako to je zachytené v napr. v jazykových príručkách a slovníkoch.

Otázka zameranosti na publikum a dosiahnutie komunikačných cieľov sú dva hlavné elementy textovej kvality ako ju chápe Jan Renkema (Renkema, 2000) (Renkema, 2002) (Renkema, 2012). Autor vyvinul model CCC, založený na rokoch skúseností a diskusií o kvalite textu. Tvorba textu je tu poňatá ako akýsi dialóg s teoretickým recipientom. Tento model integruje momenty, ktoré sa pri hodnotení textu konštantne opakujú. Chce byť akousi oporou, alebo schémou, podľa ktorej možno hodnotiť kvalitu textu, alebo o nej štruktúrovane diskutovať. CCC-model ale nie je myslený ako aparát, ktorý môže zastúpiť hodnotenie respondentov, alebo ako nástroj na priradenie jednoznačnej „známky“.

Tento model integruje tri hlavné kritéria kvality - korešpondencia, konzistentnosť a korektnosť³- na piatich úrovniach. Spolu definujú 15 bodov, podľa ktorých možno zhodnotiť kvalitu textu.

	korešpondencia	konzistencia	korektnosť
Žáner	1. vhodnosť	2. čistota žánru	3. dodržanie pravidiel žánru
Obsah	4. dostatok informácií	5. zhoda faktov	6. správnosť faktov
Výstavba	7. dostatok súvisu	8. dôsledná výstavba	9. správne spájacie výrazy
Formulácia	10. vhodná formulácia	11. jednota štýlu	12. správna vetná stavba a výber slov
Prezentácia	13. účelná prezentácia	14. súlad textu a formy	15. správny pravopis a interpunkcia

O čom presne pojednávajú jednotlivé kritéria? Kritérium korešpondencie zdôrazňuje vyváženosť medzi úmyslami autora a očakávaniami čitateľa. Tu môže autor pochybiť dvoma základnými spôsobmi: buď je text napísaný v privysokaj miere podľa záujmov autora, alebo, naopak, podlieza čitateľovi. Kritérium konzistencie sleduje, či sú zvolené znaky, pojmy a stratégie používané rovnako naprieč celým textom. Kritérium korektnosti vypovedá o tom, či je jazyk použitý správne, podľa pravidiel, a o tom, či fakty uvedené v texte zodpovedajú realite.

Model v týchto troch hlavných kategóriách formuluje spolu 15 bodov. Tieto môžeme čítať po diagonále. V smere 1 – 15 poukazujú na produkčný proces a v opačnom smere ukazujú perspektívu percepcie. Často si čitateľ ako prvé všimne práve pochybenia v pravopise a interpunkcii alebo vo forme prezentácia. Body sú

³ V holandčine correspondentie, consistentie a correctheid – odtiaľ názov CCC alebo C3

usporiadané hierarchicky, podľa toho, ako závažný je prípadný nedostatok v danom bode. Pravopis sa dá opraviť, vety sa dajú preformulovať, ale ak je pre prenos informácie zvolený nevhodný žánr, je potrebné text prepracovať od základu. Samozrejme, táto hierarchia je len istým základným poradím a odchýlky sú možné (napríklad jemné odklonenie od pravidiel žánru môže čitateľ vnímať ako podstatne menší problém než gramatické chyby).

Tento model (čítaný v produkčnej rovine, od čísla 1 k 15) rovnako nabáda k tomu, aby autor, či autorský tím najprv určili obsah komunikátu a až potom začali s písaním. To sa môže obzvlášť hodiť v situáciách, ak text pripravuje niekoľko oddelení v podniku a za normálnych okolností by bol najprv vytvorený prvotný koncept, ktorý by každý tím ďalej prerábala a doplňoval.

Holandská jazyková prax čiastočne reflektuje tieto akademické pripomienky. Inštitúcie si tu vytvárajú vlastné komunikačné štýly označované pojmom *huisstijl*, ktorý možno preložiť ako „štýl domu“, zodpovedá pojmu Corporate Identity alebo firemnej (komunikačnej) kultúre. Tieto štýly obvykle zahrňujú aj vizuálny koncept, logo a iné typografické vlastnosti. Zamestnanci inštitúcií sa s týmito pravidlami väčšinou oboznamujú ucelenými príručkami či na internetových stránkach. Tieto „štýly domu“ sú svojou koncepciou i spracovanými témami rôznorodé. Niektoré inštitúcie ošetrojú len vizuálnu stránku svojej komunikácie, iné sa zaoberajú aj obsiahlejšími jazykovými témami. Tu je nutné spomenúť zastrešujúcu iniciatívu „Pochopiteľné formuláre“ (BureauTaal, 2006) Ministerstva vnútra⁴ a ICTU (štátna organizácia, ktorá pracuje na zefektívnení štátnej správy pomocou výpočtovej techniky). V rámci tejto iniciatívy vyšla publikácia, ktorá popisuje 30 pravidiel pre zostavenie pochopiteľných formulárov. Tieto pravidlá obsahujú rady od identifikácie cieľovej skupiny cez štruktúrovanie komunikátu, jazykové tipy až po odporúčenia týkajúce sa publikácie a distribúcie vyhotovených formulárov.

Z predchádzajúceho vyplýva, že pole štylistiky je v Holandsku zreteľne fragmentované a ešte sa len rodia iniciatívy, ktoré by štylistiku systematizovali. Skúmané komunikáty, inštrukcie na vyplnenie daňového priznania a návod na používanie fotoaparátu, spadajú pod rôzne „štýly domu“.

Nasledujúci text sa pokúsi popísať pole, do ktorého zaraďuje skúmané komunikáty slovenská štylistika. Tu spadajú pod náučný štýl (návod na obsluhu fotoaparátu) a administratívny štýl (inštrukcie na vyplnenie daňového priznania).

---

⁴ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

2.1.3 Náučný štýl

Návod na obsluhu fotoaparátu, a návody všeobecne, spadajú podľa slovenskej štylistiky pod náučný štýl. Náučný štýl nájde uplatnenie v komunikačných situáciách, pri ktorých sa sprostredkujú pracovné informácie, poznatky vedeckého výskumu, úvahy a ľudské skúsenosti (Findra, 2004, s. 181). Komunikáty náučného štýlu vznikajú po nejakej predbežnej príprave – tým sú v protiklade so spôsobom vzniku hovorovej komunikácie. Náučný štýl je typicky písomný, monologický, verejný, pojmový, presný, zreteľný a odborný (Mistrík, 1997, s. 427). Náučný štýl nemusí mať nevyhnutne len písomnú formu, formuje sa však spravidla písomne.

Náučný štýl sa delí na vyšší a nižší - na vedecko-náučný a populárno-náučný. Členenie je dané na základe rozdielnosti funkcií a inventárov jazykových prostriedkov. Hranica medzi nimi je teda plynulá. Protipólmi sú tak odborné termíny, logická a stereotypná konštrukcia na strane vedecko-náučného štýlu a na druhej strane publicistické i beletristické prvky a bohatšia synonymia vlastná populárno-náučnému štýlu. Populárno-náučný štýl má citeľnú didaktickú zložku a v porovnaní s jeho náprotivkom má kratšiu vetu, bohatšie členenie a výraz. Častejšie sú aj názorné prirovnania, grafy a náčrty.

Na rozdiel od hovorového štýlu je tu typicky neprítomný prijímateľ a absentuje spätná väzba. Písomnou formou takisto odpadá možnosť využitia mimojazykových prostriedkov. Jazykový prejav preto musí byť čo najúplnejší a vysvetľovať čo najviac. Adresát je vzdialený, neprítomný alebo neznámy, a preto je potrebné prejav smerovať širšej verejnosti. Podávateľ preto nemôže používať subjektívne alebo expresívne výrazy, naopak, snaha by mala smerovať k objektívnosti a nociónálnosti. Keďže skupina potenciálnych prijímateľov textu je široká, často sa v náučných prejavoch explikuje a odkazuje, preto je aj veta pomerne dlhá.

Svojou skladbou sú náučné prejavy prevažne monologické. Monologickosť spolu s písomnosťou sú zjavné skôr na stavbe vety ako v lexike. Tento typ výstavby vytvára podmienky pre pevnú vetnú i nadvetnú stavbu. I náučný dialóg -interview- má pevnú kompozičnú stavbu.

Nociónálnosť, pojmovosť náučného štýlu sa prejavuje hlavne silným zastúpením menných slov a slabým zastúpením slov dejových. Odborné výrazy robia náučný štýl pojmovo hustým, informačne nasýteným a preto aj ťažšie pochopiteľným. Zo silného zastúpenia menných slov vyplýva aj vyšší index opakovania pojmov, čo v konečnom dôsledku zmierňuje náročnosť vnímania. Nevyhnutnou vlastnosťou náučného textu je jeho presnosť. Oproti hovorovému

štýlu je tu potrebná omnoho precíznejšia voľba slov, ktoré budú mať užší rozsah slovného významu.

Zhrňujúco - náučný štýl sa vyvíja plánovite, je uniformovaný, schematický a stereotypný, nevyvíja sa živelné ako hovorový štýl. Najtypickejšie výrazové prostriedky náučného štýlu sú zložené a odvodené slová, novotvary, prevzaté slová, nociónálne slová. Z pohľadu slovných druhov sú to predovšetkým substantíva. Ako konektory slúžia najčastejšie deiktické zámená, druhotné predložky a podradňovacie spojky. Typické syntaktické prostriedky sú neosobné konštrukcie, genitívne prívlastky, zomknuté konštrukcie, parentézy a zložené súvetia. Kompozícia je strohá, jasná, členenie textu je výrazné a vykazuje vysokú mieru kohézie.

2.1.4 Žánre a útvary náučného štýlu

Klasifikácia útvarov a žánrov náučného štýlu naráža na niekoľko problémov. Náučné žánre sa totiž dotýkajú a niekedy až prekrývajú s publicistickými. Môžeme tu myslieť na populárno-náučné články, recenzie alebo diskusie. Ťažkosti spôsobuje aj dvojpolárnosť samotného štýlu – delenie na vedecko-náučný a populárno-náučný (Mistrík, 1997, s. 431).

Žánre a útvary je potrebné primárne rozdeliť podľa slohového postupu, ktorý sa v nich uplatňuje, a až sekundárne podľa hľadiska realizovanej jazykovej formy (písomnej alebo ústnej). Typický je tu výkladový slohový postup, používa sa aj opisný postup. Rozsah žánru závisí aj od miery odbornosti. Populárno-náučné celky sú vždy kratšie ako odborné texty venované rovnakej téme.

Žánre náučného štýlu majú veľmi pevnú textovú štruktúru. Sú význačne nasledovnými znakmi (Mistrík, 1997, s. 432):

- a) výrazný úvod,
- b) samostatné a štruktúrne relatívne uzavreté jadro,
- c) výrazné „zaokrúhlené“ ukončenie.

Populárny prejav, ktorý je menej adresný, má úvod ako informačnú a orientačnú zložku oveľa rozsiahlejši ako vedecký. Podobne to platí pre ukončovaciu časť. Úvodná časť má čitateľa uviesť do problematiky, zoznámiť ho s kontextom problematiky. V dlhších a odbornejších prácach sa na začiatku zvyčajne vysvetľujú pojmy a metodológia. Hierarchicky je úvod na druhom mieste po jadre, tvorí sa teda na jeho základe ako pomocná časť.

Zakončenie môže mať buď charakter zhrnutia alebo záveru. Záver môže byť aj časťou centrálnej časti, avšak ako samostatný oddiel má väčšiu váhu a môže na problematiku pozeráť z vyššieho nadhľadu. Je to záver celej práce, ale koniec vysvetľovania musí byť už v jadre textu. Obidva závery sa môžu prekrývať.

Titulok zaujíma v žánroch náučného štýlu osobitné miesto. Stojí mimo textu ako orientačný a informačný element. Pri vedeckých textoch je abstraktnejší, kratší, pojmový. Pri populárnych textoch je titulok informatívnejší. (Mistrík, 1997, s. 435).

Mistrík klasifikuje žánre náučného štýlu nasledovne:

- 1) Výkladové žánre
  - a. Kontextové (dizertácia, štúdia, článok, úvaha)
  - b. Situačné (referát, prednáška, diskusný príspevok)

- 2) Opisné žánre (charakteristika, recenzia, posudok, kritika, pracovný návod)

Skupina 1a sa realizuje v písomnej podobe, skupina 1b v ústnej alebo písomnej podobe (okrem prednášky). Situačné žánre teda môžu fungovať nielen ako náučné žánre, ale aj v rečníckom štýle.

V rámci zamerania tejto práce je z daných útvarov najdôležitejší pracovný návod, recept. Tieto žánre sú v rámci náučného štýlu najjednoduchšie. Sú to opisy toho, ako postupovať pri pracovných úkonoch, pri využívaní strojov alebo ich súčastí, pri varení, pri hrách atď. Využíva sa tu opisný slohový postup, ktorý je ako obsahová modelová štruktúra textu vo svojej podstate výpočtom znakov a vlastností predmetu, tak aby bol predmet čo najvernejšie zachytený v textovej podobe (Findra, 2004, s. 140).

Jednou z typických vlastností opisného slohového postupu je enumeratívnosť. Štruktúru opisu totiž tvorí sled znakov a vlastností, ktorými autor charakterizuje predmet opisu. Opisovaný predmet sa tak vystihuje ako celok ale zároveň sa rozkladá na jednotlivé časti, súčasne prebieha syntéza i analýza. Autor takto vytvára istú logickú líniu výpočtu vlastností, ktoré charakterizujú opisovaný predmet či postup. Vytváranie tohto výpočtu je do istej miery subjektívne, pretože predmet opisu len v obmedzenej miere „napovedá“ o tom aký by mal byť logický sled vymenúvania jednotlivých prvkov. Miera toho, ako autor môže tento výber určovať svojvoľne je závislá od toho, či ide o opis umelecký, vecný, náučný a od povahy samotnej opisovanej veci.

Enumeratívnosť je podmienkou ďalšej charakteristickej vlastnosti opisného slohového postupu – komutability. Komutabilita je vlastnosť textu, ktorá umožňuje zmenu elementov textu. Jednak by bolo možné opis napísať inak, to je znak individuality, a jednak je v hotovom textovom komunikáte znovu možné medzi sebou vymieňať elementy. Je dôležité, aby pri eventuálnych presunoch boli všetky prvky daného bloku premiestnené s ním a aby bol zachovaný logický súvis medzi jednotlivými blokmi i v alternatívnom usporiadaní.

S enumeratívnosťou a komutabilitou súvisí ďalšia vlastnosť opisného slohového postupu, inkohéznosť. Inkohéznosť súvisí s enumeratívnosťou tak, že postupnosť výkladu je možné určiť individuálne a stále tak vybudovať formálne a obsahovo korektný text. S komutabilitou súvisí v tom zmysle, že i pri výbere inej logickej a výpočtovej línie ostane textový obraz rovnako verný či presvedčivý. Tieto zmeny sa odrazia aj na povrchu textovej konštrukcie, najmä v štruktúre spájajúcich a odkazovacích výrazov.

Gnómickosť opisu spočíva v tom, že popisované vlastnosti predmetu sú časovo neobmedzené – sú jeho trvalým príznakom a ich existencia nie je viazaná na aktuálny reálny čas. Rovnako má potom gnómickú platnosť aj gramatický čas textového produktu. Tak je časté použitie prítomného času, tzv. gnómického prézentu. Tento vyjadruje všeobecné, vždy platné odlišenie daného predmetu od ostatných predmetov istej kategórie v minulosti ale aj v budúcnosti.

S konštrukciou komunikátov opisného slohového postupu sa spájajú aj isté ťažkosti. Častým problémom je identifikácia znakov a vlastností, ich analýza a syntéza. Rovnako je potrebné hierarchizovať znaky na podstatné a menej podstatné. Všetky tieto problémy sú spojené s konštrukciou logickej výpočtovej línie znakov.

2.1.5 Administratívny štýl

Daňové priznane ako formulár, spolu s inštrukciami na jeho vyplnenie spadá pod administratívny štýl. Administratívny štýl je pomerne nerovnorodý v čase i priestore. Jeho počiatky možno datovať do dôb keď bubeníci oznamovali rôzne oficiálne oznámenia iným ako latinským jazykom (Mistrík, 1997, s. 447). V priestore je nerovnorodý preto, lebo krajiny a jazykové spoločenstvá si časom vytvorili špecifické profily, ktoré sa odvíjajú od politicko-ekonomických podmienok.

Administratívny štýl sa realizuje temer výhradne v písomnej forme (Čechová, 2008, s. 233) a tak sa udržiava jeho knižný ráz. Vety obsahujú čo najviac faktov a absentuje tu akýkoľvek náznak fiktívnosti. Celkovo tento štýl usiluje

o nociónálnosť, objektivnosť a neexpresívnosť. Typickým znakom je dlhá veta s komplexnou syntaktickou stavbou. Na druhej strane v nápisoch, heslovitých zákazoch a príkazoch sú vety mimoriadne krátke – je tu teda výrazný rozptyl možných syntaktických stavieb. V slovenskom jazyku sú pre tento štýl príznačné aj časté zložené predložky (*následkom, nevynímajúc, vplyvom, pomocou...*) a predložkové výrazy ako napríklad *na základe, v záujme, v prípade* atď. Tieto komprimované výrazy napomáhajú úspornosti komunikácie, pretože vznikli zhustením viet. Je to prirodzená tendencia, ak vezmeme do úvahy často dlhé vety vlastné administratívne štýlu. Ďalším dôsledkom potreby komunikovať jasne a jednoznačne údaje je vysoká enumeratívnosť administratívneho štýlu. Všetky nevecné opisy sú nadbytočné a presnosť sa často podporuje opakovaním výrazu pomocou synonymie.

Platnosť zákonov, vyhlášok a iných nariadení je časovo obmedzená. Preto sa v administratívnom štýle kladie dôraz na presné určenie dátumov a časových údajov. Spolu so známym autorom alebo vyhotoviteľom sú tieto údaje nevyhnutné pre ďalšie (právne) konanie. Prejavy administratívneho štýlu si jasne vytyčujú časovú a miestnu situáciu.

Administratívny štýl je objektívny a určený pre verejný styk, zakladá sa na oficiálnych platných predpisoch. Toto všetko tvorí základ pre jeho objektívny výraz. Verejnosť tohto štýlu spočíva v tom, že je často krát priamo adresovaný spravidla druhej osobe plurálu a v niektorých heslovitých typoch útvarov môže byť neadresný (napríklad vysvedčenie a poštová poukážka). Osoba vysielateľa sa dostáva do pozadia použitím množného čísla.

Častým sprievodným znakom takto štylizovaných komunikátov je enumeratívnosť realizovaná prostriedkami vlastnými rokovacím prejavom: *Po prvé žiadame, po druhé, napokon žiadame...* . Takúto explicitnú enumeratívnosť často zastupuje vymenovanie bodov cez odrážku.

Špecifickou vlastnosťou administratívneho štýlu je existencia istého adresáta komunikátu, i keď je adresát zväčša kolektívny. Existuje tu teda väčšia možnosť prispôsobenia sa čitateľovi a špecifického využitia kontextov. Producent i recipient najčastejšie vystupujú ako právnické osoby a preto sa obyčajne oslovujú prvou a druhou osobou plurálu.

V snahe o jednoznačnosť sa v administratívnom štýle obmedzuje používanie nepriamych pádov pri vlastných menách. Menej známe názvy sa tak uvedú v základnom tvare. Prívlastkový nominatív dostáva prednosť pred predložkovým pádom.

Pri administratívnom štýle výrazu spolupôsobia aj grafické prvky – či už ako viac-menej ustálené podoby priestorovej organizácie textu – zoznamy, šky,

potvrdenky – alebo ako doplňujúca informácia pri výstrahách, zákazoch a príkazoch.

Významné je aj používanie skratiek a značiek. Administratívny dokument je v podstate súčasťou reťaze dokumentov ktoré na seba nadväzujú. Preto nie je nutné explikovať už známe a opakujúce sa pojmy.

2.1.6 Žánre a útvary administratívneho štýlu

Administratívny štýl musí držať krok s rýchlo sa rozvíjajúcou spoločnosťou, technikou a hospodársko-ekonomickou situáciou. Na druhej strane je formát, fyzický opis komunikátu často predpísaný a záväzný (Čechová, 2008, s. 232-235). Ostatné štýly majú väčšiu voľnosť vo formovaní prejavu. V administratívnom štýle súvisia formujúce činitele s funkciou ktorá musí byť naplnená. Mistrík (Mistrík, 1997, s. 452) určuje nasledovné hlavné činitele formovania a ustáľovania žánrov takto:

1. Administratívno-právne predpisy, ktorým je potrebné vecne vyhovieť
2. Forma diktovaná rokovacou praxou
3. Vecnosť výrazu, aby bola zachovaná účelnosť administratívnych prejavov.

Na základe týchto činiteľov vydeľuje minimálne nasledovné tri druhy žánrov:

1. Dokumentárne žánre
2. Oznamovacie žánre
3. Heslové žánre

Pre potreby tejto práce priblíži nasledujúci text heslové žánre, pod ktoré patrí aj formulár. Za heslové žánre sa považujú inventáre, formuly, formuláre s čiastočnou predtlačou alebo vytlačené krátke texty. Hore uvedené možno ďalej deliť na súpisy (zoznamy, inventáre, rozvrh hodín), formuly (prísahy, d'akovné formuly, definície, vzorce, stanovy) a tlačivá (vysvedčenia, diplomy, faktúry, dotazníky, poštové, bankové, dopravné tlačivá atď.).

Heslové žánre sú jazykovo veľmi úsporné. Rovnako sú akontextové a zvyčajne menné. V maximálnej miere sa využívajú skratky, značky, typografické a grafické možnosti. Je pre ne charakteristické, že značne využívajú mimojazykové komunikačné prostriedky. Tieto žánre môžu byť na slovný prejav veľmi skromné, avšak s veľkou výpovednou hodnotou v kontexte a konkrétnej komunikačnej

situácii, pre ktorú sú určené. Rozmach takýchto útvarov súvisí s rozvojom techniky a automatizáciou pracovných úkonov. Príkladom je množstvo formulárov s ktorými sa stretávame na internete.

Žánre a útvary administratívneho štýlu vznikajú odrazu, podľa potrieb praktického života. Stavba žánru sa snáď v najvyššej miere dostáva do kontaktu s mimojazykovými prostriedkami. Písomná forma týchto prejavov sa dopĺňa s vizuálnym vyjadrením vetnej i textovej gramatiky. Administratívne žánre sa často vnímajú ako jednoduché a jazykovo úsporné, ak však vezmeme do úvahy ich výstavbu a kontext, ktorého sú súčasťou, je jasné, že vyvstali z oveľa komplexnejšej komunikačnej situácie.

2.2 Textová lingvistika a kvalita textu

Text bol objektom skúmania jazykovedy na poli rétoriky a štylistiky už oddávna (Dolník, 1998, s. 5-6). Textová lingvistika sa začala konštituovať ako samostatný vedný odbor v druhej polovici šesťdesiatych rokov, v čase pragmaticko-komunikatívneho obratu v smerovaní jazykovedného výskumu. Prvým vážnejším pokusom o opis textu ako celku bola práca Z.S. Harrisa o analýze diskurzu z roku 1952 (Černý, 1996, s. 211-213). Na začiatku sedemdesiatych rokov vymedzil štrukturalista Hjelmssev text ako hlavný objekt skúmania jazykovej teórie. Teória mala rovnako poskytnúť nástroje pre poznanie akéhokoľvek textu. Pred týmto obdobím sa síce text nazeral štruktúrne, ale skúmanie ostalo na úrovni vety. Dlhšie textové úseky sa pri analýzach využívali len ak to vyžadoval skúmaný jav, napríklad pri opise zámen alebo vzťahu téma-réma (Mistrík, 1966, s. 69-71). Tento postup zodpovedá predstave o postupnosti vedeckého bádania, jazykovedci si však začali naliehavejšie uvedomovať, že jazyk sa realizuje vo väčších celkoch ako v slovách či vetách. Text sa čoraz viac dostával do popredia ako komunikačná jednotka, prostriedok komunikácie. Tak sa síce jazykoveda začala zaujímať o faktory a okolnosti, od ktorých systémový postup abstrahoval, podnety z praxe však podnietili záujem o text v širšom ponímaní. Predmetom súčasnej textovej lingvistiky je text (komunikát, diskurz) ako proces i produkt.

V nasledovnom texte je najprv popísaná všeobecná štruktúra výstavby textu, ktorá prechádza do podrobnejšieho opisu niektorých javov a možností ich analýzy. Výsledky týchto analýz poskytujú cenné informácie pre následnú optimalizáciu textov v tomto výskume.

Pre kvalitu textu je determinujúci proces jeho tvorby. Preto ďalší oddiel tejto kapitoly patrí krátkemu pojednaniu o tom, ako Slovensko a Holandsko ovplyvňujú a regulujú produkciu textov vydávaných štátnymi inštitúciami. V závere sú

popísané niektoré aspekty typografie a priestorovej organizácie textu, ktoré môžu prácu s textom zjednodušiť.

2.2.1 Organizácia textu - segmentácia textu jeho rámcovými zložkami

Rámcové alebo hraničné zložky textu sú tie, ktoré ho ohraničujú alebo štruktúrujú. Prítomnosť rámcovej zložky nie je nevyhnutná (Findra, 2004, s. 100). Vo všeobecnosti platí, že minimálne úvod a záver textu by mal byť vyčlenený príslušnou nadvetnou konštrukciou. Rámcové zložky prejavu môžu byť so zvyškom v tesnejšom alebo voľnejšom vzťahu, vždy však existuje istá rámcová súvislosť s jadrom textu. Prítomnosť konkrétnych rámcových zložiek je závislá aj od toho, či je daný text vecný alebo umelecký. Predhovor, úvod, jadro a záver sa vyskytujú vo vecných textoch a epilóg a prológ, ako alternatívne zložky začiatku a konca prejavu, majú svoje uplatnenie v umeleckých textoch.

Prvok spoločný vecným aj umeleckým textom je titulok (názov), i keď jeho funkcia sa môže jemne líšiť. Je vždy formálne oddelený od zvyšku textu, má k nemu spravidla aj viac či menej tesný vzťah. Titulok má s náučným textom spravidla priamy vzťah, ktorý naznačuje, aká problematika sa preberá v ďalšom texte. V publicistickej tvorbe má názov primárne informačnú funkciu, je v ňom už základ celej informácie, ktorá sa ďalej rozvíja a dopĺňa. Okrem toho má v tomto kontexte aj úlohu upútať alebo zorientovať čitateľa. Titulok môžeme chápať ako reklamu na text, ktorý je pod ním. V novinách je niekedy pod titulkom umiestnený aj podtitulok, ktorý prináša informáciu o ďalšom dôležitom fakte v samotnom texte. Ďalej sa v publicistike využíva aj perex, čiže graficky oddelený prvý odsek a medzitulky vo vnútri textu. Tieto prvky posilňujú orientačnú a informačnú funkciu publicistického textu. V umeleckých textoch sú vzťahy medzi názvom a textom diela zložitejšie. Významový vzťah môže byť vyjadrený priamo, napríklad tak, že je v názve spomenuté meno hlavnej postavy alebo miesta či času, kde sa príbeh odohráva. Vzťah k dielu môže byť aj nepriamy, zašifrovaný tak, že len veľmi všeobecne predznamenáva obsah diela. Názov umeleckého diela je informačne chudobnejší ako titulok novinového článku. Spravidla je názov umeleckého diela možné interpretovať rôznymi spôsobmi, má vzbudiť záujem čitateľa.

Rozsiahlejšie vecné a umelecké diela sú delené ďalšími relatívne samostatnými rámcovými časťami – úvodom, predhovorom a záverom. Úvod je samostatná nadvetná jednotka, ktorá sa vyskytuje vo vecnej literatúre, ale aj v časopisoch a populárno-náučných prácach. V úvode môže autor popísať napríklad zameranie alebo dôvody vypracovania práce. Podľa rozsahu môže byť úvod rozdelený do viacerých odsekov, vtedy je aj obsahovo tesnejšie spojený

s ostatným textom. V monografických prácach tvorí úvod samostatnú kapitolu, a vzťah k ostatnému textu je voľnejší.

Na konci textov stojí záver. V kratších prejavoch sa fyzicky osobitne nevyznačuje. Môže byť aj čiastočne vydelený odsekom alebo v prípade vedeckých štúdií predelovými formuláciami ako „analýza potvrdila, že“, „súhrnne možno povedať, že“. V knižných publikáciách je záver v osobitnej kapitole. V každom z týchto prípadov je záver tesne zviazaný so zvyškom textu, pretože zhŕňa a systematizuje výsledky, ktoré autor získal v rozprave vo vlastnom texte.

2.2.2 Kohézia a koherencia textu

Kohézia a koherencia textu sú dva druhy spojenia a nadväznosti v texte. Koherencia je obsahová, tematická a logická spojitosť textu. Kohézia je jazykovo-kompozičná nadväznosť stavebných jednotiek textu. Koherenciu a kohéziu považujú niektorí autori (Klimovič, 2010, s. 67) za prvotné charakteristické znaky textu:

Text je funkčná následnosť obsahovo-tematických segmentov a jazykovo-kompozičných zložiek a prvkov.

Ako je spomenuté vyššie, kohézia textu súvisí s výstavbou textu. Presnejšie s tým, ako na seba nadväzujú a aké majú medzi sebou vzťahy jeho jednotlivé časti. Prítomnosť prvkov, ktoré realizujú kohéziu v texte rozhoduje o tom, či dve vety idúce za sebou bude vedieť čitateľ interpretovať ako text, alebo nie. Lingvistické prostriedky, ktorými sa realizuje, tvoria takzvanú *textúru* textu a odlišujú ho od iných druhov komunikácie. Halliday a Hasanová (Halliday, 1976) definujú textúru ako vlastnosť textu byť vnútorne koherentnou komunikačnou jednotkou, ktorá funguje vzhľadom na svoje okolie. Jazykové prostriedky realizujúce kohéziu majú tú spoločnú vlastnosť, že sú koreferenčné vzhľadom k nejakej entite (Yule, 1996, s. 19-21). Tak odkazujú *otec, starý pán, tata, tata* stále na tú istú osobu. Slová, ktoré nemajú jednoznačný význam, napríklad *zámená*, nadobúdajú svoj význam v rámci koreferenciality až na základe kontextu, v ktorom sa vyskytujú. Na vytvorenie kohéznych vzťahov sú potrebné dva prvky – slovo, na ktoré sa odkazuje (antecedent), a slovo, ktoré odkazuje (referent). Kohézia je kľúčová tam, kde je interpretácia jedného elementu závislá od interpretácie iného elementu a tak je správna interpretácia závislá od kontextu.

Koherencia je vlastnosť tematicko-logickej súdržnosti textu. Každý textový oddiel má istý logický vzťah k oddielom okolo seba. Dôležitá práca na tomto poli výskumu je publikácia Manna a Thompsonovej (Mann, 1988), ktorí rozpracovali teóriu rétorickej štruktúry textu, RST, a načrtli taxonómiu možných vzťahov medzi textovými oddielmi. RST umožňuje popísať vzťahy medzi časťami textu nezávisle na tom, či sú slovne explikované. Takto sa hodí na podrobnejší výskum sémantických vlastností iných jazykových prvkov a bola rovnako úspešne použitá pri kontrastívnych analýzach textov. Karreman a Schuurs (Karreman, 2006, s. 58-59) dodávajú, že problémy na poli koherencie pre čitateľa súvisia hlavne s prítomnosťou či neprítomnosťou slov, ktoré explikujú logické vzťahy textových pododdielov, a so vzdialenosťou, ktorá je medzi takýmito oddielmi.

2.2.3 Odseky

Odsek je jeden zo základných stavebných kameňov textu a je najmenšou členiacou nadvetnou kontextovou jednotkou (Findra, 2004, s. 93). Odsek je vždy jednoznačne formálne vymedzený, jeho obsahovú stránku však nemožno vymedziť jednoznačne. Vonkajšie členenie textu je výrazom jeho vnútornej logicko-obsahovej segmentácie. Tá má pri finálnom delení textu dominantné postavenie. Jednoducho, pre členenie textu do odsekov musia existovať vnútorné predpoklady. Autor však môže konkrétnym rozčlenením textu sledovať osobitné funkcie, logicko-obsahová segmentácia je len predpokladom pre formálne členenie. Vnútorné členenie textu možno formálnym členením utlmiť alebo naopak zdôrazniť.

Neexistuje všeobecne platná miera pre dĺžku odseku, možno však formulovať niekoľko všeobecných pravidiel a vlastností. Odsek je súhrnom viet, ktoré majú spoločnú tému späť s vyšším textovým celkom. V kvalitnom texte na seba témy odsekov obsahovo nadväzujú, avšak rozpracovávajú vždy nejaký iný aspekt globálnej témy. Findra vo svojej Štylistike (Findra, 2004) hovorí o motívoch textu. Tento pojem pochádza z literárnej vedy, no prítomnosť motívov nemožno poprieť ani vo vecných textoch. Autor definuje motív ako relatívne samostatný obsahovo-tematický segment textu, významovo späť s predchádzajúcim a nasledujúcim motívom. Motívy sa formujú na pozadí slohových postupov. Krátka novinová správa môže mať len jeden motív a byť tak realizovaná len jedným odsekom. Vo vedeckej práci je ale monolitický text nemysliteľný. V dlhších informačných textoch zodpovedá napr. jeden motív jedenému faktu, konkrétnej udalosti. V opise je jedným motívom jeden znak, vlastnosť alebo súbor znakov a vlastností, ktoré spolu tvoria jeden obsahovo späť celok. O tom, či sa jeden motív rozvedie

v jednom alebo vo viacerých odsekoch, rozhoduje autor berúc do úvahy rôzne objektívne a subjektívne aspekty.

J.Bečka podľa Mistríka rozlišuje dva druhy prechodov medzi odsekmi: obsahovo ostrý a obsahovo mäkký (Mistrík, 1997, s. 314). Pri obsahovo mäkkom prechode patria obidva odseky okolo zlomu k jednému obsahovému úseku. Odsek by vlastne nebolo nutné vytvoriť, pretože súvislosť prejavu je vďaka nadväzujúcemu obsahu nenarušená. Tento druh prechodu je častejší v umeleckom štýle. Ostrý odsek znamená výraznejší obsahový predel a vyskytuje sa vo vecnej próze.

Findra definuje dva druhy členenia textu: príznakový a bezpríznakový (Findra, 2004, s. 94-95). Bezpríznakové členenie textu je také, pri ktorom existuje relatívny súlad medzi obsahom a formou odseku. Jeden motív alebo motivický celok takto zodpovedá jednému odseku. Hranice odseku a motívu majú tendenciu sa prekrývať. Pri písaní odborných textov zohráva veľkú úlohu metodológia samotného vedného odboru, tá určuje čo je a čo nie je motívom či motivickým celkom. Sleduje sa tu cieľ čo najideálnejšie naznačiť vnútorné členenie obsahu. Takéto delenie je vlastné vecným textom, ktoré využívajú najpôvodnejšiu informačnú funkciu jazyka. Bezpríznakové členenie sa využíva predovšetkým v náučných textoch.

O príznakovom členení je reč vtedy, keď sa odseku prisúdia osobitné funkcie. Jednou takouto funkciou je estetizácia výrazu. Vnútorne členenie informácie sa dostáva do rozporu s formálnym členením textu. takto sa signalizuje osobitný zámer autora. Príznakové formálne delenie textu má väčšie možnosti využitia v umeleckej literatúre. V prípade náučnej prózy alebo v odbornom výklade je takýmto vybočením exkurz. Exkurz je odbočenie, ktoré má objektívny charakter, rozvádza sa v ňom motívy, ktoré viac či menej súvisia s hlavnou témou, je tu však citeľný predel.

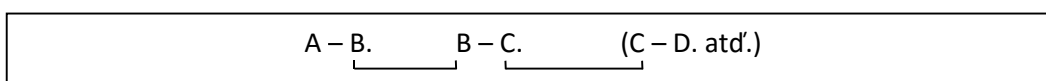
Ako už bolo spomenuté, odsek je tematickou jednotkou vnútri obsiahlejšieho textu. Tak môže fungovať ako štruktúrujúci prvok textu. Na odsek samotný možno uplatniť princípy informačného členenia vety na tému a rému. Onrust, Verhagen a Doeve (Onrust, 1993, s. 100) odporúčajú, aby prvá veta odseku vo všeobecnosti naznačovala o čom bude nasledovný text, aby bola tzv. tematickou vetou. Zvyšok odseku by mal túto informáciu rozviesť a špecifikovať. Do takejto pasáže už nemajú vstupovať nové informácie. Ako vyplýva z teórie témy a rémy, budú v odseku rozpracované hlavne informácie o réme z úvodnej vety – tá sa stane témou celého odseku. Text tak získava na prehľadnosti a pochopiteľnosti. Popísaný tok informácií samozrejme nie je jediným možným. Réma úvodnej vety len ponúka informácie na ďalšie rozpracovanie. Na úvodnú vetu sa nasledovný text viaže cez

istý styčný bod a réma prvej vety je naň síce vhodným kandidátom, nie však jediným.

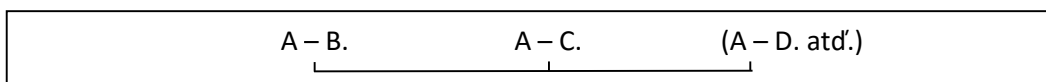
Kľúčom na určenie toho, čo si autor vybral na rozpracovanie, je téma druhej vety v odseku. V nej autor explikuje elementy, ktoré si vybral pre ďalšie rozpracovania v texte. Môže nastať situácia, že autor bude chcieť podať informácie o viacerých elementoch tematickej vety. V tomto prípade je potrebné dať textu jasnú vnútornú štruktúru. Jednotlivé podsekcie vo vnútri odseku musia byť potom jednoznačne rozpoznateľné, ideálne sa ponúka použitie niektorého elementu rémy z tematickej vety ako vetného člena, čím sa zvýrazní v texte. To autori hodnotia ako pozitívny prínos.

Rematická časť prvej vety je informačnou ponukou, ktorú môže autor využiť aj ako štruktúrujúci element nasledujúcich pasáží, dôležitá je však aj tematická, úvodná časť tejto vety. V prvom rade musí mať začiatok (téma) tejto vety isté opodstatnenie. Môže tu byť prepojenie, pokračovanie nejakej informácie z predošlého odseku. Ak je to veta na úplnom začiatku textu, často sa odvoláva na časovo-priestorový rámec známy čitateľovi. Napríklad začiatok recenzie môže začínať slovami *táto kniha*, novinový článok slovami *včera večer*. Téma a réma vety zohrávajú rolu vo formovaní nadväznosti odsekov a rovnako je postrehnuteľná schéma témy a rémy na úrovni odseku samotného, keď réma z prvej vety slúži ako téma celého odseku. Aplikácia týchto princípov v textovej tvorbe prispieva k prehľadnosti, pochopiteľnosti a ku kvalite celého textu.

V rámci nadväznosti informácií a ich deleniu do tém a rém možno rozlišovať dva hlavné princípy radenia informácií – tzv. reťazový vzor a konštantný vzor (Onrust, 1993, s. 36-39). Reťazový vzor využíva rému jednej vety ako tému druhej. Takéto usporiadanie vytvorí sled informácií ako v nasledujúcom diagrame:

Réma prvej vety (*B*) poslúžila ako téma druhej vety a tak ďalej. Do nasledujúcej vety je tak vybraný vždy iný element, podľa toho, čo autor považuje za dôležité. Protipólom tohto typu radenia je konštantný vzor. Jeho schematická reprezentácia vyzerať nasledovne:

Tu sa k tematickému elementu prvej vety pridávajú stále nové informácie. Téma tak ostáva konštantná, preto sa aj tento vzor nazýva konštantný. Témami jednotlivých nasledujúcich viet môžu byť aj časti, alebo podmnožiny prvej témy A z prvej vety (potom by sa nasledovné témy označili ako $A_1, A_2, A_3, \dots$).

Výhradné použitie jedného alebo druhého vzoru by v praxi produkovalo monotónne texty. Monotónnosť odseku, ktorý by bol napísaný výhradne na základe konštantného vzoru, by bolo potrebné vyvážiť bohatou lexikou. V takomto textovom úseku sa stále len pridáva informácia o danej téme, je v ňom málo vývoja. Naopak, organizovanie informácií podľa reťazového vzoru vytvára dynamický text. V každej vete sa mení téma, a pôvodná téma môže ľahko zmiznúť z dohľadu, čo môže ohroziť tematickú jednotu odseku.

2.2.4 Prístup štátu k tvorbe dokumentov a zrozumiteľnosti jazyka

Pozícia holandského jazyka ako štátneho jazyka je ukotvená v ústave (Nederlandse taal wordt verankert in Grondwet, 2010). Problémom komunikácie medzi štátnymi inštitúciami a občanmi sa venuje už spomenutý program národnej agentúry NWO. Ten identifikuje neprístupnú komunikáciu ako jeden z desiatich najdôležitejších problémových bodov služieb občanom. I napriek stále väčším možnostiam komunikácie ostávajú komunikačné kanály často nepriechodné. Ted Sanders, spoluautor programu približuje jeho zámery nasledovne (Huisjes, 2011):

Na fundamentálnej vedeckej úrovni chceme lepšie prebádať ako funguje ľudská kognícia a čo spôsobuje, že ľudia sú schopní informácie spracovávať niekedy ľahšie a niekedy ťažšie. A to nie je tak ľahká úloha, ako by sa mohlo na prvý pohľad zdať. Výskum napríklad ukazuje, že krátke vety s krátkymi slovami nie sú nevyhnutne zrozumiteľnejšie ako ostatné.

Vedecké skúmanie sa má vďaka tomuto programu premeniť do poznatkov, ktoré sprístupnia lepšiu komunikáciu. Skupina partnerských inštitúcií, ktoré sa podieľajú na tejto iniciatíve je pomerne široká, sú to napríklad banky, poisťovne, producent školských testov CITO, Rada súdnictva⁵, ministerstvá či vydavateľstvá učebníc a aj Daňový úrad.

Prvým krokom tohto programu bolo inventarizovanie a sprístupnenie poznatkov o komunikácii a jazyku. Táto snaha vyústila do vytvorenia tzv. Znalostnej bázy zrozumiteľného jazyka⁶. Na tejto internetovej stránke sú prístupné

⁵ Raad voor de Rechtspraak, The Council for the Judiciary

⁶ Kennisbank Begrijpelijke Taal, <http://www.kennisbank-begrijpelijketaal.nl/>

stovky textov a štúdií popisujúce empirické výskumy o vzťahoch medzi vlastnosťami textov a pochopením textu. Publikum môže na stránke vyhľadávať štúdie podľa žánru, ktorého sa výskum týka, podľa (skupiny) vlastností textu a podľa spôsobu merania pochopenia. K dispozícii je aj detailnejší spôsob vyhľadávania.

Program Zrozumiteľný jazyk NWO vybral sedem veľkých a dva malé projekty, ktorých realizáciu bude podporovať. Tieto projekty zahŕňajú vytvorenie počítačového nástroja na predikciu náročnosti textov pre rôzne skupiny čitateľov, výskum faktorov, ktoré zjednodušujú pochopenie informačných textov pre najmladších čitateľov, výskum komplexnej multikanálovej komunikácie o finančných službách či zlepšenie efektivity osvetových materiálov pre problémovú mládež. Ďalšie projekty sa sústreďujú na komunikačné stratégie o zdravotnej starostlivosti a zvyšovaniu politického povedomia.

Príprava tu použitých textov inštrukcií k vyplneniu daňového priznania spadá pod holandský daňový úrad. Ten pri tvorbe dokumentov a oficiálnej komunikácii vyžaduje od pracovníkov použitie takzvaného modelu troch brán (Kuyper, 2002). Tento model je vyvinutý na to, aby určil, či je potrebné daný text upraviť, vylepšiť, a v prípade, že to potrebné je, pomáha určiť akým spôsobom (Renkema, 2013, s. 2-3). Podľa tohto modelu si úradník musí najprv položiť otázku, či by prebral zodpovednosť za publikáciu daného textu v mene svojho zamestnávateľa. Ak je odpoveď „nie“, chyba môže byť podľa toho modelu spôsobená tromi elementami. Buď text nekomunikuje, alebo obsahuje nesprávne informácie, alebo oboje. Určenie toho, či je text v dostatočnej kvalite, a ak nie, v čom spočíva chyba, sú prvé dve brány tohto modelu. Tretou bránou, ktorou text musí prejsť, je oprava. Tu ponúka tento model pre obe domény (komunikácia a faktická správnosť) po šesť možných vylepšení. Pri komunikácii ide o zameranie sa na cieľ, zameranie sa na čitateľa, štatút a cieľ textu, použitá (či chýbajúca) argumentácia, formulácia a tón textu. Doména správnosti obsahuje nasledovné body: obsah, úvod, jadro a záver, odseky, povinne zverejňované údaje, gramatika, pravopis a informácie o administratívnom postupe (čo autor požaduje od čitateľa a naopak, čo ešte môže čitateľ očakávať od autora) .

Na Slovensku je ústrednou inštitúciou v oblasti štátneho jazyka Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, presnejšie jeho odbor štátneho jazyka. Toto postavenie vyplýva zo zákona. Činnosti, ktoré má podľa zákona vykonávať, zahŕňujú (Ministerstvo kultúry SR - Štátny jazyk, 2013):

- Prípravu hlavných cieľov štátnej politiky a vypracovanie návrhov legislatívy pre oblasť štátneho jazyka, dohliada nad dodržiavaním zákona o štátnom jazyku
- Zverejňuje kodifikované podoby
- Podieľa sa na ustaľovaní terminológie a geografických názvov
- Pomáha usmerňovať jazykovú prax vo verejnej sfére

Keďže v týchto bodoch nie je zakotvená otázka zrozumiteľnosti a jazykovej prístupnosti, bola v tejto veci oslovená kontaktná osoba – riaditeľka odboru štátneho jazyka. Z odpovede vyplýva, že pre komunikáciu medzi štátnymi inštitúciami a verejnosťou, písomne i ústne, sa vyžaduje používanie kodifikovanej podoby štátneho jazyka. Na to aby bola táto forma dodržaná, majú zamestnanci k dispozícii rôzne kodifikačné príručky, odborné časopisy a elektronické zdroje. Otázka zrozumiteľnosti textov je zodpovedaná nasledovne:

Ak zamestnanci štátnych orgánov dodržia v písomnej komunikácii spisovnú normu štátneho jazyka z gramatického, lexikálneho a štylistického hľadiska, budú texty pre občanov, ktorí s nimi prídu do styku, zrozumiteľné a jasné.

Požadované vzdelanie zamestnancov v oblasti jazyka je v súlade so znením zákona - minimálne maturita zo slovenčiny. Toto vzdelanie ministerstvo dopĺňa školeniami a seminármi zameranými na správne používanie slovenského jazyka. S otázkami o texte inštrukcií na vyplnenie daňového priznania bolo oslovené aj Finančné riaditeľstvo. To zodpovedalo na otázky o distribúcii a forme textov. Ako autora textov označilo Ministerstvo financií. Hovorca ministerstva financií na zaslané otázky nereagoval.

Z hore uvedeného vyplýva, že komunikácia štátnych inštitúcií sa riadi zákonom, ktorý ukladá používanie spisovnej, kodifikovanej formy štátneho jazyka. Dodržiavanie tejto formy je zabezpečené jednak poskytnutím informačných zdrojov, a zároveň dodatočným vzdelávaním a požadovaním vzdelania zamestnancov minimálne na úrovni maturitnej skúšky.

Kompletné znenie odpovedí týchto štátnych inštitúcií je uvedené v prílohe..

2.3 Použité analýzy kvality textu

Nasledujúci oddiel popisuje analýzy kvality textu použité v prezentovanom výskume. Tieto metódy boli vybrané jednak preto, lebo k nim autori dodávajú aj rozpracovaný postup ich aplikácie, vyhodnotenia, formulácie náprav. Takisto preto, že sú orientované na text samotný, tak ako je napísaný a na to ako ho čitateľ pravdepodobne spracuje. Použité metódy pochádzajú prevažne z holandského jazykového prostredia, sú však aplikovateľné na akýkoľvek jazyk. Pojmy, s ktorými sa tu pracuje, ako napríklad koherencia, kohézia, konštrukcia mentálnych modelov, sú všeobecne platné lingvistické pojmy rozpracované naprieč celou jazykovednou komunitou. Tento výskum si nekladie za úlohu hodnotiť napríklad to, či sú v texte všetky relevantné informácie. V tomto experimente vedú analýzy k manipulácii textu bez pridávania či vynechania informácií.

Prvá použitá technika, funkčná analýza, sa zaoberá rozdielom medzi zamýšľanými funkciami textu a tým, aké funkcie sú v texte skutočne prítomné. Referenčná analýza sa zaoberá tým, ako sa v texte odkazuje – aké pojmy sa používajú na odkazovanie na iné pojmy. Skúma realizáciu a kvalitu kohézie v texte. Dôkladným preskúmaním textu sa odhalí „siet“ odkazov a slov, na ktoré sa odkazuje. Analýza týchto vzťahov môže poukázať na miesta, ktoré sú dvojzmyselné, alebo spôsobujú iné interpretačné problémy. Relačná analýza skúma logické väzby medzi rôznymi textovými oddielmi, teda koherenciu. Správna interpretácia týchto väzieb môže byť ohrozená napríklad neprítomnosťou slov, ktoré takýto vzťah signalizujú alebo prílišnou vzdialenosťou textových oddielov, ktoré spolu súvisia. Posledná použitá metóda určovania náročnosti textov je výpočet lingvisticko-kvantitatívnej miery obťažnosti textu. Jedná sa o číselný výpočet sémantickej náročnosti textu, ktorý je unikátny tým, že zohľadňuje typy slov po ich sémantickej stránke. Cieľom tejto práce je overiť jeho validitu pre predpoveď miery pochopenia textov.

V súvislosti s modelom CCC spomínaného vyššie pokrývajú uvedené analytické techniky aspoň čiastočne nasledovné body:

7. dostatok súvisu
8. dôsledná výstavba
9. správne spájacie výrazy
10. vhodná formulácia
12. správna vetná stavba a výber slov
13. účelná prezentácia
14. súlad textu a formy

2.3.1 Funkčná analýza

Funkčná analýza (Karreman, 2006, s. 3-48) je textovo orientovaná evaluačná metóda ktorá na základe systematického štúdia textu a kontextu jeho produkcie umožňuje formulovať výroky o kvalite textu a následne odporúčenia na jeho vylepšenie. Každý text môže pôsobiť na čitateľa rôznym spôsobom a viesť k zmenám vo vedomostiach a názoroch – teda poznání. Poznanie môže viesť aj k zmenám v správaní a vo väčšom meradle. Ak by zmenu v správaní vykazovala celá skupina čitateľov, hovoríme o zmene v sociálnej realite. Sprostredkované poznanie je jediná vec, za ktorú je text a jeho autor priamo zodpovedný a má ju pod kontrolou. Zmena v poznání totiž nemusí viesť priamo k zmene v správaní, v hre je totiž množstvo iných faktorov, ktoré môžu zmene v správaní zabrániť. Funkčná analýza nazýva zmenu v správaní *konzekutívnym* efektom a zmenu v poznání *komunikatívnym* efektom. Rozoznáva päť hlavných komunikatívnych efektov, teda pôsobení na zmenu poznania čitateľa:

Informačný kom. efekt	pôsobí na	všeobecné vedomosti
Persuazívny	pôsobí na	ponímanie a názory
Inštruktívny	pôsobí na	znalosť postupov, činností
Direktívny	pôsobí na	úmysly a zámery
Expresívny	pôsobí na	pocity

Podobný prístup, avšak z perspektívy autora textu, volí J. Findra (Findra, 2004, s. 134-135). Cieľ textu vymedzuje ako komunikačný zámer autora a rozlišuje tri základné zámery:

Informovať - autor informuje o vecných faktoch alebo svojich pocitoch

Aktivizovať - autor chce percipienta presvedčiť, pôsobí citovo, vyzýva ku konaniu, prebúdza záujem

Vyjasňovať - výskum a výklad neznámych stránok skutočností, riešenie teoretických problémov

Autor konštatuje, že intuitívny alebo vedomý výber komunikačného zámeru vedie k výberu obsahovo-tematických segmentov. Tieto predstavujú čiastkové zložky obsahu informácie, ktorú autor vysielal. Findra vo svojom poňatí na jednej strane diferencuje komunikačné zámery menej detailne ako Karreman – rozlišuje

len tri kategórie oproti piatim. Na druhej strane však vníma realizáciu komunikačných zámerov v texte širšie, vzťahuje ju na obsah, štýl a tematický výber.

Mnohé texty majú viacero efektov. Sú usporiadané v istom systéme – jeden efekt podporuje druhý atď. Tento systém je možné vyjadriť graficky v hierarchicky usporiadanej schéme, v ktorej je hlavný efekt na prvom mieste.

Metóda funkčnej analýzy spočíva v niekoľkých krokoch. Prvým krokom je formulácia komunikačného cieľa textu. Možno ho zistiť štúdiom kontextu, zistením autora, miesta a času vydania atď. Lentz a Pander Maat navrhujú formulovanie tohto cieľa podľa štyroch elementov (Lentz, 2004, s. 288):

- 1) Zamýšľaný komunikatívny efekt vyjadriť ako kognitívnu zmenu
- 2) Téma dokumentu
- 3) Cieľová skupina/cieľové skupiny dokumentu
- 4) Organizačný cieľ ako zmena v sociálnej realite

Metóda použitá vo výskume popísanom v tejto práci je upravená verzia publikovaná v práci Karremana a Schuursa (Karreman, 2006). Tí preformulovali štvrtý bod tak, aby sa vzťahoval na akékoľvek zmeny, ktoré skúmaný komunikát spôsobí:

- 4) Zamýšľaný konzekutívny efekt vyjadrený ako zmena v správaní čitateľa alebo v sociálnej realite

Po globálnom určení komunikačného cieľa textu podľa hore uvedených bodov prichádza na rad detailný rozbor jazykových prostriedkov, ktoré si autor vybral pre jeho dosiahnutie. Pozornosť sa tu venuje jazykovým prostriedkom, ktoré sa realizujú rečovými aktami. Rečový akt je jednotka, ktorou sa komunikatívna funkcia uplatňuje v komunikačnej udalosti. Pôvodná Searlova taxonómia obsahuje nasledovné kategórie rečových aktov (Mey, 2009, s. 1000 - 1004):

Reprezentatívne (asertívne)	zobrazujú, zachycujú skutočnosť <i>oznámenia, tvrdenia, konštatovania</i>
Direktívne	nabádajú, vyzývajú k činnosti <i>povely, prosby, žiadosti, otázky</i>
Komisívne	želanía a žiadosti voči sebe samému <i>prísahy, dohody, sľuby</i>
Expresívne	opisujú psychické stavy a postoje ku faktom <i>poďakovania, blahoželania, ospravedlnenia, pochvaly</i>
Deklaratívne	vyjadrujú, čo má byť vykonané z úradnej moci <i>vyhlásenia, rozhodnutia</i>

Napríklad rečový akt informovania je možné realizovať popisom, kritikou atď. Popisovanie alebo kritika sú realizované slovesami rečových aktov, napr. vo vete „chceme vás informovať, že...“. Niekedy sú tieto slovesá explicitné a niekedy sú vyjadrené inými jazykovými prostriedkami.

Tu použitá metóda funkčnej analýzy publikovaná Karremanom a Schuursom využíva upravenú taxonómiu komunikačných cieľov. Jednotlivé slovesá jazykových aktov a im prislúchajúce komunikačné efekty s príkladmi sú zhrnuté v nasledujúcej tabuľke:

<i>Komunikatívny efekt</i>	<i>Slovesá jazykového aktu</i>
Informačný	popisovať, podať správu, oznamovať, analyzovať, predpovedať
Inštruktívny	vysvetliť ako
Direktívny	zadať, žiadať, odporučiť, varovať, navrhovať, zvolať
Expresívny	blahoželať, vyjadriť ľútosť, poďakovať

Posledný krok, posúdenie kvality textu, spočíva v konfrontácii zamýšľaných komunikačných cieľov s ich realizáciou v texte. Dôležité sú nasledovné body:

- Je dostatočne jasné, kto tvorí cieľovú skupinu textu?
- Je jasná téma textu?
- Je jasné, aké komunikatívne efekty (zmena v poznaní) text zamýšľa?
- Dajú sa tieto efekty zaniest' do jednej alebo viacerých schém komunikatívnych efektov?
- Sú jasné zamýšľané konzekutívne efekty (zmena v jednaní)?
- Majú konzekutívne efekty jasnú väzbu s komunikatívnymi efektmi?

- Nachádza sa v texte dostatočné množstvo rečových aktov, ktoré podporujú komunikačné efekty?
- Nie sú v texte prebytočné rečové akty, ktoré nepodporujú žiaden komunikačný efekt?

Zodpovedanie týchto otázok jednak dovoľuje formulovať výroky o kvalite textu, a zároveň poskytuje východiská pre optimalizáciu textu.

2.3.2 Referenčná analýza

Referenčná analýza skúma štruktúru a vlastnosti relačnej koherencie realizovanej odkazovacími výrazmi v texte (Karreman, 2006, s. 54-58). Základné elementy odkazovacích vzťahov sú pojem či entita, na ktorú sa odkazuje, nazývaná referent a slová, ktoré na ňu odkazujú, teda odkazovacie výrazy. Kohézia v texte je realizovaná sčasti gramatickými prostriedkami a sčasti lexikálnymi. Halliday a Hasanová preto delia kohéziu na dva druhy: gramatickú a lexikálnu (Halliday, 1976, s. 5-6). Gramatická úroveň jazyka sprostredkúva všeobecnejšie informácie a je realizovaná na lexikogramatickej úrovni jazyka. Lexikálnu koherenciu, ktorá je spätá hlavne so sémantickou úrovňou jazyka, autori zadeľujú do dvoch skupín:

1. Opakovanie

- doslovné opakovanie
- synonymia, čiastočná synonymia
- nadradený vzťah
- všeobecné pomenovanie

napríklad všeobecne známe pomenovania vzťahujúce sa napr. k označeniu osôb, vecí, časových údajov, niektorých faktov a mier

2. Kolokácia

častý spoločný výskyt slov istých kontextoch

Rozdiel medzi gramatickou a lexikálnou kohéziou však nie je ostrý, medzi nimi stoja spojky hlavne ako gramatický element, ktorý však má aj lexikálnu kvalitu.

Autori ďalej rozdeľujú typy odkazovacích vzťahov na závislé a nezávislé. Tieto kategórie sa v podstate kryjú s rozdelením Hallidaya a Hasanovej, sú však rozpracované detailnejšie. Závislé odkazy sú realizované gramatickými prostriedkami, napríklad:

Typy závislého odkazovania

osobné zámená	Kde je Peter? On nepríde.
ukazovacie zámená	Vybral si už zásielku? Áno, vybral som ju.
privlastňovacie zámená	Simona sa včera presťahovala. Jej nový byt je veľký.
elipsa	Vybral si tú zásielku? Áno. (vynechané „vybral som ju“)

Nezávislé odkazovanie sa realizuje plnovýznamovými slovnými druhmi, napríklad slovo *telefón* môže odkazovať na slovo *mobil*. Tento druh odkazovania sa delí na dva typy: na odkazy, ktoré možno interpretovať výlučne na základe znalosti jazyka (lexikálne referenčné) a odkazy, na ktorých správnu interpretáciu je potrebná aj znalosť sveta (kolokačne lexikálne). Spojenia, ktoré je možné interpretovať len na základe znalosti jazyka sú zostavené rôznymi spôsobmi. Napríklad:

Typy nezávislého odkazovania – lexikálne referenčné

doslovné opakovanie	počítač – počítač
čiastočné opakovanie	lyžiarsky vosk – vosk
synonymá	mobil – telefón
derivácia	minerálna voda - minerálka
antonymá	patrí - nepatrí
príslušnosť k množine	pondelok, utorok, streda

Spojenie môže nastať medzi slovami rovnakých ale aj rozličných slovných druhov.

Druhý typ spojení je síce tiež založený na význame slov, ale tieto spojenia nie je možné interpretovať výlučne na základe znalosti jazyka. Keď chce čitateľ správne interpretovať nasledujúcu dvojicu viet, musí mať aj istú znalosť o svete, ktorá nevyplýva výlučne zo znalosti jazyka.

Dnes večer som šiel do školy. O ôsmej sme mali *praktické cvičenia*.

Aby čitateľ správne pochopil spojitosť medzi týmito dvoma vetami, musí vedieť, že s výukou na (vysokej) škole sa spája aj návšteva praktických cvičení. Tento typ odkazu sa nazýva *kolokačne lexikálny* a znamená, že jednotlivé slová, ktoré sa účastnia tohto vzťahu spoločne, patria do istej skupiny, alebo skriptu. Pod pojmom skript chápeme ustálenú predstavu o nejakej situácii, napríklad návšteva

reštaurácie, ubytovanie v hoteli, nákup v supermarkete, prvý deň v škole a podobne. Napríklad skript návštevy reštaurácie obsahuje pojmy ako jedlo (ktoré uvaril kuchár), čašník, stoly, menu, účet, prepitné atď. (Steenhouder, 2008, s. 42-50).

Analýza odkazovacích spojení môže poukázať na tie situácie v texte, keď nie je možné jednoznačne identifikovať referenta. Takto je možné identifikovať v texte pasáže, ktoré môžu spôsobovať interpretačné problémy. Najčastejšie sa vyskytujú problémy spojené so vzdialenosťou medzi referentom a odkazovacím výrazom či nejednoznačným prisúdením referenta k odkazovaciemu výrazu. To spôsobuje dvojznačné interpretácie a tak sťažuje tvorbu korektnej mentálnej reprezentácie textu.

2.3.3 Relačná analýza

Relačná analýza skúma významové vzťahy medzi časťami textu, na úrovni častí viet, medzi vetami a medzi väčšími úsekmi textu. Ak sú tieto vzťahy nejasné, čitateľ má väčšie problémy s vytvorením korektnej mentálnej reprezentácie, pretože musí vynaložiť väčšiu námahu na doplnenie týchto vzťahov a nemusí ich doplniť správne. Relačné vzťahy môžu byť explicitne vyjadrené „signálnymi slovami“. Podľa Sandersa, Spoorena a Noordmana (Sanders, 1992) možno vzťahy medzi textovými elementmi deliť podľa príčinnosti, poradia a polarity.

Z hľadiska príčinnosti - kauzality - možno vydeliť dva druhy vzťahov: príčinné a zlučujúce (aditívne). Príčinné vzťahy vyjadrujú súvislosť medzi stavmi alebo dejmi tak, že jeden stav alebo dej je príčinou iného stavu alebo deja. Patri sem vzťah prostriedok-cieľ, ktorý je možné spätne odvodiť od príčinných vzťahov. Prostriedok je situáciou alebo dejom, ktorý vedie k istému cieľu. Ďalšou formou príčinných vzťahov je argument-stanovisko, kde po istom argumente je na jeho základe formulované stanovisko. Tento vzťah je opäť možné spätne odvodiť od príčinného vzťahu, v ktorom argument ako príčina vedie k dôsledku – stanovisku. Posledným typom príčinných vzťahov je vzťah podmienka-následok, pričom následok nastáva výlučne pri splnení podmienky.

Pri príčinných vzťahoch hrá dôležitú úlohu aj poradie v akom sú zoradené elementy vyjadrujúce príčinu a dôsledok (prostriedok a cieľ, argument a stanovisko, podmienka a následok). Najprirodzenejšie poradie je to, ktoré ako prvé zmieni to, čo nastane prvé a až potom to, čo chronologicky nasleduje. Opačné poradie označuje literatúra ako špeciálne, „zvýraznené“ či „vytýčené“.

---

⁷ hol. gemarkeerd

Zlučujúce vzťahy nie sú príčinné, vzťah medzi textovými elementmi je menej špecifický. Sú to často enumerácie signalizované slovami ako *a, aj, tiež, najprv, po prvé, potom* atď. Čitatelia si ľahšie zapamätávajú elementy v príčinných než v zlučujúcich vzťahoch (Karreman, 2006, s. 67).

Posledným kritériom, podľa ktorého je možné deliť významové vzťahy medzi textovými elementmi je polarita. Polarita hovorí o tom, či je vzťah medzi elementmi pozitívny alebo negatívny. Ak napríklad istá príčina vedie k želanému dôsledku, alebo ak pri splnení istej podmienky nastal predpokladaný následok, je tento vzťah pozitívny. Aspekt polarity majú aj zlučujúce vzťahy. Negatívna polarita v zlučujúcich vzťahoch môže byť signalizovaná napríklad výrazmi „ale“ alebo „zatiaľ čo“.

Relačná analýza textu môže poukázať na možné interpretačné problémy významových vzťahov v texte. Tieto problémy súvisia s dvoma fenoménmi: so vzdialenosťou textových úsekov, ktoré majú medzi sebou významový vzťah, a prítomnosťou či neprítomnosťou signálnych slov. Časti textu, ktoré medzi sebou majú vzťah, nemusia nevyhnutne nasledovať po sebe. Ak je medzi nimi iný textový úsek, môže to spôsobiť čitateľovi interpretačné problémy. Indikácia významových vzťahov signálnymi slovami taktiež môže prispieť k zjednodušeniu interpretácie. Problémy nastávajú, ak je použité nesprávne signálne slovo, ktoré naznačuje iný druh spojitosti než je obsiahnutý vo význame textu. Iným typom chyby je, ak signálne slovo odkazuje na element, ktorý sa v texte ani nenachádza, napríklad ak je v texte uvedený dôsledok ale nie príčina.

2.3.4 Lingvisticko-kvantitatívne miery obťažnosti textu

Obťažnosť textu je fenomén, ktorý súvisí s pochopiteľnosťou či zrozumiteľnosťou informácií sprostredkovaných v písomnom prejave. Niekedy sa označuje aj inými termínmi ako čitateľnosť (*readability, leesbaarheid*), alebo zložitosť. Jedná sa o objektívny fenomén, teda je možné ho identifikovať, analyzovať a vyhodnocovať exaktnými metódami. Průcha (Průcha, 1998, s. 56) ju definuje nasledovne:

Obťažnosť textu je súhrn takých vlastností textu, ktoré existujú objektívne v ktoromkoľvek texte a v procese učenia majú vplyv na percepciu, chápanie a spracovanie textovej informácie učiacim sa subjektom.

Každý text má teda istú obťažnosť a tá má vplyv na osvojovanie v ňom obsiahnutých informácií. Analýza obťažnosti textu má nielen výskumné, ale predovšetkým praktické využitie. Je to nástroj, ktorý sa vyvíja už niekoľko desaťročí, a preto je pomerne dobre zmapovaný a existuje okolo neho rozvinutá diskusia. Nasledujúci text priblíži historický vývoj a možnosti aplikácie lingvisticko-kvantitatívnych metód hodnotenia obťažnosti textov.

Miery a vzorce pre výpočet obťažnosti prvýkrát vyvinuli v USA v dvadsiatych rokoch 20. storočia a najväčší rozvoj zaznamenali v rokoch päťdesiatych. Cieľom týchto vzorcov je poskytnúť na základe analýzy textu informáciu o miere náročnosti jeho čítania. Takto je možné prispôsobiť text jeho adresátom, alebo vybrať adresátom vhodný text. Praktické využitie našli v mnohých odvetviach ľudskej činnosti: od výskumu, štátnych inštitúcií, školstva, armády až po zdravotníctvo či obchod. Sú to miery, ktoré v matematických vzorcoch najčastejšie pracujú s premennými ako dĺžkou vety a počtom slabík v texte. Existuje ich vyše 200, najznámejšie sú vzorce Flesch-Kincaid, Fleschov index čitateľnosti, Index Gunning Fog a vzorec SMOG (Wright, 2009, s. 2).

Výskum, ktorý predchádzal prvým vzorcom boli štúdie L.A. Shermana koncom 19. storočia, ktoré naznačovali, že priemerná anglická veta sa skracaje a to so sebou nesie niekoľko dôsledkov. Okrem iného bolo zistené, že kratšie vety a konkrétnejšie slová pomáhajú čitateľom lepšie porozumieť textom. Tieto vlastnosti sú vo väčšej miere prítomné v ústnej produkcii, a preto prenos vlastností ústnej produkcie do písaných textov zlepšuje možnosť ich pochopenia. Ústna produkcia je pochopiteľnejšia preto, lebo je výsledkom dlhodobej a overenej snahy o funkčnú komunikáciu.

V Rusku v roku 1889 vydal Nikolaj A. Rubakin štúdiu, v ktorej analyzoval korpus textov písaných bežnými ľuďmi. Výsledkom analýz bola identifikácia dvoch faktorov, ktoré komunikáciu blokujú najviac: používanie zvláštnych slov a príliš dlhých viet. V roku 1921 Harry D. Kitson vo svojej knihe *The Mind Of The Buyer* spároval typy čitateľov s ich preferovanými žurnalistickými textami a identifikoval dĺžku vety a slova ako najdôležitejšie znaky ľahkosti čítania.

Počas hospodárskej recesie v tridsiatych rokoch investovala vláda USA množstvo prostriedkov do vzdelávania dospelých a jedným z výsledkov bola i štúdia o tom, čo dospelí radi čítajú. Táto štúdia zistila, že dospelí majú záujem čítať a vzdelávať sa, avšak množstvo materiálov je príliš náročne napísaných. Nasledovala celá séria výskumov, ktoré sa snažili identifikovať faktory ovplyvňujúce ľahkosť čítania. Akademická diskusia mala okrem iného za následok ustanovenie školských študijných programov, ktoré učili žiakov písať jasne a jednoducho.

Prvá miera, ktorá si získala väčšiu popularitu, bol už spomínaný Fleschov vzorec (Průcha, 1998, s. 58). Autor ho publikoval v roku 1943 vo svojej dizertačnej práci ako prostriedok predikcie náročnosti. V roku 1948 publikoval jeho vylepšenú verziu:

$$Fleschova\ miera\ čitateľnosti = 206,835 - (1,015 \times ASL) - (84,6 \times ASW)$$

ASL je priemerná dĺžka viet uvedená v slovách (*average sentence length*) a ASW je priemerná dĺžka slov uvedená v slabikách (*average word length in syllables*). Index nadobúda hodnoty 1 až 100, čím je vyšší, tým je text ľahšie čitateľnejší. Optimálna hodnota pre väčšinu štandardných textov sa pohybuje medzi skóre 60 – 70 (Veselý, b.r.). Tento index sa stal veľmi populárnym a mal veľký vplyv napríklad na žurnalizmus. Vďaka popularite je tento vzorec aj najviac preskúmaný a verifikovaný. Na objednávku amerického námorníctva bol tento vzorec v roku 1975 inovovaný a vznikol vzorec Flesch-Kincaid Grade-Level (Wright, 2009, s. 2). Jedná sa o transformáciu vzorca tak, aby výsledok reprezentoval počet rokov školskej dochádzky, ktoré musí čitateľ absolvovať, aby s textom mohol správne pracovať. Uplatnenie našiel pri zostavovaní armádnych tréningových materiálov.

Verzia Fleschovho indexu prepracovaná pre podmienky Holandska bola publikovaná v roku 1977 (Renkema, 1982, s. 116). Publikácia bola sprevádzaná podrobným návodom na jeho použitie, a tak sa mu dostalo náležitej pozornosti. Autor navrhuje použitie Fleschovho indexu ako pomocný prostriedok - možný predtest reklamných textov. Rovnako môže poslúžiť autorom vedeckých prác ako pomocný nástroj určenia pochopiteľnosti textu.

Pôvodné holandské nástroje začali vznikať až v rokoch sedemdesiatych a sú typu cloze-test (Renkema, 1982, s. 118). V tomto type testu je z originálneho textu vynechané každé n-té (druhé, tretie, štvrté, piate...) slovo a čitatelia majú medzery doplniť. Percento správne doplnených slov potom udáva mieru zrozumiteľnosti textu. V roku 1975 doplnil Van Hauwermieren typ cloze-testu o údaje o počte slabík, jednoslabičných slov, slov s viac ako sto slabikami na sto slov, o počte slov vo vete a počte slov pripadajúcich na jeden vzťah subjekt-predikát. Tento test bol neskôr validovaný a doplnený o korešpondujúce ročníky školskej dochádzky, pre ktoré boli texty podľa skóre vhodné. Spolupracovali pri tom aj s učiteľmi z praxe a text považovali za vhodný, ak ho za vhodný považovalo 65% a viac učiteľov jednej triedy. Z týchto výskumov neskôr vyvodili ideálnu náročnosť inštruktívnych textov.

Vývoj v regióne Česka a Slovenska produkoval miery na podobnom princípe, ako bola pôvodná Fleschova miera. Mistrík publikoval v roku 1969 svoju „mieru zrozumiteľnosti“ (R) (Mistrík, 1996, s. 98-100):

$$R = 50 - \frac{V \cdot S}{I(i)}$$

Zrozumiteľnosť sa vypočítava na reprezentatívnej vzorke testu a berie do úvahy tri hlavné faktory. Priemerná dĺžka viet V charakterizuje v tomto modeli zložitosť vyjadrovaných myšlienok. Priemerná dĺžka slov vyjadrená v slabikách S charakterizuje terminologickú zataženosť textu. Index opakovania slov $I(i)$ charakterizuje rozsah slovnej zásoby textu a vypočíta sa ako

$$I(i) = \frac{N}{L}$$

pričom N je počet všetkých slov v texte a L je počet rôznych slov. Čím častejšie sa slová opakujú, tým je text menej náročný. Hodnoty zrozumiteľnosti R sa pohybujú v rozmedzí 0 až 50. Čím je hodnota vyššia, tým je náročnosť textu nižšia. Napríklad texty na hranici zrozumiteľnosti nadobúdajú hodnoty medzi 0 až 10 (Průcha, 1998, s. 61).

Jan Průcha v rámci svojej výskumnej práce vyhodnocoval množstvo mier obťažnosti textu na základe ich komplexnosti a validity. Ako najviac vyhovujúca bola vybraná miera T nemeckej autorky Käte Nestlerovej, ktorá bola neskôr inovovaná M. Pluskalom. Miera T sa skladá zo syntaktickej a sémantickej zložky. Pre účely výskumu, ktorý prezentuje táto práca bola vybraná sémantická zložka tejto miery (sémantická obťažnosť) a uskutočnený experiment si kladie za úlohu preskúmať jej vzťah k následnému pochopeniu upravovaných textov. Sémantická zložka bola vybraná pre jej jedinečný prístup k analýze obsahovej konštrukcie textu a zároveň kvôli jej pomerne jednoduchšej aplikácii. Výpočtový vzorec sémantickej obťažnosti časti miery T je nasledovný:

$$T(p) = 100 \times \frac{\sum P}{\sum N} \times \frac{\sum P(1) + 3 \sum P(2) + 2 \sum P(3) + 2 \sum P(4) + \sum P(5)}{\sum N}$$

Najprv je potrebné vybrať fragment textu s dĺžkou 200 slov, respektíve po najbližší koniec vety po dvojtom slove. N je počet všetkých slov, P je počet všetkých pojmov (podstatných mien a čísloviek), $P(1)$ sú bežné pojmy, $P(2)$ odborné pojmy, $P(3)$ faktografické pojmy, $P(4)$ číselné údaje a $P(5)$ sú opakované pojmy. Suma tu značí celkový počet výskytov. Ako vyplýva zo vzorca, táto miera berie do úvahy päť charakteristík sémantiky textu. Obťažnosť textu je určovaná druhom a pomerom pojmov v texte a jednotlivým druhom prikladá rôznu dôležitosť.

Z hore uvedeného vyplýva, že problematika vzorcov a techník na výpočet miery obťažnosti textov je široká, rovnako je aj diskusia o ich aplikovateľnosti, validite a dôsledku ich použitia v praxi. Na určenie validity takýchto mier existuje niekoľko rôznych metodík – porovnávacie šetrenia cloze-testami alebo subjektívnym radením textov podľa obťažnosti. Renkema namieta (Renkema, 1982), že cloze-test neposkytuje dostatočnú validáciu zvolenej miery, vyjadruje sa však v prospech subjektívneho hodnotenia, konkrétne párového porovnávania textov. Párové hodnotenie textov prebieha tak, že respondenti obdržia vždy dva texty a majú sa vyjadriť, ktorý je ťažší. Táto procedúra je náročná, pretože vyžaduje dostatočný počet textov na rozličných úrovniach a respondentov stratifikovaných podľa vzdelania. Tretí možný postup je zodpovedanie otázok na základe informácií v texte. Tu je problematickým správne odhadnutie náročnosti otázok, tento problém sa dá vyriešiť tak, že k rôznym variantom textu sa kladú vždy rovnaké otázky. Analogická technika na zisťovanie schopnosti respondentov odpovedať na faktické otázky o texte je použitá aj v tomto výskume.

Okrem validity sa možné problémy spojené s mierami na výpočet obťažnosti spájajú s faktom, že tieto miery nepracujú s premennými ako vek, vzdelanie a motivácia čitateľa. Rovnako sa v nich nezohľadňuje typ a priestorová organizácia dokumentu. Skúmajú prevažne povrchovú štruktúru textu na úrovni dĺžky viet a slov a nepracujú s faktormi ako pasívne konštrukcie, akronymy, skratky, nezvyčajné slová, odborné termíny. Ďalšie faktory, ktoré by si zaslúžili pozornosť, sú známosť či frekvencia používania jednotlivých slov a faktu, že niektoré slová môžu pri čítaní spôsobovať väčšie problémy ako iné rovnako dlhé slová. Penalizovanie dlhých slov neráta s tým, že to môžu byť aj jedny z najbežnejších slov v jazyku. Jedna z mier, menovite miera Dale-Chall (Wright, 2009, s. 4), chce tomuto problému predísť tým, že definuje ťažké slová. Presnejšie, definuje 3000 ľahkých slov a ostatné slová sú ťažké. Problém tu spočíva v tom, že náročnosť slov a zaradenie do zoznamu 3000 ľahkých slov je založená na ich frekvencii, v tomto prípade v anglickom jazyku. Takto sú napríklad ťažkými slovami Taliansko, grécky, Francúzsko, cestoviny, cigara a poludnie (*Italy, Greek, France, noodles, cigar, noon*).

Prepočet obťažnosti textu do ročníka školskej dochádzky, pre ktorý je daný text vhodný, častá úprava v prostredí USA, sa napriek zjednodušeniu interpretácie výsledku javí problematicky. Porovnávací výskum (Wright, 2009, s. 7) ukázal, že v závislosti na použitej miere sa výsledok môže líšiť až o tri ročníky školskej dochádzky. Niekedy je chyba spôsobená samotnou ideou miery a niekedy zase jej praktickou aplikáciou, v tomto prípade automatizovanou analýzou pomocou výpočtovej techniky. Problémy počítačového spracovania začínajú už s určovaním počtu viet a ich priemernou dĺžkou. Spočívajú v tom, že nie každé interpunkčné znamienko znamená koniec vety. Problematické je aj rátanie slabík, a tak ho niektoré aplikácie obchádzajú a rátajú každé slovo, ktoré má viac ako sedem písmen ako zložité, čo prispieva k ďalším nepresnostiam. Vyjadrenie náročnosti textu v rokoch dochádzky, alebo rokov návštevy školy môže byť prínosné, ak sa vytvára text pre verejnosť. Údaje o tom, koľko percent obyvateľstva dosiahlo aký stupeň vzdelania v kombinácii s uvedeným hodnotením textu podľa školskej dochádzky môže pomôcť prispôbovať text efektívne na cieľovú skupinu. Prax ukazuje, že autori a editori reagujú pozitívne na slovné hodnotenie obťažnosti textu, čo bola aj prvotná idea za Fleschovu mierou (Wright, 2009).

Z hore uvedeného vyplýva, že analýzy pomocou výpočtovej techniky sú pomerne nepresné. Pre potreby výskumu prezentovaného v tejto práci je rozhodujúca absencia takýchto nástrojov pre slovenský jazyk. Je preto nutné robiť výpočet ručne a využiť niektorú z dostupných mier. Ako najvhodnejšia sa javí miera Nestlerovej – Pluskala, pretože je výnimočná v tom, že analyzuje sémantickú konštrukciu textu. Rovnako je dobre prebádaná jej validita v pedagogickom prostredí (Průcha, 1998, s. 64-66).

Výskum, ktorý prezentuje táto práca si kladie za úlohu overiť validitu sémantickej zložky *T* pre skúmané texty. Syntaktická zložka ostáva mimo rozsah tejto práce, pretože žánre, do ktorých patria hodnotené komunikáty, majú príznačnú rozdielnú syntaktickú stavbu. Využitie sémantickej zložky miery *T* by mohlo pomôcť autorom textov operatívne hodnotiť ich kvalitu a formulovať výroky o miere pochopenia a o recepcii textu adresátmi.

2.4 Grafické úpravy a priestorová organizácia

Grafická úprava dokumentu je jeho dôležitou sémantickou zložkou, podobne ako je intonácia v ústnom prejave. Vizuálna zložka môže napomôcť k rýchlejšiemu osvojeniu informácií v texte, pri vyhľadávaní konkrétnych pasáží a takisto je nositeľkou estetickej kvality.

2.4.1 Písmo

Veľkosť písma sa vyjadruje v bodoch, pričom jeden bod je 0,376065 milimetra. Základná, štylisticky najmenej príznaková, je veľkosť písma 10 bodov. Relatívne dobre čitateľné, avšak už štylisticky príznakové, sú písma veľkostí 6 – 12 bodov. Extrémne veľkosti stále vhodné na čítanie sú 3 až 24 bodové písma (Mistrík, 1997, s. 235). Pri voľbe písma je dôležité zohľadniť prenosové médium textu. Pre čítanie z papiera sú vhodnejšie iné typy písma ako pre čítanie z displejov elektronických zariadení.

2.4.2 Priestorová organizácia

Priestorové členenie komunikátu je pevne späté s jeho obsahom a štýlom (Le, 2004). Vo všeobecnosti možno rozlíšiť nasledovné jednotky: titulok, základný text a sekundárne zložky.

Základný text sa môže ďalej deliť na kapitoly a odseky. Každý odsek je obsahovo relatívne samostatná jednotka a vždy je aj formálne oddelený. Najvhodnejší spôsob oddelenia je taký, ktorý oku už na začiatku avizuje začiatok nového odseku a nie je potrebné ho hľadať spätne (Findra, 2004, s. 313). Sekundárne zložky sú napríklad poznámky, poznámky pod čiarou, komentáre, podtitulky, perexy.

Všetky vymenované zložky sú primárne realizované priestorovým oddelením, až potom prípadne zmenou písma.

2.4.3 Odseky z typografického hľadiska

Každý stĺpec textu môže byť odsadený mnohými spôsobmi. Na stránke tak vzniká tvar, ktorý nie je pre dokument ako celok bezvýznamný (Pecina, b.r.). Vo všeobecnosti platí, že je žiaduce, aby sa oko pričítaní textu muselo čo najmenej vracieť a čitateľ tak mohol prijímať informáciu čo najviac plynulo (Mistrík, 1997, s. 236). Preto je vhodné, aby sa nový odsek avizoval už na začiatku riadku.

Sadzba zľava je veľmi dobre čitateľná, pokiaľ nie je sadzba príliš široká alebo text príliš dlhý. Všetky riadky začínajú vľavo. Je potrebné sledovať estetiku textu a patričnosť členenia vzhľadom na obsah textu.

Lorem ipsum dolor sit amet, consectetur adipiscing elit, sed do eiusmod tempor incididunt ut labore et dolore magna aliqua. Ut enim ad minim veniam, quis nostrud exercitation ullamco laboris nisi ut aliquip ex ea commodo consequat. Duis aute irure dolor in reprehenderit in voluptate velit esse cillum dolore eu fugiat nulla pariatur.

Sadzba zľava

Sadzba zľava s odsekovou odrážkou je asi najrozšírenejší spôsob zalamovania odsekov. Odsek sa začína zarážkou a končí východovým riadkom. Veľkosť zarážky sa riadi estetickým hľadiskom.

Lorem ipsum dolor sit amet, consectetur adipiscing elit, sed do eiusmod tempor incididunt ut labore et dolore magna aliqua. Ut enim ad minim veniam, quis nostrud exercitation ullamco laboris nisi ut aliquip ex ea commodo consequat.

Sadzba zľava s odsekovou odrážkou

Východový riadok musí byť vždy dlhší ako zarážka. Ak je posledný riadok kratší ako zarážka, je potrebné ho buď rozšíriť, alebo skrátiť a priradiť k predchádzajúcemu riadku.

Sadzba na plnú šírku – do bloku. Pri tomto type sadzby sú všetky riadky rovnako dlhé. Text je zarovnaný vľavo i vpravo a na stránke vzniká rovnomerný útvar. Pre čitateľa je takéto usporiadanie veľmi pohodlné, umožňuje plné sústredenie na text. Minimálna členitosť takto napísaného textu predurčuje tento typ sadzby pre naratívne texty. Absencia odsadenia prvého riadku však tento typ sadzby robí pre oko čitateľa o niečo náročnejším ako variant s odsadeným prvým riadkom.

Lorem ipsum dolor sit amet, consectetur adipiscing elit, sed do eiusmod tempor incididunt ut labore et dolore magna aliqua. Ut enim ad minim veniam, quis nostrud exercitation ullamco laboris nisi ut aliquip ex ea commodo consequat.

Sadzba zľava do bloku

Lorem ipsum dolor sit amet, consectetur adipiscing elit, sed do eiusmod tempor incididunt ut labore et dolore magna aliqua. Ut enim ad minim veniam, quis nostrud exercitation ullamco laboris nisi ut aliquip ex ea commodo consequat.

Sadzba na zastávku

Existujú ďalšie typy odsadenia odsekov, sú však pomerne exkluzívne, používajú sa z väčšej miery kvôli estetickým kvalitám. Príklady takýchto odsekov sú sadzba s predsadením a sadzba na zastávku.

Lorem ipsum dolor sit amet, consectetur adipiscing elit, sed do eiusmod tempor incididunt ut labore et dolore magna aliqua. Ut enim ad minim veniam, quis nostrud exercitation ullamco laboris nisi ut aliquip ex ea commodo consequat.

Sadzba s predsadením

2.4.4 Modely, tabuľky, grafy, fotografie, kresby a ilustrácie

Modely, tabuľky a grafy sú žánre, ktoré podávajú informácie sebe vlastným spôsobom. Ich vyjadrovacím prostriedkom je špecifické usporiadanie informácií v priestore (Mistrík, 1997, s. 237). Fotografie, kresby a ilustrácie sú tiež špeciálnym vyjadrením informácie. Tieto prostriedky patria do inej semiotickej roviny ako text, spolu však tvoria celok. Čitateľ pri globálnom čítaní vníma všetky semiotické roviny a z nich konštruje mentálnu reprezentáciu podanej informácie (Kamalski, 2007, s. 28-29). Pomerné vzťahy medzi jednotlivými semiotickými rovinami v konkrétnom komunikáte určujú jeho štylistickú podobu a môžu dať vyniknúť estetike či vecnosti a informatívnosti, tempu či nasýtenosti atď.

2.4.5 Farba

Farby majú na človeka emotívne účinky, farebné symboly sú v ľudskej psychike pevne ukotvené. Preto sa rôznymi farebnými schémami riešia napríklad reklamy a výstrahy. Nositeľom informácie môže byť farba samotná alebo farebná kombinácia. Farby môžu komunikovať istú vlastnosť alebo emóciu, môžu stimulovať alebo dezintegrovat'. Mistrík (Mistrík, 1997, s. 238) uvádza stupnicu dvojíc farieb, podľa viditeľnosti a čitateľnosti textu:

1. Čierna na žltej	5. Biela na modrej	9. Biela na červenej
2. Zelená na bielej	6. Čierna na bielej	10. Biela na zelenej
3. Červená na bielej	7. Žltá na čiernej	11. Biela na čiernej
4. Modrá na bielej	8. Žltá na fialovej	12. Červená na žltej

Pri farbách, samozrejme rovnako ako pri texte, môže byť dekódovanie významu závislé na recipientovi, jeho kultúrnom pozadí.

3. Výber komunikátov a ich analýza

Pre účely tohto výskumu boli vybrané dve skupiny komunikátov: inštrukcie na vyplnenie daňového priznania a návod na obsluhu digitálneho fotoaparátu. Tento typ komunikátov má veľmi širokú cieľovú skupinu, potenciálne každý sa môže dostať do situácie, keď musí vyplniť daňové tlačivo a temer každý si môže zakúpiť alebo dostať digitálny fotoaparát.

Pretože sú tieto dokumenty obsiahle, bolo potrebné vyčleniť pasáže pre ďalší výskum, optimalizáciu a prezentáciu respondentom v teste. Pre texty inštrukcií na vyplnenie daňových priznaní boli vybrané dve životné situácie, ktoré sú v oboch jazykových variantoch vyčlenené podobne a vzťahujú sa na špeciálne postupy vyplňania niektorých častí daňového priznania: poberanie dôchodku a uplatňovanie si zľavy na dani na vyživované deti.

Inštrukcie na vyplnenie daňového priznania pochádzajú z originálneho tlačiva vydaného v Holandsku a z elektronického ekvivalentu tlačenej informácie na Slovensku, oboje pre podávanie daňového priznania za rok 2009. V oboch prípadoch sú tieto texty na osobitných hárkoch papiera, oddelene od samotného tlačiva daňového priznania. V slovenských textoch sú témy vzťahujúce sa na poberanie dôchodku a uplatnenie si zľavy na vyživované deti rozobraté v pasážach nazvaných „Riadky č. 28 a 29“ a „Riadok č. 31“. V holandských textoch sú to texty „4 AOW, pensioen, bijstand en andere uitkeringen⁸“ a „9 Uitgaven voor levensonderhoud van kinderen jonger dan 30 jaar⁹“.

Text návodu na používanie digitálneho fotoaparátu Olympus E-420 použitý v tomto výskume pochádza z digitálnej verzie tohto návodu, je však plne zhodný s papierovou verziou. Dátum vydania je rok 2008.

V prípade textu návodu na používanie fotoaparátu bola voľba jednoduchšia, pretože oba texty sú si veľmi podobné. Pre prístupnosť témy aj pre menej skúsených fotografov boli vybrané pasáže zo začiatku návodov: „Sprievodca snímaním – Zdokonalenie vašich fotografických schopností“ a „Sprievodca funkciami pre rôzne objekty“.

Z oboch textov boli použité primerane dlhé pasáže tak, aby celková doba trvania testu neprekročila 50 minút pri osobnom styku výskumníka s respondentom.

---

⁸ 4 AOW, dôchodok, podpora a iné platby (pozn. AOW je holandský zákon upravujúci výplatu dôchodkov)

⁹ 9 Výdavky na pokrytie životných nákladov detí do 30 rokov

3.1 Inštrukcie na vyplnenie daňového priznania

Texty, ktoré obdržia daňovníci na Slovensku a v Holandsku sa líšia svojim spracovaním i poňatím. V slovenskom texte sú informácie podané na menšom priestore a text je typograficky menej členitý. Holandský text je obsiahlejší a je členitejší.

3.1.1 Slovenský text – všeobecný popis celého komunikátu

Slovenský text nie je typograficky výrazne členený, celý dokument je napísaný jedným typom písma a je tu využitie zvýraznenie tučným písmom. Hlavička obsahuje názov dokumentu „Poučenie na vyplnenie priznania k dani z príjmov fyzickej osoby zo závislej činnosti podľa zákona č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov v znení neskorších predpisov - typ A“. Pod ňou je v rámečku vyznačené nasledovné upozornenie:

Upozornenie:

V roku 2009 v daňovom priznaní k dani z príjmov fyzickej osoby zo závislej činnosti typu A a v poučení na vyplnenie tohto daňového priznania Poučenie na vyplnenie priznania k dani z príjmov fyzickej osoby zo závislej činnosti podľa zákona č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov v znení neskorších predpisov - typ A

Toto upozornenie bude zrejme u čitateľov spôsobovať problémy, chýba mu štruktúra subjekt-predikát, neobsahuje sloveso.

Nasledovný úsek textu je rozdelený do siedmich bodov, ktoré popisujú všeobecné pravidlá a podmienky vyplnenia daňového priznania, napríklad kedy je daňovník povinný podať tento typ daňového podania, ktorá inštitúcia je príslušným správcom dane, za akých podmienok je možné podať opravné daňové priznanie atď.

Ďalší oddiel textu popisuje postup vyplnenia priznania. Úvodné informácie žiadajú daňovníka, aby si pozorne prečítal predtlač v priznaní, aby ho vyplňoval čitateľne strojom alebo paličkovým písmom a aby neprečiarkoval nevyplnené riadky. Ďalej je text tematicky členený podľa riadkov a dielov daňového priznania. Na začiatku každého odseku je tučným písmom napísané číslo riadkov, o ktorých text pojednáva a nasleduje ďalší popis. Popis sa skladá z niekoľkých viet, niekedy

je popis typograficky členený podčiarknutím alebo tučným písmom. Príklad takejto informačnej jednotky:

Riadok č. 45d – vyplňuje sa len v prípade, ak daňovník podáva opravné alebo dodatočné daňové priznanie a mení sumu zamestnaneckej prémie. Do tohto riadku sa uvedie suma nesprávne vyplatenej zamestnaneckej prémie na základe vykonaného ročného zúčtovania (vyplatil zamestnávateľ) alebo podaného daňového priznania (vyplatil správca dane).

Nasledujúca časť textu inštrukcií zhŕňa základné údaje potrebné pre vyplnenie daňového priznania, ako napríklad sadzbu dane, nezdaniteľnú časť základu dane, daňový bonus alebo výšku násobkov minimálnej mzdy. Doplňujúce poznámky okrem iného vystríhajú daňovníka, že toto poučenie nenahrádza znalosť zákona. Posledným oddielom tohto poučenia je súbor pomôcok na výpočty a príklady.

3.1.2 Funkčná analýza

Analyzovaný text je dodatočným zdrojom informácií potrebných na správne vyplneniu formulára tlačiva daňového priznania. Názov tohto dokumentu – „poučenie“ – deklaruje jeden zo zamýšľaných komunikačných efektov a to inštruovanie k správne vyplneniu daňového priznania. I keď je sprostredkovanie znalostí o vyplňaní daňového priznania dôležitou prioritou tohto textu, možno vychádzať z toho, že hlavným cieľom textu je správne vyplnenie tlačiva. Autor textu nie je nikde uvedený, možno za neho považovať celú inštitúciu. Tieto základné postrehy o vlastnostiach textu umožňujú formulovať časti komunikačného cieľa, a tak môžeme postúpiť k definícii cieľovej skupiny.

Text neformuluje svoju cieľovú skupinu, všetky informácie však usmerňujú činnosť daňovníka. Z toho vyplýva, že cieľovou skupinou tohto textu je buď daňovník sám, alebo osoba, ktorá zaňho vyplní daňové priznanie. Rozsah adresátov tohto textu je široký. Bližšiu špecifikáciu nájdeme v zákone, ktorý uvádza, že daňovníkom môže byť rovnako fyzická ako právnická osoba. Podľa zákona sú daňovníkmi fyzické osoby:

- ktoré majú na území Slovenskej republiky trvalý pobyt, alebo sa tu obvykle zdržiavajú,

- daňovníci, ktorí nemajú na území Slovenskej republiky trvalý pobyt, ale ich daňová povinnosť sa vzťahuje na príjmy plynúce zo zdrojov na území Slovenskej republiky,
- daňovníci obvykle sa zdržiavajúci na území Slovenskej republiky, ktorí sa zdržia na Slovensku aspoň 183 dní v príslušnom kalendárnom roku,
- daňovníci s trvalým pobytom v zahraničí, ktorí boli k nám vyslaní právnickou osobou ako odborníci za účelom poskytnutia odbornej pomoci právnickým osobám so sídlom v tuzemsku a zdržujú sa tu len za účelom odbornej pomoci.

Zákon ďalej špecifikuje podmienky, za ktorých platia daň z príjmu fyzické osoby. Sú to prípady, ak mali fyzické osoby príjmy z nasledujúcich zdrojov:

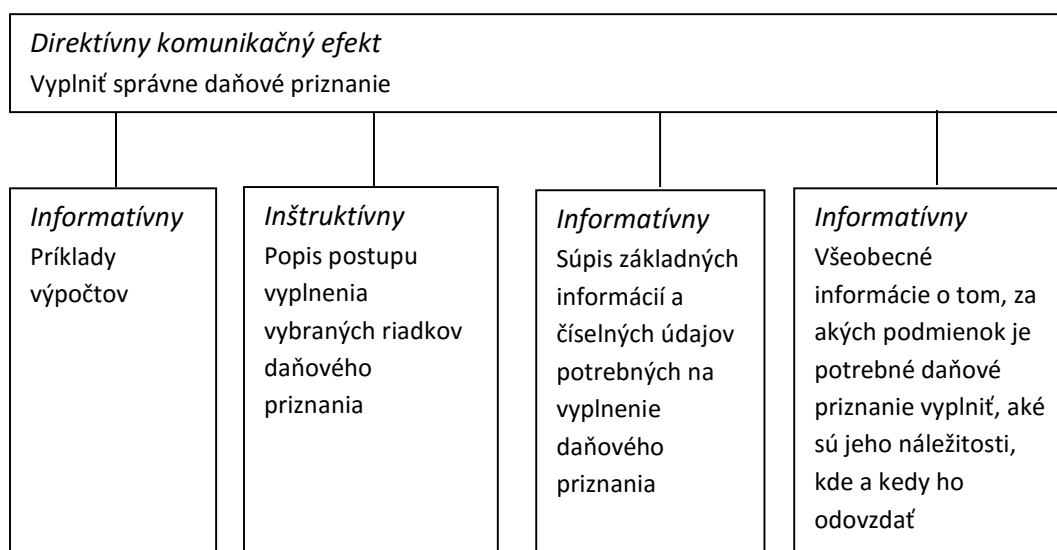
- závislej činnosti (zo zamestnania),
- podnikania (vrátane prenájmu nehnuteľností),
- kapitálového majetku (z úrokov, cenných papierov, podielov),
- ostatných príjmov (prenájom pôdy).

Položka „ostatné príjmy“ je v zákone ďalej špecifikovaná. Môže ísť o príjmy z príležitostných činností (napr. z poľnohospodárskej výroby alebo prenájmu hnutelných vecí), z prevodu vlastníctva nehnuteľností, z predaja hnutelných vecí, prevodu opcí, cenných papierov, derivátových operácií alebo prevodu podielu na spoločnosti či družstve. Ďalej sú to napríklad príjmy z výhry v lotériách, reklamných súťažiach, zdedených autorských práv, a patria sem i dôchodky.

Celý komunikačný cieľ možno teda zhrnúť:

Zabezpečiť, aby daňovníci vyplnili daňové priznanie správne.

Schéma zamýšľaných komunikačných efektov obsiahnutých v texte na základe inventarizácie jazykových aktov v texte (komunikačný efekt je zvýraznený kurzívou) môže teda vyzeráť nasledovne:

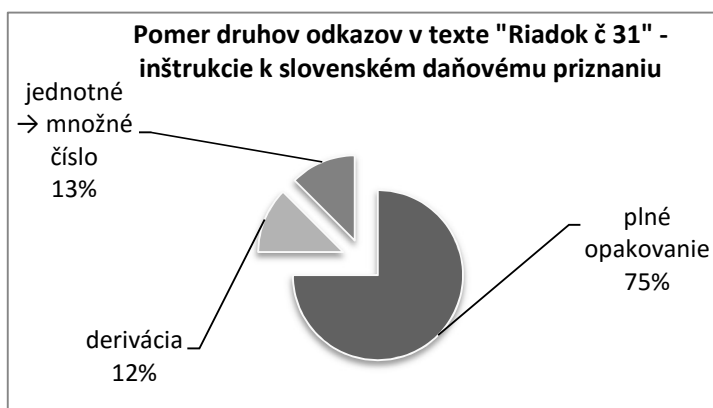
Vo všeobecnosti je možné konštatovať, že komunikatívne ciele tohto textu sú podporené dostatočným množstvom jazykových aktov. Jednotlivé sekcie sú jasne oddelené, každá má aj svoj názov zvýraznený podtrhnutým tučným písmom. Sekcie sú graficky jasne členené a monotematické – v časti o všeobecných informáciách nie sú odkazy na jednotlivé riadky tlačiva a naopak. Direktívny komunikačný efekt je realizovaný jazykovými aktmi radenia (poradenia) či inštruovania k vyplneniu.

3.1.3 Referenčná analýza

Referenčná analýza tohto komunikátu bola vykonaná na fragmentoch textov použitých v testovaní na respondentoch. Jeden z fragmentov sa skladal len z jednej vety, takže jeho referenčná analýza nebola možná. Toto je však prípad väčšiny pasáží popisujúcich vyplnenie jednotlivých riadkov tlačiva slovenského daňového priznania. Fragment, na ktorom bolo možné vykonať referenčnú analýzu, nevykazuje žiadne problémy. Odkaz medzi pojmami je väčšinou realizovaný doslovným opakovaním s výnimkou prípadov, kde sa mení gramatická kategória čísla. Pre pochopenie textu sa predpokladá čitateľa znalosť faktu, že rok má 12 mesiacov. Pre tento fragment textu nie je z hľadiska referenčnej analýzy možné podať žiadne jednoznačné návrhy na zlepšenie.

Uvedený graf ukazuje pomerné zastúpenie jednotlivých druhov odkazov v skúmanom textovom fragmente. Dominuje tu doslovné opakovanie,

ktoré spolu s prípadmi zmeny čísla tvorí až 88% realizovaných odkazov. Zvyšných 12% sú odkazy realizované deriváciou (dieťa – dieťaťa(detí)).

Stojí za zmienku, že v texte sa nachádza veľké množstvo

extratextuálnych odkazov na zákony. Znenie týchto zákonov su užívateľ musí sám dohľadať, čo v prípade záujmu daňovníka o dôkladné spoznanie problematiky predstavuje komplikáciu.

3.1.4 Relačná analýza

Inventarizácia logických vzťahov v textovom fragmente „Riadok č. 31“ poukazuje na tri vzťahy typu podmienka-následok. Všetky boli v bezpríznačkovom poradí. Pri každom vzťahu boli prítomné signálne slová „ak“ alebo kombinácia „vzhľadom na/v prípade“.

Ako problematickú bolo možné označiť úvodnú vetu, kde je najprv podaná inštrukcia o tom, aké údaje je potrebné o deťoch vyplniť, a až potom je vysvetlený ich účel. Tento vzťah nie je označený signálnymi slovami a je možné ho charakterizovať ako chronologicky obrátený vzťah podmienka (účel vyplnenia) – následok (vyplnenie). Spolu s faktom, že pri ňom absentovali signálne slová, bolo možné ho označiť ako potencionálne problémový. V druhom texte bol rovnako uvedený najprv dôsledok (vyplnenie riadkov) a až potom podmienky potrebné na to, aby dôsledok nastal (príslušnosť daňovníka k niektorej z kategórií).

3.1.5 Holandský text – všeobecný popis komunikátu

Holandské inštrukcie na vyplnenie daňového priznania prichádzajú k holandským daňovníkom vo forme brožúry formátu A4. Tá svojou štruktúrou kopíruje oddiely v samotnom daňovom priznaní. Priamo v texte sú aj príklady a tabuľky výpočtov. Jednotlivé polia výpočtov sú presne identifikované a užívateľ môže hodnoty, ktoré tu vypočíta, vpísať do formulára daňového priznania.

3.1.6 Funkčná analýza

Rovnako ako jeho slovenský náprotivok, aj tento text je doplňujúcim zdrojom informácií vedúcim užívateľa k správne vyplneniu daňového priznania.

Cieľová skupina tohto komunikátu je rovnako ako na Slovensku mimoriadne široká. V Holandsku však Daňové riaditeľstvo¹⁰ posielala veľkej časti občanov automatizované upozornenie na to, že by mali podať daňové priznanie. Avšak aj keď občan toto upozornenie neobdrží, je v istých situáciách stále povinný daňové priznanie vyplniť a odoslať. Text neformuluje explicitne svoju cieľovú skupinu. Vek cieľovej skupiny začína plnoletosťou, pretože príjmy neplnoletých detí zdaňujú ich rodičia.

Tento komunikát má niekoľko oddielov. Začína prehľadom príjmov a daňových úľav. Nasleduje textový popis príjmov a daňových úľav, kde daňovník získa bližšie informácie. Ďalšia časť je síce bez označenia, ale svojou štruktúrou a funkciou je obsahom celého dokumentu. Po obsahu nasleduje list s niekoľkými všeobecnými informáciami: možnosťou podať daňové priznanie digitálne, termínom, do ktorého je potrebné daňové priznanie poslať, upozornením, aby daňovník daňové priznanie nelepil alebo nezosiľal, informácie o ochrane súkromia atď. Okrem iného je v tejto sekcii uvedený aj telefonický kontakt na informačnú linku či možnosť doobjednať si dodatočné príručky vzťahujúce sa na vyplňanie daňového priznania v rôznych životných situáciách. Nasleduje 41 kapitol o jednotlivých oddieloch daňového priznania, často s vloženými tabuľkami, typograficky zvýraznenými upozorneniami a odkazmi na dodatočné zdroje informácií. Po týchto kapitolách, ktoré svojou štruktúrou kopírujú formulár daňového priznania, nasleduje pomôcka pre výpočet konečného preplatku alebo nedoplatku na dani v troch krokoch. Prvým krokom je výpočet dane, druhým krokom je výpočet daňových úľav a v treťom kroku je možné vypočítať finálnu sumu. Publikácia je ukončená registrom.

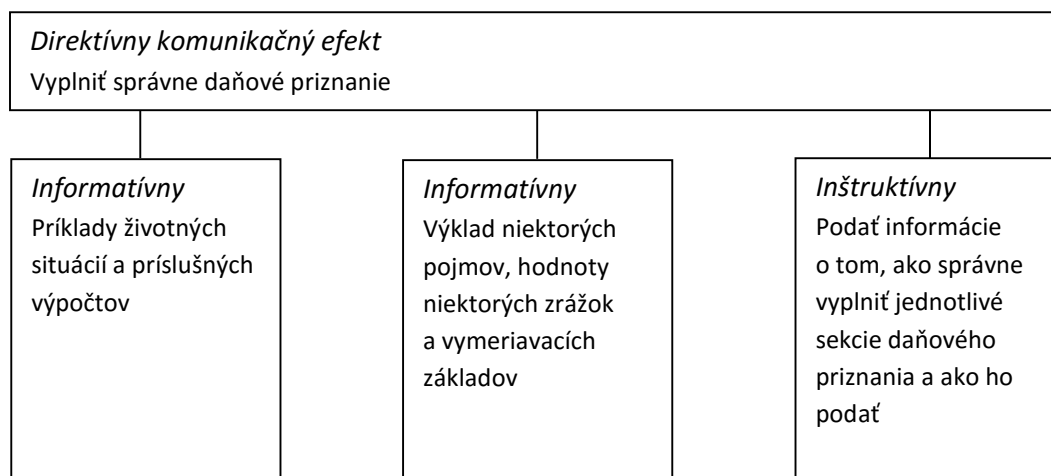
I keď je forma tohto dokumentu odlišná od slovenských inštrukcií, možno formulovať podobný komunikačný cieľ:

Zabezpečiť, aby osoby, ktoré podávajú daňové priznanie, vyplnili formulár daňového priznania správne.

---

¹⁰ Belastingdienst

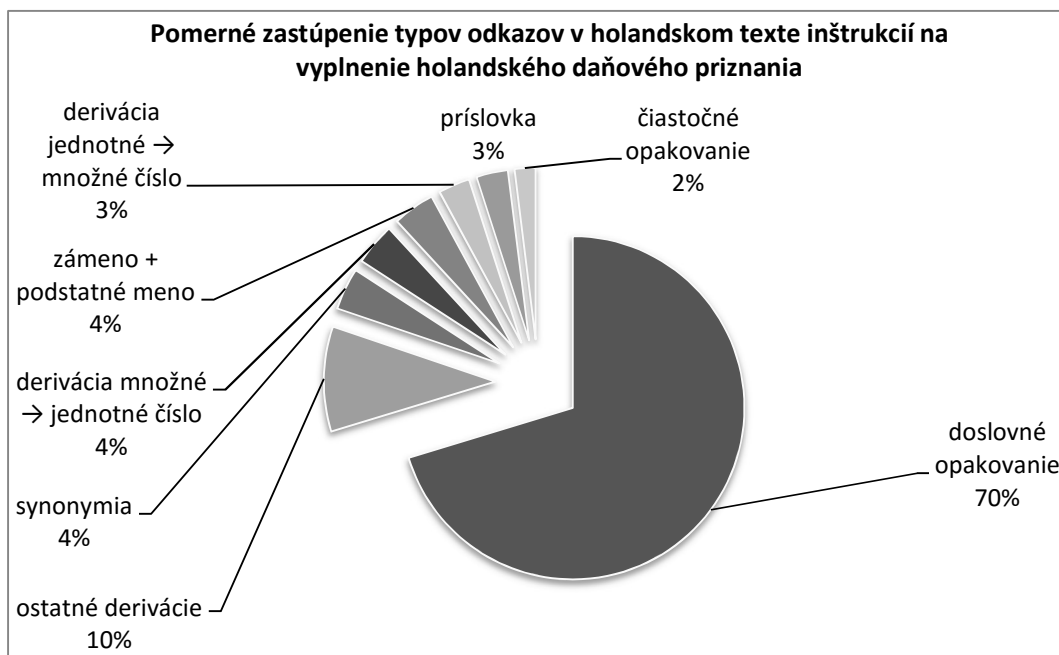
Zamýšľané komunikačné efekty možno zhrnúť nasledovne (komunikačný efekt je zvýraznený kurzívou):

Je možné predpokladať, že komunikát podporuje svoj komunikačný cieľ dostatočným množstvom jazykových aktov. Ich štruktúra je však oproti slovenskému textu citeľne iná. V holandskom texte sú príklady ilustrované konkrétnou životnou situáciou, slovenské texty sú stručné a často formulované do viet, ktoré neobsahujú slovesá. V slovenskom texte sú všetky pevne dané číselné hodnoty sústredené na jednom mieste, v holandskom texte sú uvedené priamo v textoch, ktoré pojednávajú o situáciách, v ktorých sú potrebné.

3.1.7 Referenčná analýza

Skúmané vzorky tohto komunikátu nenaznačujú žiadne mimoriadne interpretačné problémy, ktoré by mohli byť spôsobené odkazovaním v rámci textu. Skúmané boli vzorky textu použité v testovaní. Pomerné rozloženie spôsobov odkazovania je uvedené v nasledujúcom grafe.

Z grafu vyplýva dominantné postavenie odkazovania doslovným opakovaním. Derivácie sú na druhom mieste pri celkovom zastúpení 17% (4% derivácie z množného na jednotné číslo, 3% jednotné na množné číslo a 10% ostatné).

Priemerná vzdialenosť medzi odkazovacím výrazom a slovom, na ktoré odkazuje je 2,375 vety. Najdlhšia vzdialenosť odkazovania je cez 27 viet, ide tu o pojem fiškálny partner a referencia je realizovaná doslovným opakovaním. Miera použitia doslovného opakovania je temer zhodná so slovenskou verziou (75%). Výskyt ostatných foriem je podobný ako v slovenskej verzii, vyskytuje sa tu však aj synonymia a ukazovanie typu zámeno+podstatné meno, ktoré v slovenskom texte nie sú použité. Tento fakt by sa dal vysvetliť predovšetkým rozdielnou dĺžkou dokumentov.

3.1.8 Relačná analýza

Pri analýze relačných vzťahov vyšlo najavo, že v textoch sú často použité príznakové vzťahy následok – predpoklad. Táto technika čitateľovi najprv predstaví výsledok jeho konania a následne postup potrebný na jeho dosiahnutie. Tento vzťah je chronologicky obrátený oproti realite, a preto bol hodnotený ako potenciálne problémový pre čitateľa. Druhým najčastejšie sa vyskytujúcim relačným vzťahom je aditívny vzťah bez signalizácie spájacími výrazmi. Tento vzťah bol však naznačený typograficky. Segmenty, medzi ktorými je aditívny vzťah, nasledujú za sebou a začínajú pomlčkou. Takto typograficky sú zdôraznené aj segmenty, ktoré medzi sebou majú iný ako aditívny vzťah, avšak ich logická spojitosť je slovne popísaná pred a spravidla aj po ich vymenovaní.

Väčšie oddiely textu mali podnadpisy zvýraznené kurzívou. Rovnako odkazy na takéto oddiely sú písane kurzívou.

3.2 Návod na používanie fotoaparátu

Návody na použitie fotoaparátu sa v slovenskej a holandskej jazykovej mutácii od seba líšili len minimálne, šlo o pomerne presné preklady, preto aj ich popis bude v mnohých bodoch rovnaký.

3.2.1 Všeobecný popis komunikátov v slovenskej a holandskej verzii

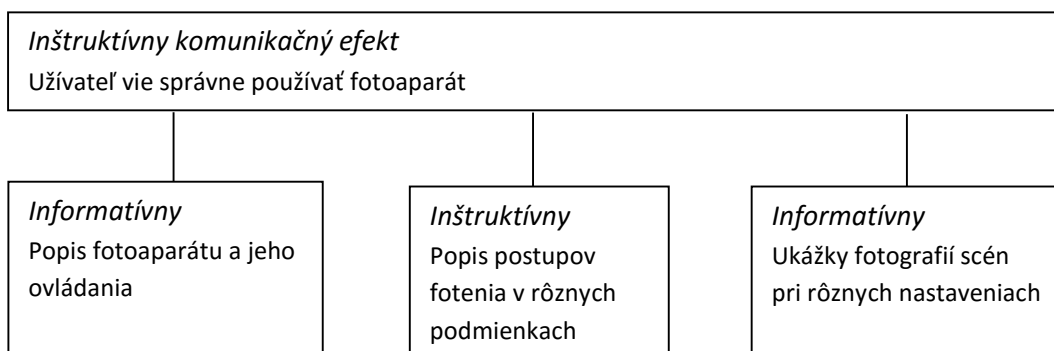
Predmetom tohto výskumu bol návod na použitie digitálneho fotoaparátu Olympus E420. Tento návod bol súčasťou balenia fotoaparátu a jeho digitálnu kópiu je možné stiahnuť okrem oficiálneho serveru výrobcu aj na niekoľkých ďalších. Vo fyzickej podobe má návod formu brožúry malého formátu. Je vytlačený čiernobiely, na kriedovom papieri. Slovenská aj holandská verzia majú zhodne po 147 strán. Elektronické verzie verne kopírujú papierové.

3.2.2 Funkčná analýza

Text nijako nemenuje svoju cieľovú skupinu, ani neoslovuje svojho čitateľa. Vzhľadom na spôsob distribúcie je zjavné, že adresátom textu je užívateľ fotoaparátu Olympus E420.

Na prebale nájde čitateľ odkaz na kapitolu *Základný sprievodca* a na obsah, ktorý nasleduje až za sprievodcom. *Základný sprievodca* popisuje fyzické časti fotoaparátu, spustenie do prevádzky a základné úkony. Kapitoly nasledujúce po ňom popisujú postupne stále sofistikovanejšie funkcie fotoaparátu. Pre potreby tohto výskumu boli z oboch jazykových variantov zvolené pasáže z kapitoly *Sprievodca snímaním*, a to kapitola *Zdokonalenie vašich fotografických schopností* a kapitolou *Sprievodca funkciami pre rôzne objekty*. Z holandského prekladu boli zvolené tie isté pasáže.

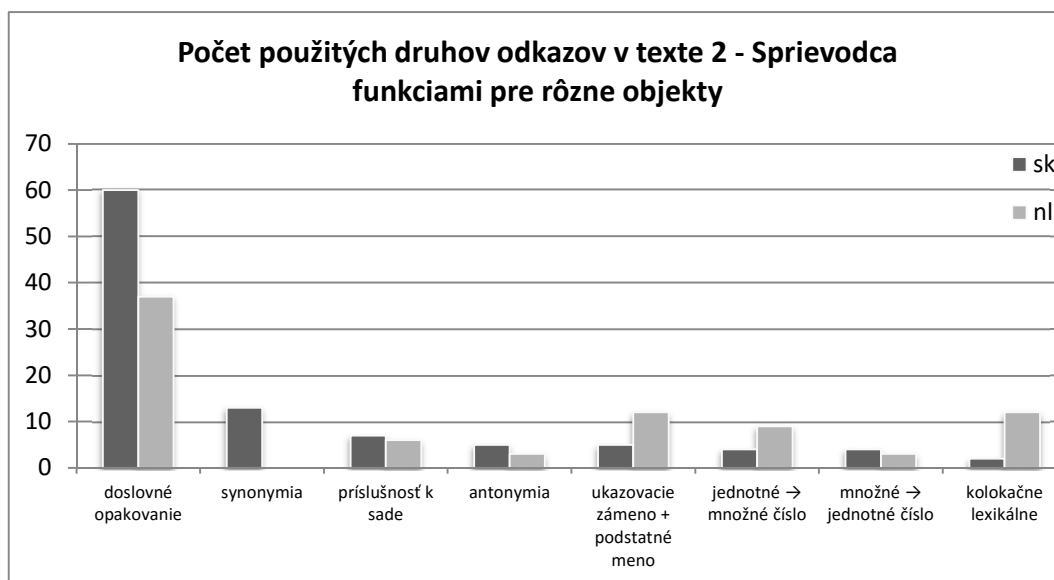
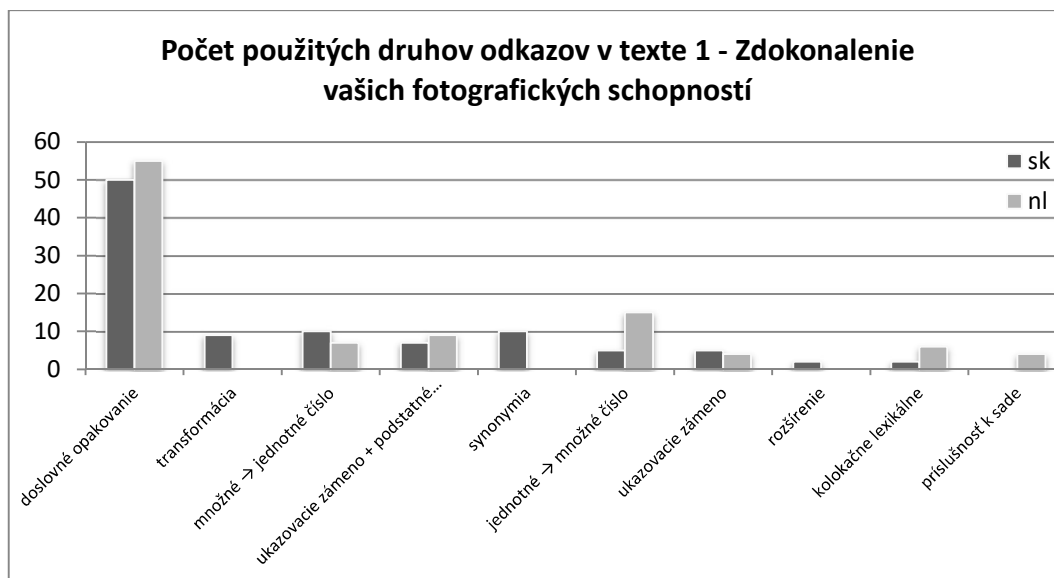
Tento komunikát je príkladom klasického návodu s hlavným inštruktívnym komunikačným efektom. Schéma komunikačných efektov môže vyzeráť nasledovne:

Každý komunikačný efekt je podporený dostatočným množstvom jazykových aktov, doplnených schémami a fotografiami. Z hľadiska funkčnej analýzy, snád s výnimkou absencie menovania cieľovej skupiny, nie sú zjavné žiadne problematické oblasti.

3.2.3 Referenčná analýza

Z hľadiska realizácie odkazovania sú texty v slovenskej aj holandskej verzii dobre konštruované. V skúmaných textových fragmentoch je priemerná vzdialenosť medzi odkazovacím výrazom a výrazom, na ktorý odkazuje 2,803 vety. Prevažujú typy odkazovania, ktoré by nemali spôsobovať interpretačné problémy, vid' grafy.

V oboch textoch dominuje odkazovanie realizované doslovne sa opakujúcimi výrazmi. Ostatné použité odkazy by pre čitateľa taktiež nemali predstavovať problém pri čítaní a pochopení. Aj problematickejšie kategórie obsahujú slová, ktorých vzťah sa dá bez ťažkostí interpretovať, napr. slová predmet-objekt (synonymia), tieto typy osvetlenia – predovšetkým žiarivky a žiarovky (kolokačne lexikálny), farby-farebný (transformácia).

3.2.4 Relačná analýza

Charakteristikou tohto komunikátu je použitie príznakového poradia logických väzieb typu cieľ-prostriedok a následok-príčina. Tieto konštrukcie popisujú väčšinou spôsob, akým pri fotografovaní niečo docieľiť a vysvetľujú príčiny zlých fotografických výsledkov.

3.3 Analýza sémantickej náročnosti textu

Skóre sémantickej náročnosti $T(p)$ oboch holandských textov inštrukcií na vyplnenie daňových priznaní v originálnych a upravovaných verziách sú uvedené v nasledovnej tabuľke:

	priemerná hodnota $T(p)$ pre holandské texty
originál	13,08
dialogická forma	13,00
maximálna optimalizácia	13,23

Manipulácia textov zmenila priemerné hodnoty holandských textov. Dialogická forma dosiahla v priemere o niečo priaznivejšiu hodnotu sémantickej náročnosti ako originálny text, maximálne optimalizovaný text však dosiahol hodnotu vyššiu ako originál i dialogická forma. Mieru sémantickej náročnosti nebolo možné vypočítať pre slovenské texty pretože nedosahovali minimálnu požadovanú dĺžku pre výpočet.

Priemerné hodnoty sémantickej obťažnosti pre slovenské a holandské návody na obsluhu fotoaparátu sú uvedené v nasledujúcej tabuľke.

	holandské texty	slovenské texty
originál	15,32	32
dialogická forma	17,08	21,16
plná optimalizácia	17,40	24,78

Manipulácie textov sa prejavili aj v zmene hodnoty sémantickej obťažnosti $T(p)$. Pri holandských textoch sa hodnota kontinuálne zvyšovala. Pri slovenských textoch sa hodnota znížila v dialogickej forme. Variant plnej optimalizácie vykázal hodnotu vyššiu ako dialogická forma, avšak menšiu ako originálny text.

4. Realizácia optimalizácií komunikátov

Všetky vybrané textové fragmenty optimalizoval autor tejto práce dvoma spôsobmi. Prvý, jednoduchší spôsob, sa dá popísať niekoľkými pravidlami a je určený pre pracovníkov z praxe, ktorí nemajú jazykovedné vzdelanie. Táto úprava nie je časovo príliš náročná. Cieľom tohto výskumu je overiť, či by zavedenie takejto optimalizácie malo zmysel v praxi. Navrhovaná koncepcia spočíva z troch bodov: prepisu textu do dialogickej formy, chronologizácie sledu informácií a vylepšenia typografického členenia textu.

Druhý stupeň optimalizácie spočíval vo vylepšení textu na základe náročnejších analýz – referenčnej a relačnej analýzy, analýzy sémantickej náročnosti. Rovnako je v týchto variantoch použité bohatšie typografické delenie a logické konektory boli vizuálne oddelené od zvyšku textu.

Všetky varianty textov, tak ako boli použité pri testovaní sú uvedené v prílohách 9.3 až 9.11.

4.1 Optimalizácia prvého stupňa – dialogická forma

Táto optimalizácia spočíva v aplikovaní nasledujúcich troch bodov na originálne texty.

a) **Prepis textu do dialogickej formy.** Prepis textu do dialogickej formy zlepšuje niektoré jeho vlastnosti už len použitím formy rozhovoru. Poskytuje napríklad možnosť na zlepšenie sústavy odkazovacích výrazov tak, ako na ne hľadá referenčná analýza. V textoch o fotografovaní bola priemerná vzdialenosť medzi odkazovacím výrazom a výrazom, na ktorý odkazuje približne 2,8 vety a pri holandských textoch o daňovom priznaní približne 2,4 vety. Prepisom do dialogickej formy sa táto vzdialenosť môže skrátiť. Ústredný výraz – názov vety - sa bude opakovať v otázke a potom v odpovedi, čo v mnohých prípadoch zodpovedá vzdialenosti jednej vety. Zvýši sa tak referenčná koherencia textu a mal by sa uľahčiť proces tvorby mentálnej reprezentácie prezentovaných informácií. Dialogická forma rovnako nabáda autora k zodpovedaniu celej otázky, i keď sa odpovede v pôvodnom, neoptimalizovanom texte nachádzajú ďalej od seba.

b) **Chronologizácia sledu informácií.** Ďalšie navrhované zlepšenie spočíva v zoradení informácií tak, aby bližšie korešpondovali s tým, ako daný proces prebieha v realite. Takto text vo väčšej miere zodpovedá skúsenostiam s mimotextovou realitou v dlhodobej pamäti respondenta a uľahčuje integráciu novej situačnej schémy.

c) **Typografické členenie.** Výraznejšie typografické členenie uľahčuje orientáciu v texte. Pri úpravách týchto textov bol vždy po otázke a aj po odpovedi vynechaný voľný riadok, aby sa čitateľ mohol lepšie orientovať v informačnej štruktúre. Významnejšie obsahové celky boli od seba oddelené dvoma voľnými riadkami. Tematické pododdiely a názvy iných častí dokumentov boli zvýraznené kurzívou.

Prepis textov sprevádzajúcich slovenské daňové priznanie do dialogickej formy spočíval vo vydelení jednotlivých vzťahov z textu a ich vizuálnom a sémantickom oddelení. U chronologicky obrátených vzťahov podmienka – následok, ktoré neboli označené signálnymi slovami, bol problém chronologickosti vyriešený formuláciou otázky a odpovede. V otázke odznela podmienka a v odpovedi dôsledok jej naplnenia. V prípade textu, kde bola zložitejšia logická štruktúra a následok mal nastať pri splnení jednej z podmienok, bol text doplnený logickými konektormi. Typograficky bol kurzívou zvýraznený názov iného oddielu daňového priznania, ktoré má v istom prípade daňovník vyplniť.

Prepis holandských textov s inštrukciami na vyplnenie daňového priznania predstavoval menej radikálnu transformáciu. Holandské texty boli dlhšie, a tým pádom používali rozvitejšie vetné konštrukcie. Úprava textu spočívala hlavne v rozdelení odsekov na menšie oddiely a obrátení príznakových logických vzťahov do ich nepríznakovej podoby.

Optimalizácia slovenského a holandského návodu na používanie fotoaparátu prebehla temer identicky. Originálny text bol rozdelený na sériu otázok a odpovedí. Na začiatku každej odpovede je zopakovaná aj informácia z otázky, opakuje sa teda téma textového segmentu. Tam, kde to bolo možné, boli informácie prevedené do chronologického, bezpríznakového poradia. Takisto boli ponechané podnadvpisovacie prvky originálneho textu a grafický prvok odkazujúci na ďalšie stránky a sekcie textu. V texte boli rovnako ponechané symboly popisovaných funkcií fotoaparátu.

4.2 Optimalizácia druhého stupňa – maximálna optimalizácia

Pri optimalizácii druhého stupňa, maximálnej optimalizácii, boli využité všetky tu menované analytické techniky s cieľom uľahčiť porozumenie a texty boli typograficky silnejšie segmentované.

Pri textoch slovenského daňového priznania šlo hlavne o rozbitie monolitického textu na členitejší komunikát. Inštrukcia na vyplnenie každého riadka bola rozdelená do troch častí, viď príklad textu použitého v teste.

Riadok č 31	Uveďte meno, priezvisko a rodné číslo dieťaťa (detí), ktoré	súvisiace zákony: § 33 zákona
	<ul style="list-style-type: none"> - s Vami žijú v spoločnej domácnosti a - na ktoré si uplatňujete daňový bonus podľa § 33 zákona. 	ďalšie informácie
	<p>Suma daňového bonusu sa v priebehu zdaňovacieho obdobia mení.</p> <p>Krížikom preto vyznačte príslušné mesiace, za ktoré si nárok uplatňujete. Ak si nárok uplatňujete za celý rok, vyznačte všetky mesiace.</p> <p>Uplatňujete si daňový bonus na viac detí ako obsahuje tabuľka priznania?</p> <p>Potom si nárok uplatnite v IX. Oddiele – <i>Miesto pre osobitné záznamy daňovníka.</i> Pokračuje v rovnakom členení údajov ako v tabuľke v priznaní.</p>	

Inštrukcia na vyplnenie každého riadku sa skladá z troch grafických oddielov. Ľavý okraj inštrukcie je zvislý pás. V ňom je hore uvedené číslo riadku, ktorého sa inštrukcia týka. Zvyšný priestor je rozdelený do dvoch približne rovnako veľkých horizontálne orientovaných obdĺžnikov. V hornom obdĺžniku je zároveň s číslom riadku uvedený čo najstručnejší pokyn na vyplnenie daného riadku. Tento pokyn je napísaný tučným písmom, rovnako ako číslo riadku a týmto sa s ním vizuálne spája. Ak nebolo možné vhodne zhrnúť pokyn, je v prvom riadku úvodná logická podmienka, ktorá platila aj pre ďalšie uvedené výroky. Pod stručnou inštrukciou nasledujú podrobnejšie informácie o tom, čo presne do riadku vyplniť. V originálnych textoch inštrukcií išlo často o vyplnenie jedného z viacerých

možných alebo viacerých údajov zároveň. Tieto logické vzťahy boli prenesené do optimalizovanej podoby pomocou dvoch prostriedkov. Jednotlivé možnosti vyplnenia sa začínali pomlčkou a logická spojka, ktorá medzi nimi platila, bola vždy uvedená v samostatnom riadku. Na tomto mieste bol narušený princíp chronologickosti kvôli možnosti formulovať úvodnú inštrukciu pomocou čo najmenšieho počtu slov. Vizualne delenie, ktoré takto vzniklo, umožnilo vytvoriť užší pás informácií písaných tučným písmom, ktoré zhrňujú číslo riadku, tému daného oddielu a dopĺňujúci zákon. V prípade, že téma bola príliš obsiahla a originálny text poukazoval priamo na paragraf zákona, obsahovala úvodná inštrukcia len pokyn na vyplnenie a ďalší element, ku ktorému je tučným písmom po horizontálnej osi vedený zrak čitateľa je priamo číslo zákona. Toto číslo a paragraf súvisiaceho zákona sú uvedené vždy v hornom pravom okraji hornej sekcie. Dolná sekcia obsahuje ďalšie informácie a je tak v pravom hornom rohu aj označená. Tu sú sústredené ostatné informácie vzťahujúce sa na vyplnenie riadku. Text je delený na nadpis alebo otázku písanú tučným písmom a vysvetlenie či odpoveď písanú bežným písmom.

Podobné grafické spracovanie bolo zvolené aj pri optimalizácii holandských textov. Bola zachovaná ľavá zvislá časť, v ktorej bol uvedený riadok alebo sekcia, ktorej sa vysvetľujúci text týkal. Po pravej strane sa nachádzali obdĺžniky, ktoré slúžili ako podnadpisy a navigujú čitateľa sekciami textu. Keďže pri spracovaní obsahu holandského textu zvolili autori inú stratégiu ako autori slovenského textu, nebolo možné k nemu pristupovať rovnako. V jednotlivých sekciách sa často nachádza omnoho viac výrokov, ktoré majú medzi sebou logický vzťah. Preto sa nezdalo byť vhodné medzi ne vždy vkladať logické operátory. Rovnako nebolo možné rozlíšiť informáciu vhodnú pre úvodnú stručnú informáciu a dopĺňujúcu informáciu. Z týchto dôvodov bol pre tento druh optimalizácie zvolený ako východisko text dialogickej formy a bol dodatočne segmentovaný pre uľahčenie orientácie sa v ňom.

Pri optimalizácii textu návodu fotoaparátu boli použité hlavne odstupňovanie postupov od tých, čo majú na kvalitu snímky väčší vplyv, po tie čo majú menší vplyv, chronologizácia postupov a grafické segmentovanie textu. Postupy boli usporiadané podľa ich vplyvu na kvalitu snímky od viac po menej dôležité (pod kvalitou snímky v tomto prípade rozumieme vplyv na to, aby boli na snímke rozpoznateľné objekty). V texte bol teda napr. uprednostnený segment o zmene režimu expozície (vplyv na ostrenie na objekty) pred segmentom o vyvážení bielej (vplyv na farebnosť snímky). Chronologizácia textu znamenala usporiadanie textu tak, aby zodpovedal postupnosti dejov tak, ako sa odohrávajú v realite. To znamená napríklad najprv uvedenie príčiny a potom dôsledku.

Grafické úpravy spočívali v grafickom oddelení jednotlivých častí, uvedení odkazov na ďalšie strany návodu do osobitných štvorčekov, uvedenie dôležitej pasáže do osobitného obdĺžnika, použitie tučného písma pre kľúčové pojmy a opätovné zaradenie schém a obrázkov, ktoré boli z ostatných verzií vynechané.

Pri prepisoch bola častokrát vylepšená aj referenčná štruktúra. Ak sa text usporiada do formy, v ktorej je najprv pomenovaná príčina a až potom dôsledok, tak sú elementy prislúchajúce jednotlivým pólom tohto vzťahu pohromade. Tak sa môže zjednodušiť sieť referentov a odkazovacích výrazov v texte a čitateľ by na ich základe mal jednoduchšie zostaviť ich korektnú mentálnu reprezentáciu. Na ilustráciu príklad z holandského textu inštrukcií na vyplnenie daňového priznania s vyznačenými referentmi a príslušnými odkazovacími výrazmi.

Originál:

9 Uitgaven voor levensonderhoud van kinderen jonger dan 30 jaar

Had u in 2009 een kind jonger dan 30 jaar dat niet in staat was om in zijn eigen levensonderhoud te voorzien? Kreeg u geen kinderbijslag voor dit kind? En had dat kind geen studiefinanciering of een tegemoetkoming in studiekosten? Dan kunt u de uitgaven voor levensonderhoud onder de volgende voorwaarden aftrekken:

- Uw kind was aan het begin van het kwartaal jonger dan 30 jaar
- Uw kind kon in dat kwartaal niet zelf in zijn levensonderhoud voorzien
- In dat kwartaal kreeg niemand in uw huishouder kinderbijslag of een vergelijkbare buitenlandse uitkering voor dit kind
- Uw kind kon in dat kwartaal geen studiefinanciering tegemoetkoming in de studiekosten of vergelijkbare (buitenlandse) regeling krijgen

Upravená verzia:

9 Uitgaven voor levensonderhoud van kinderen jonger dan 30 jaar

U kunt de uitgaven voor levensonderhoud kinderen onder de volgende voorwaarden aftrekken:

- Uw kind was aan het begin van het kwartaal jonger dan 30 jaar
- Uw kind kon in dat kwartaal niet zelf zijn levensonderhoud voorzien
- In dat kwartaal kreeg niemand in uw huishouder kinderbijslag of een vergelijkbare buitenlandse uitkering voor dit kind
- Uw kind kon in dat kwartaal geen studiefinanciering tegemoetkoming in de studiekosten of vergelijkbare (buitenlandse) regeling krijgen

5. Test

5.1 Návrh testu

Výskum opisovaný v tejto práci sa uskutočnil pomocou on-line testovania respondentov na internete. Návrhu tohto testu predchádzala predbežná skúška, pri ktorej bol výskumník v osobnom kontakte s respondentmi.

5.1.1 Validita testov

Pre zostavovanie testov existujú isté pravidlá, ktoré zvyšujú ich validitu a reliabilitu. Pojem validity charakterizuje napríklad výrok F. N. Kerlingera „najobecnejšia definícia validity je obsiahnutá v otázke: Meriame to, čo si myslíme, že meriame?“ (Pelikán, 2007, s. 57). Slovo je odvodené od latinského *validus*, čo znamená silný. Validita znamená súlad medzi tým čo sa testuje a aké závery je z takéhoto testu možné vyvodiť. Znamená teda použitie dobre podložených meracích metód a ich korešpondenciu s realitou. Neexistuje však jediná ustálená definícia validity, existuje niekoľko jej delení. Reliabilita je miera konzistentnosti výsledkov, ich spoľahlivosti. Validita a reliabilita sú na sebe nezávislé.

Prvotne sa pojem validity spájal s psychologickými meraniami inteligencie, časom sa začali rozlišovať rôzne druhy validity. Jedným z možných delení je rozdelenie na nasledovné štyri typy validity: predikčná, súbežná, obsahová a konštruktová. Toto delenie pochádza z amerického prostredia pedagogických výskumov. Delenie pochádzajúce zo slovenského prostredia je iné, avšak predošlému neprotirečí. Ide o rozdelenie na validitu vonkajšiu a vnútornú. S validitou sa spája pojem kritérium, podľa ktorého sa hodnotí validita výsledkov.

Predikčná validita používa ako kritérium elementy mimo testu. Obyčajne je spojená s riešením praktických problémov a vzťahuje sa na predpoveď určitého vzťahu, ktorého existenciu je potrebné overiť v realite. Často sa takto overujú výsledky iných výskumov, ktoré tak získavajú na váhe. Pri zisťovaní predikčnej validity sa zbierajú údaje o kritériu až po uskutočnení testu. Prediktívna validita poskytuje cenné informácie, pretože veľké množstvo testov sa sústreďuje práve na predpovedanie budúceho správania.

Súbežná validita, niekedy nazývaná diagnostickou, usudzuje z výsledku testu aktuálny výsledok v určitom kritériu. Ak bola daná premenná už predtým meraná inou, overenou technikou, môže porovnanie výsledkov oboch meraní vypovedať o súbežnej validite nového merania či postupu. Môže pri tom ísť o meranie

rovnakých konštruktov, alebo konštruktov, u ktorých sa predpokladá vzájomná súvislosť. Merania, ktorých výsledky sa porovnávajú, by sa mali odohrať približne v rovnakom čase.

Voľba a definícia kritéria pri týchto dvoch typoch validít je určujúca pre objektivnosť výskumu. Problémy pri výskume môžu nastať aj vtedy, ak je v hre v skutočnosti viac vzájomne prepojených premenných než výskumník očakával.

Obsahová validita (niekedy nazývaná aj logická validita) zisťuje, do akej miery sú položky výskumného nástroja reprezentatívne k obsahu, ktorý majú merať. Položky výskumného nástroja sú podrobené analýze s cieľom zistiť, či sa vzťahujú na predpoklad, ktorý chcú merať. Podľa F.N. Kerlinga je takáto obsahová validizácia v podstate úsudková, a preto je vhodné k nej prizvať odborníkov kompetentných v oblasti (Pelikán, 2007, s. 61). Techniku na meranie obsahovej validity vymyslel C. H. Lawshe a ide o prieskum miery zhody odborníkov na tom, ako dôležitý je daný prvok testu. Každý z expertov má o každom prvku testu zodpovedať otázky o tom, či je skúmaná vlastnosť podstatná, užitočná ale nepodstatná, alebo nepodstatná. Ak nadpolovičná väčšina expertov považuje nejaký prvok za podstatný, tak by tento prvok mal mať istú obsahovú validitu. Čím viac expertov považuje daný prvok za potrebný, tým je jeho obsahová validita vyššia.

Konštruktová validita zisťuje do akej miery daná technika skutočne meria určitý, napr. psychologický, konštrukt. Zisťuje sa tak význam testu. Konštruktová validita nastáva vtedy, ak určitá premenná vykazuje také vzťahy s inými premennými, ako predpokladá teória. Tento typ validity spája teoretické predstavy so psychometrickými predstavami. Nejde len o určenie validity istej techniky alebo nástroja, ale o overenie samotnej teórie, ktorá za technikou stojí. Konštruktová validita môže byť vyhodnotená štatistickými metódami a poukázať na to, či merania rozličných premenných vykazujú istý spoločný faktor. Vyhodnotenie konštruktovej validity vyžaduje prieskum korelácií medzi skúmaným javom a premennými, ktoré sa spájajú s konštruktom. Korelácie, ktoré napĺňajú očakávané súvzťažnosti dokazujú konštruktovú validitu. Na základe akumulácie korelácií z viacerých štúdií, ktoré skúmajú daný konštrukt, je možné formulovať výrok o konštruktovej validite.

Interná validita umožňuje jednoznačnú interpretáciu výsledkov a určuje, do akej miery je možné formulovať výroky o vzťahoch ako príčina - dôsledok. Tento typ validity je jednak metodologický a jednak technický. Metodologická stránka internej validity hovorí o tom, či daná technika alebo test zodpovedá autorovej koncepcii. Technická stránka konfrontuje pozorované a skutočné skóre a určuje ich vzájomnú reprezentatívnosť. D.T. Campbell definoval niekoľko faktorov, ktoré

negatívne ovplyvňujú internú validitu. Veľký vplyv môžu mať špecifické udalosti, ktoré sa udiali medzi dvoma meraniami a netýkajú sa testu či experimentu samotného. Sú to vonkajšie premenné, ktoré prichádzajú nepredvídane. Iným faktorom môže byť aj jednoduché plynutie času spôsobujúce prirodzený vývoj respondentov. Silu tohto faktora môže obmedziť kontrolná skupina respondentov. Predošlá skúsenosť s rovnakým alebo podobným testovaním môže u respondentov zvýšiť výkon a skresliť výsledky merania. Problémy spôsobujú aj nenáhodné výbery respondentov a pri dlhodobých (longitudinálnych) štúdiách miera úmrtnosti respondentov.

Vonkajšia validita uvažuje o reprezentatívnosti výskumu a miery zovšeobecnenia výsledkov. Ak je v tomto smere výskum validný, má predikčnú hodnotu pre ďalšie výskumy, ale aj pre realitu. Dôležité aspekty tohto typu validity sú aspekt populačnej validity a tzv. ekologická validita. Populačná validita sa týka uplatnenia výsledkov na časť populácie. Ekologická validita má vzťah k prostrediu, v ktorom sa výskum uskutočňuje. Vplyv na výsledok testovania môže mať miestnosť, osvetlenie alebo teplota, v ktorej sa realizuje. Vplyv na celkovú výkonnosť má aj ročné obdobie a denná doba. Dĺžka samotného testovania je takisto dôležitým faktorom, príliš dlhé sedenie môže spôsobiť, že respondent sa unaví a otázky ku koncu testu bude vypĺňať menej pozorne alebo dokonca len formálne. Motivácia respondentov je faktor, ktorý rovnako môže ovplyvniť výsledok testovania. Je rozdiel, ak je respondent finančne motivovaný, ak sa v teste chcel ukázať v čo najlepšom svetle, alebo ak k testovaniu pristupuje neutrálne. Preto je dôležité aby všetci respondenti obdržali rovnaké a kvalitné informácie o teste.

Reliabilita testu hovorí o jeho spoľahlivosti. Možno ju vyjadriť odchýlkami medzi viacnásobnými meraniami tej istej premennej alebo príbuzných premenných. Zisťovanie reliability je dôležité najmä vtedy, ak sa istá výskumná technika štandardizuje a vytvárajú sa normy jej použitia a interpretácie. Inak je reliabilita ukazovateľom vnútornej konzistencie meracieho prostriedku, tj. či každá položka testu testuje to, čo je cieľom celého testu. Vysokú homogenitu testu možno overiť preskúmaním vzájomných interkorelácií medzi položkami a celkovým skóre testu. Stabilita merania je ďalším druhom reliability. Jedná sa tu o konzistenciu výsledkov získaných tým istým prostriedkom pri viacerých meraniach, objektívna však môže byť len pri meraní javov, ktoré sú relatívne nemenné.

Výskum popísaný v tejto práci bude závislý hlavne od internej metodologickej validity, teda od toho, či zvolené metódy výskumu (dotazník a škály) budú skutočne merať schopnosť vytvoriť viac alebo menej korektný

mentálny model textovej informácie a zmenu postojov k textu. Nasledovné voľby v zostavení tohto experimentu boli vytvorené s cieľom zvýšiť jeho validitu.

Otázky o texte mapujú schopnosť vybaviť si informácie o prečítanom texte. Tak môžu indikovať schopnosť respondentov integrovať tieto nové vedomosti do už existujúcich sústav mentálnych modelov. Osobné dotazníky v teste zisťujú aj existenciu predošlých znalostí o témach, o ktorých pojednávajú texty v teste. Tieto predošlé znalosti je potom možné dať do súvisu so schopnosťou odpovedať na položené otázky. Vyjadrenie postojov na škálach jednak žiada od respondentov vyjadrenie emocionálneho postoja, ale poskytnutím číselnej škály tieto vyjadrenia štandardizuje a umožňuje ich štatistické spracovanie. A i keď tento test nepracuje s kontrolnou skupinou respondentov, respondenti hodnotia aj samotné originálne texty, z ktorých vychádzajú ich optimalizované varianty. Takto je možné porovnať vlastnosti neupraveného textu a jeho prepísaných variantov – je tak možné zistiť, či manipulácie vyvolali vôbec nejaké zmeny u respondentov.

Jednotlivými technikami, predtestovaním a zostavovaním konečného on-line testu sa zaoberajú nasledujúce podkapitoly.

5.1.2 Návrh uskutočneného experimentu

Výskum popísaný v tejto práci je experimentálny. Tento typ výskumu si kladie za úlohu zistiť, či existuje vzťah medzi dvoma premennými, v tomto prípade medzi rôznymi manipuláciami textu a jeho pochopením a recepciou u recipientov. Počas navrhovania testu bolo potrebné vyriešiť niekoľko metodologických otázok, ktoré zabezpečia zodpovedanie výskumných otázok. Forma dotazníkov s voľnými odpoveďami a škály boli zvolené pre ich jednoduchú administráciu. Použitie škál je výhodné, pretože umožňuje výsledky rýchlo kvantifikovať. Pre predbežnú skúšku bola zvolená aj technika pološtruktúrovaného rozhovoru, ktorý respondentom umožňuje slobodne vyjadriť i jemné nuansy názorov a dodatočné postrehy. Tento rozhovor nie je možné viesť pri on-line forme testovania, v predbežnej skúške mal však potvrdiť konzistenciu písomných a ústnych odpovedí respondentov.

V prvej fáze návrhu tohto experimentu prichádzali do úvahy aj praktické testy zručnosti. Tieto by však so sebou prinášali mnoho metodologických nejasností. Pri eventuálnom teste schopnosti vyplniť daňové priznanie by respondent musel ovládať spamäti mnoho dodatočných údajov o svojej osobe a rodine. Ak by si respondenti tieto údaje dopredu zisťovali, získali by nežiaducu skúsenosť s predmetom testovania pred testovacím sedením, a to by mohlo viesť ku skresleniu výsledkov. Vopred dané údaje potrebné na vyplnenie daňového priznania by spôsobili oddialenie tejto situácie od skutočného vyplňania daňového

priznania. Čo sa týka návodu na použitie fotoaparátu, respondent by musel poznať aj iné súčasti fotoaparátu, ako sú popísané v skúmaných pasážach návodu na obsluhu. Respondent by v tomto prípade musel prečítať oveľa väčší objem textu, čo by viedlo buď k predĺženiu sedení na neúnosnú mieru alebo k potrebe navýšenia počtu respondentov, ktorý by presahoval možnosti tohto výskumu.

5.1.3 Všeobecné pravidlá použitia zvolených výskumných metód dotazníka a rozhovoru

Pre potreby tohto predtestu bola zvolená forma dotazníka a následného rozhovoru v niekoľkých kolách. Dotazníky patria medzi veľmi často využívané výskumné techniky (Pelikán, 2007, s. 104). Tento nástroj slúži na zistenie dát a informácií o respondentovi, vrátane jeho názorov a postojov. Dotazník je batériou otázok, ktoré môžu byť rôzneho druhu. Prednosťou dotazníka je jednoduchosť, jeho jednoduchá distribúcia a zber, možnosť oslovenia veľkého počtu respondentov, a s tým spojený zber väčšieho množstva dát. Podľa zastúpenia typov otázok je možné kvantifikovať aj väčšinu dát zozbieranú pomocou dotazníka. Medzi možné negatíva použitia dotazníkov patrí subjektivita výpovede respondenta a to, do akej miery respondentovi dotazníková forma vyhovuje. Niektorí môžu totiž preferovať ústnu formu vyjadrovania alebo môžu chcieť javy popísať inými slovami než z akých si v dotazníku musí vybrať. Tu platí nepriama úmera medzi otvorenosťou otázky a možnosťou kvantifikovať odpoveď. Ďalším problémom, ktorý môže nastať pri výskumoch používajúcich dotazníky je odhalenie záujmu výskumníka. Respondent sa môže dovŕtiť, aký jav výskumník skúma a môže svoje odpovede manipulovať tak, aby odpovedal očakávaným spôsobom. Ďalším problémom spojeným s touto technikou je únava a strata pozornosti respondenta. Všeobecne sa neodporúča aby test trval dlhšie ako 40-50 minút. Pozornosť respondenta možno udržať aj zaradením „buffo“ otázok. Ide o otázky, ktoré nemajú s predmetom výskumu nič spoločné a slúžia na pripútanie pozornosti k dotazníku v čase keď pozornosť môže opadať (Pelikán, 2007, s. 111). Môžu rovnako prerušiť stereotypné vyplňanie dotazníka, ak respondent odhalí súvis v batérii otázok. Respondent po kontakte s vybočujúcou otázkou ostáva istý čas v strehu, pretože očakáva, že môže prísť ďalšia neštandardná otázka.

Významný faktor, ktorý môže ovplyvňovať priebeh a vyhodnocovanie dotazníkov, je subjektivita samotného výskumníka. Táto subjektivita môže ovplyvniť formuláciu otázok a tým aj odpovede respondentov. Otázka by mala byť v prvom rade formulovaná neutrálne tak, aby neboli jasné pozície a preferencie výskumníka. Ak má respondent vybrať z niekoľkých alternatív jednu ako

odpoveď, nemala by žiadna z ponúkaných možností byť jednoznačne správna či nesprávna. Pri formulovaní otázok je potrebné dbať na jazykovú prístupnosť textu. Je vhodné voliť jazykové prostriedky, ktoré zabezpečia zrozumiteľnosť okruhu respondentov, o ktorých má výskumník záujem. Zrozumiteľnosti pomôže aj jasná a jednoznačná formulácia otázok a použitie jednoduchých viet namiesto dlhých súvetí.

Rozhovor, na rozdiel od dotazníka, skúma verbálny prejav respondenta. Rozhovor všeobecne patrí medzi najpoužívanejšie formy výskumných metód. Poskytuje možnosť hlbšieho preskúmania motívov a názorov respondentov, a to do väčšej hĺbky s vyjadrením jemnejších nuáns. Rozhovory možno deliť na štruktúrované, neštruktúrované a pološtruktúrované. Štruktúrovaný rozhovor má ako hlavnú funkciu zistenie odpovedí na súbor vopred daných otázok od všetkých respondentov. Podľa potreby možno v niektorých prípadoch položiť niektoré otázky len istej podmnožine respondentov. Neštruktúrovaný, voľný rozhovor, sa podobá bežnej voľnej ľudskej komunikácii, v ktorej si účastníci rozhovoru vymieňajú informácie. Téma rozhovoru sa môže meniť na základe asociácií. Takúto voľnú formu rozhovoru je možné použiť aj vo výskume, využíva sa však skôr ako nástroj na nadviazanie kontaktu s respondentom alebo na získanie predbežných či doplňujúcich informácií. Prechodným útvarom medzi štruktúrovaným a neštruktúrovaným rozhovorom je pološtruktúrovaný rozhovor. Tento je zo začiatku spravidla voľnejší a slúži na uvoľnenie napätia a vytvorenia vhodnej atmosféry medzi výskumníkom a respondentom. Potom môže rozhovor prejsť do fázy štruktúrovaných otázok. Pološtruktúrovaný rozhovor teda obsahuje časť otázok pripravených vopred. V priebehu rozhovoru sa však môže meniť ich poradie, je možné aj niektoré otázky vynechať. Úvodom rozhovoru by malo byť zoznámenie sa s respondentom, predstavenie a vysvetlenie účelu rozhovoru i jeho priebehu. Respondent by mal dostať informáciu o priebehu, dobe trvania, anonymite a nahrávaní interview.

Vedenie akéhokoľvek typu výskumného rozhovoru so sebou prináša pri realizácii niekoľko ťažkostí. Prioritou je vytvorenie atmosféry, v ktorej bude respondent ochotný spolupracovať a voľne sa vyjadrovať. Naviazanie kontaktu by malo byť prirodzené a nenásilné, aby respondenta neodradilo od ďalšej komunikácie už v úvode. Vzťah medzi výskumníkom a respondentom má veľký vplyv na priebeh rozhovoru i na jeho celkové vyznenie. Príliš uvoľnená atmosféra však u respondenta môže vzbudiť dojem, že nejde o nič vážne a prestane sa sústreďovať či odpovedať seriózne. Jadro rozhovoru tvorí kladenie otázok a aj ich formulácia sa riadi istými pravidlami. V prvom rade musia byť otázky zrozumiteľné respondentovi, tj. ak je to potrebné, musí sa výskumník vyjadrovať spôsobom

a lexikou, ktorú respondent pochopí. Podobne ako pri dotazníkoch, musia byť otázky formulované neutrálne a v žiadnom prípade nesmú respondentu navádzať na odpoveď istého druhu. Pre zabezpečenie objektivity je potrebné klásť každému respondentovi otázky v rovnakom znení. Výskumník musí ostať počas priebehu rozhovoru vždy pozorný. Nezáujem o vybočenia respondenta z pripravenej línie rozhovoru môžu podkopať ochotu respondenta spolupracovať. Predpokladom úspešnosti rozhovoru je jeho správne smerovanie, ktoré môže byť ohrozené kladením otvorených otázok, ku ktorým sa respondent môže vyjadrovať úplne voľne. Výskumník musí mať o respondenta skutočný záujem a po vypočutí sa musí snažiť o nenásilný návrat k pôvodnej téme alebo nasledujúcej otázke. Pre udržanie rozhovoru pri správnej téme, avšak pri zachovaní plynulej, nenútenej komunikácie, je vhodné kombinovať otvorené a zatvorené otázky. Pri nečakaných situáciách je potrebné respondenta usmerniť tak, aby nehovoril príliš veľa, príliš málo alebo aby neodbiehal od témy rozhovoru. Respondentov, ktorí hovoria príliš veľa je možné usmerniť kladením zatvorených otázok či pristúpením k ďalšej téme. Ak respondent na otázku neodpovedá, je vhodné ju zopakovať a poskytnúť dodatočný čas na rozmyslenie. Mimoriadne dôležité je aj kladenie otázok tak, aby respondent nezačal odpovedať tak, ako je žiadúce. Tomuto môže predísť priateľská a dôverná atmosféra pri vedení rozhovoru. Nie je žiaduce hodnotiť odpovede respondenta, či sa priamo pýtať na intímne otázky. Pri zisťovaní osobných postojov alebo skúseností sa ponúka metóda normalizovania – otázka tak začína uistením, že isté správanie či postoj sú normálne a pochopiteľné. Existuje niekoľko techník na udržanie pozornosti respondenta, napríklad pritakanie alebo žiadosť o dodatočné vysvetlenie.

Celkovú validitu interview môže ovplyvniť niekoľko nežiadúcich faktorov. Sú to:

- **Beznázorovosť respondenta** (na všetko odpovedá "neviem").
- **Sociálne žiaduce odpovede** (povedia, čo chce výskumník počuť).
- **Neúprimnosť** respondenta.
- **Odpovede poznačené prítomnosťou tretej osoby.**
- **Súhlasné odpovede**, nezávislé na obsahu otázky (niekedy sú spôsobené zle položenými otázkami) (Gavora, 2010).

Zvukový záznam rozhovoru je vhodné prepísať do písomnej podoby. Tento transkript je nielen podkladom, ale už samotným začiatkom analýzy rozhovoru.

5.2 Predbežná skúška

Test, ktorý sa uskutočnil ako predbežná skúška výskumu, sa odohral v mesiacoch máj až september 2013 a skladal sa z 8 sedení, vždy s jedným účastníkom. Sedenia sa odohrávali v prostredí, ktoré si zvolili účastníci a neboli časovo obmedzené. V nasledujúcom prehľade sú podané základné informácie o týchto respondentoch.

Priemerný vek	35,75
Pohlavie respondentov	ženy 5, muži 3
Národnosť	ČR 5, NL 2, SK 1

Každé sedenie pozostávalo z vyplnenia osobného dotazníka a niekoľkých kôl čítania textu s následným zodpovedaním faktických otázok o informáciách z textu a hodnotením kvality textu na škálach. Texty boli rozdelené tak, aby jeden respondent nebol nikdy vystavený dvom mutáciám toho istého textu. Práca s každým textom spočívala v sérii krokov. Nasleduje podrobný popis súčastí testu použitého pri predbežnej skúške.

5.2.1 Súčasti predbežnej skúšky

5.2.1.1 Osobný dotazník a úvodné inštrukcie

Každý respondent dostal na začiatku testovacieho sedenia osobný dotazník. Tento dokument je spoločný pre všetky jazykové skupiny, preto je dvojjazyčný – v slovenskom a holandskom jazyku. Na formulári je v hlavičke v oboch jazykoch uvedený názov výskumu „Výskum zrozumiteľnosti textov/Onderzoek tekstbegrijpelijkheid“. Keďže ide o anonymný výskum, jeho prvou položkou pod nadpisom je priestor pre vyplnenie identifikátora respondenta. Anonymizácia výskumu sa odporúča, pretože respondenti takto väčšinou reagujú uvoľnenejšie a odpadajú obavy o možné zneužitie poskytnutých informácií. Nasledujúcim komponentom dotazníka je krátky text v slovenskom a holandskom jazyku. Tento text plní dve úlohy: kontaktnú a inštrukčnú. Kontaktná funkcia je realizovaná úvodným poďakovaním a zopakovaním, že ide o výskum zrozumiteľnosti textov. Nasledovná inštrukčná pasáž v hrubých rysoch popisuje priebeh celého sedenia spolu s udaným predpokladaným časom potrebným na dokončenie testu. Po grafickom predele nasleduje časť so samotnými otázkami.

Nasleduje séria identifikačných otázok. Tu mal respondent uviesť svoj vek, pohlavie, národnosť, dosiahnuté vzdelanie a poskytnúť informáciu o tom, či v čase vyplňania dotazníka pracuje, študuje alebo sa venuje inej činnosti. Po identifikačnej časti nasleduje štvorica kontaktných otázok, ktoré zisťujú jazykové znalosti a čitateľské návyky respondenta. Kontaktné otázky majú respondenta uvoľniť a nastoliť príjemnú atmosféru. Kvôli zachovaniu anonymity sa nevyžaduje uvedenie mena. Po kontaktných otázkach obsahuje dotazník ďalšie otázky, ktoré majú súvislosť s fotografovaním a vyplňaním daňového priznania. Otázky smerujú k preskúmaniu frekvencie týchto činností u respondenta i jeho prípadnú profesionálnu angažovanosť v problematike. Dotazník končí poďakovaním a informáciou o tom, že respondent môže začať čítať prvý text.

5.2.1.2 Dotazník všeobecného hodnotenia textu – škály

Po prečítaní každého textu dostali respondenti dotazník na všeobecné ohodnotenie textu. Tento dotazník je vyhotovený v dvoch jazykových variantoch. Holandskú verziu obdržali Holanďania a ostatní respondenti obdržali slovenskú jazykovú verziu. V tomto dotazníku sa mali respondenti vyjadriť k rôznym vlastnostiam textu. V úvode dotazníka stojí krátky inštrukčný text, ktorý nabáda na vyplnenie pripravených škál a na vytvorenie vlastných. Pripravené intervalové škály (Gavora, 2010) sú sedemstupňové a respondent sa v nich má vyjadriť ku vlastnostiam ako pochopiteľnosť, premyslenosť, nápomocnosť či logickosť textu. Tieto škály sú na krajných póloch charakterizované protikladnými pojmami, spadajú teda pod bipolárne škály (Pelikán, 2007, s. 128). Sedem stupňov na škále umožňuje respondentom voľnejšie vyjadrovanie a malo by obmedziť množstvo neutrálnych odpovedí.

Tieto škály reflektujú rôzne dimenzie kvality textov tak, ako ich popisujú štúdie, ktoré sa zameriavajú na tzv. teóriu hodnotenia textov (appraisal theory) (Kamalski, 2004, s. 88). Táto teória hovorí o tom, že hodnotenie textu má súvis s jeho neskorším spracovávaním a pochopením. Vo všeobecnosti platí, že čím pozitívnejšie čitateľ text hodnotí, tým väčšie úsilie na jeho pochopenie vyvinie. Pozitívne hodnotenie textu môže vychádzať napr. z jeho vlastností alebo užitočnosti v situácii, v ktorej sa čitateľ nachádza.

Existuje niekoľko rozličných škál, ktoré reprezentujú rozdielne aspekty textu a ich subjektívne hodnotenie. V tomto výskume je prebraná väčšina dimenzií výskumu Kamalski et al (Kamalski, 2004). Tí zhrnuli väčšie množstvo škál z rôznych iných výskumov a zosúlادili ich do jednotného systému v štyroch

hlavných dimenziách - príťažlivosť, akceptácia, prístupnosť a súvislosť. Pri zachovaní pôvodných dimenzií boli škály adaptované nasledovne:

Dimenzia	Škála	
Príťažlivosť	Pochopiteľný	Nepochopiteľný
	Číta sa dobre	Číta sa zle
	Dobry	Zlý
	Detailný	Povrchný
Akceptácia	Napísaný profesionálom	Napísaný amatérom
	Je veľmi nápomocný	Vôbec nie je nápomocný
	Odráža realitu	Je realite vzdialený
	Potrebný	Zbytočný
Prístupnosť	Logicky usporiadaný	Nie je logicky usporiadaný
	Systematický	Nesystematický
	Premyslený	Nepremyslený
	Usporiadaný chronologicky	Nie je usporiadaný chronologicky
Súvislosť textu	Usporiadaný	Chaotický
	Dobre štruktúrovaný	Zle štruktúrovaný

Poradie škál bolo v teste usporiadané náhodne a rovnako boli krajné póly náhodne obrátene tak, aby nebolo pozitívne hodnotenie vždy na tom istom kraji stupnice.

Nasledujúca sekcia umožňovala respondentom vytvoriť vlastné škály a hodnotiť tak ďalšie vlastnosti textu. Pre motiváciu sú na dotazníku graficky predznačené tri škály bez uvedených krajných pojmov.

Záver testu tvoria dve veľmi všeobecne formulované otvorené otázky. Od respondenta sa tu žiada, aby sa vyjadril k tomu, čo je na texte dobré a čo by ešte potrebovalo zlepšenie.

5.2.1.3 Vyznačenie pasáže znamienkom + a –

Už v inštrukčnej časti osobného dotazníka je respondent oboznámený s tým, že počas čítania prezentovaného textu si má označiť pasáže podľa toho či ich považuje za dobré alebo zlé znamienkami + a - (Kamalski, 2007, s. 69). Použitie tak všeobecných pojmov ako „dobré pasáže“ a „zlé pasáže“ umožňuje

respondentom vyjadriť sa k čo najširšiemu poľu vlastností textu. K týmto pasážam sa respondent mohol vrátiť znovu v rozhovore a voľne ich komentovať.

5.2.1.4 Dotazník s otázkami o informáciách v texte

Pre každý text bola zostavená batéria otázok, zameraná na vybavenie si konkrétnych údajov z textu. Zodpovedanie týchto otázok do istej miery reflektuje pochopenie textu (Pearson, 2005, s. 14) a je často používanou technikou (Kamalski, 2007, s. 37). Aplikácia poznatkov získaných z textov nebola skúšaná prakticky, pretože test praktických schopností by presahoval organizačné možnosti tvorby tejto práce. Otázky týkajúce sa použitia fotoaparátu boli rovnaké pre obe jazykové skupiny, otázky k inštrukciám na vyplnenie daňového priznania sa líšili vzhľadom na rozdielnu realizáciu týchto textov.

Každej odpovedi bolo neskôr priradené skóre 1=chybná odpoveď, 2=čiastočne správna odpoveď a 3=správna odpoveď.

5.2.1.5 Rozhovor

Pre tento výskum bola zvolená forma pološtruktúrovaného rozhovoru (Gavora, 2010). Pevne danú časť rozhovoru tvorili otázky o tom, ako sa respondentovi zodpovedali otázky o danom texte, ako podľa názoru respondenta text spĺňa svoju funkciu a ako by sa líšil spôsob odpovedania na otázky, keby sa musel informácie memorovať, a keď má text v ruke. Ak vyplnenie osobného dotazníka naznačovalo nadmerný záujem či skúsenosti s fotografovaním alebo vyplňaním daňového priznania, smerovali otázky aj k bližšiemu prieskumu týchto atribútov respondenta. Konkrétne išlo o zistenie podrobností o angažovanosti a o to, do akej miery respondentovi pomohli pri zodpovedaní otázok o texte vedomosti, ktoré o problematike mal predtým. Počas rozhovoru boli respondenti nabádaní aj k tomu, aby vyjadrili akýkoľvek názor či postreh o texte.

5.2.2 Priebeh predbežnej skúšky

Potencionálni respondenti boli oslovení osobne a pomocou sociálnych sietí na internete. Záujemcovia sa mohli zapísať na konkrétny čas sedenia pomocou internetového formulára. Sedenia sa v prevažnej miere odohrali v priestoroch školy, časť respondentov však z časovo organizačných dôvodov dala prednosť inému prostrediu.

Za účasť na teste nebola respondentom ponúknutá finančná odmena, motivácia zúčastniť sa bola teda dobrovoľná.

Všetci respondenti boli na úvod sedenia oboznámení s účelom testu a s tým, že test je anonymný. Respondenti boli ďalej oboznámení so štruktúrou testu, jeho priebehom, predpokladanou dobou trvania a faktom, že rozhovory sa budú zaznamenávať. Najdôležitejšie informácie mal každý respondent zopakované aj v texte pod hlavičkou osobného dotazníka. Tento úvodný text obsahuje aj poďakovanie za čas respondenta a hrubý náčrt priebehu testu. Pod poslednou položkou je opäť uvedené poďakovanie za vyplnenie a výzva na postúpenie k prvému z textov.

Každý respondent potom dostal v nadväznosti na príslušnosť k jazykovej skupine texty na prečítanie. Každé z týchto kôl sa skladalo zo štyroch častí. Respondent najprv dostal na hlavičkovom papieri výskumu daný text. Po jeho prečítaní (bez časového limitu) mu bol text odobratý a respondent obdržal dotazník s otvorenými otázkami zameranými na vybavenie si faktických informácií z textu. Po ich zodpovedaní dostal respondent dotazník všeobecného hodnotenia textu so škálami a otvorenými otázkami o kvalite textu. Nasledovala posledná podsekcia testu – pološtruktúrovaný rozhovor. Rozhovor mal vždy dve pevne dané otázky (ako sa respondentom odpovedalo na faktické otázky, ako podľa nich tento text plní svoju funkciu). Tretím pevným bodom bolo hlbšie zisťovanie o profesionálnej angažovanosti vo fotografovaní a prácou s daňovými priznaniami, v prípade fotografovania šlo o osobný záujem o fotografovanie. V prípade, že vyplnenie osobného dotazníka obsahuje náznaky toho, že respondent je vo fotografovaní alebo vyplňaní daňových priznaní mimoriadne zdatný, smerovalo vyšetrovanie k zisteniu, do akej miery respondentovi pri zodpovedaní faktických otázok pomohli predchádzajúce vedomosti. Respondenti s takýmito špeciálnymi záujmami podávali spravidla erudovanejšie hodnotenie kvality textov. Tieto pevne dané oddiely rozhovoru sú doplnené voľnými vyjadreniami spojenými s textom.

Po absolvovaní príslušného počtu kôl hodnotenia textov sa sedenie skončilo poďakovaním respondentom za ich čas a spoluprácu.

5.2.3 Výsledky a interpretácia dát predbežnej skúšky

Táto podkapitola ponúka pohľad na výsledky získané pri testovaní na osobných stretnutiach. Pri tak nízkom počte respondentov nie je možné overiť štatistickú významnosť zmien hodnotenia textu v jednotlivých variantoch. Prezentované priemerné skóre a smerodajná odchýlka sú teda ilustratívne. V nasledujúcej tabuľke sú uvedené zmeny hodnotenia všetkých textov O (originál),

D (dialogická forma) a M (maximálna optimalizácia) na všetkých škálach, v zátvorkách je uvedená smerodajná odchýlka:

		Priemerné hodnotenie variantov textov		
		variant O	variant D	variant M
Škála	1 pochopiteľný - 7 nepochopiteľný	3,14 (2,04)	3,00 (1,73)	2,25 (1,50)
	1 nepremyslený - 7 premyslený	4,71 (1,80)	4,14 (2,12)	5,67 (1,53)
	1 dobre štruktúrovaný - 7 zle štruktúrovaný	4,29 (1,89)	2,71 (1,25)	3,50 (2,38)
	1 napísal profesionál - 7 napísal amatér	3,00 (1,73)	2,57 (1,72)	2,50 (1,73)
	1 vôbec nápomocný - 7 veľmi nápomocný	4,14 (2,12)	4,14 (1,57)	5,00 (2,71)
	1 dobrý - 7 zlý	3,71 (2,12)	3,14 (1,46)	3,00 (2,45)
	1 číta sa zle - 7 číta sa dobre	4,00 (2,31)	5,43 (1,99)	5,50 (1,29)
	1 nelogický - 7 logický	5,00 (1,83)	4,57 (2,23)	5,00 (2,31)
	1 systematicky - 7 nesystematicky	1,57 (0,53)	3,14 (2,12)	1,75 (0,96)
	1 chronologický - 7 nie chronologický	2,67 (2,25)	3,14 (1,35)	3,50 (2,65)
	1 odráža realitu - 7 realite vzdialený	1,50 (0,55)	2,29 (1,38)	1,75 (1,50)
	1 zbytočný - 7 potrebný	6,43 (0,79)	5,57 (1,81)	5,50 (1,29)
	1 detailný - 7 povrchný	3,14 (2,19)	3,14 (1,95)	2,00 (0,82)
1 usporiadaný - 7 chaotický	2,86 (1,21)	2,43 (1,40)	2,25 (0,96)	

Z výsledkov vyplýva, že transformácie textov mali vplyv na priemerné hodnotenie textov na všetkých hodnotiacich škálach. Škálu po škále možno tieto výsledky opísať ako nasledovné trendy:

- Text hodnotia respondenti so stúpajúcou mierou optimalizácie ako viac pochopiteľný.
- Dialogický variant hodnotia respondenti oproti originálu ako menej premyslený, maximálnu optimalizáciu však hodnotia ako premyslenejšiu oproti originálu.
- Dialogický variant i variant maximálnej optimalizácie hodnotia respondenti oproti originálu ako lepšie štruktúrovaný, dialogický variant hodnotia v tomto ohľade lepšie ako variant maximálnej optimalizácie.

- So stúpajúcou mierou optimalizácie hodnotia respondenti text ako vo väčšej miere napísaný profesionálom, rozdiel medzi hodnotením variantu M a D je minimálny.
- Originál a dialogickú formu hodnotia respondenti ako rovnako nápomocné, variantu M ako viac nápomocnú.
- So stúpajúcou mierou optimalizácie je text vnímaný ako lepší.
- So stúpajúcou mierou optimalizácie hodnotia respondenti text ako lepšie čitateľný.
- Originál a variant M sú vnímané ako rovnako logické, dialogická forma ako menej logická.
- Obidve optimalizované verzie vnímali respondenti ako vzdialenejšie realite než bol originál. Dialogická forma je podľa respondentov realite vzdialená viac.
- So stúpajúcou mierou optimalizácie je text vnímaný ako zbytočnejší.
- Originál a dialogická forma boli vnímané ako rovnako detailné, variant M označili respondenti ako detailnejší.
- Text je so stúpajúcou mierou optimalizácie vnímaný ako viac usporiadaný.

Z hore uvedeného možno zhrnúť, že zo 14 škál:

- Na ôsmich škálach došlo k zlepšeniu hodnotenia aspoň jedného variantu textu, zároveň na týchto škálach nebol žiaden z optimalizovaných variantov hodnotený horšie ako originál.
- Na jednej škále (premyslený – nepremyslený) došlo v prípade jedného variantu (M) k zlepšeniu hodnotenia a v prípade druhého k zhoršeniu (D)
- Na 5 škálach došlo k zhoršeniu hodnotenia aspoň na jednej škále oproti originálu.

V prípadoch zhoršenia hodnotenia horšie skóroval variant D, a to v nasledujúcich troch kategóriách. Na škále logický–menej logický bolo priemerné hodnotenie variantu D 4,57 a hodnotenie originálu a variantu M pritom ostalo zhodné – 5. Na škále systematický-nesystematický je variant D hodnotený výrazne horšie (3,14) ako ostatné dva (1,57 a 1,75). Mieru toho, ako zodpovedá text realite ohodnotili respondenti vo variante D skóre 2,29. Skóre originálu je 1,5 a skóre maximálnej optimalizácii je 1,75. Na ďalších dvoch škálach sa skóre zhoršuje so

stúpajúcou mierou optimalizácie, menovite ide o mieru chronologickosti (skóre O: 2,67 D: 3,14 M: 3,5) a miera zbytočnosti textu (O: 6,45 D: 5,57 M: 5,5).

Po rozdelení výsledkov na texty o daňovom priznaní a fotografovaní boli výsledky menej jednotné. Na jednej škále, systematický-nesystematický, skórovali oba druhy textov v optimalizovaných variantoch horšie ako originál, čo je tendencia zhodná s priemerom za oba texty spolu. Na štyroch škálach sa potvrdil trend zlepšovania (obe optimalizované verzie skórujú aspoň tak ako originál a prinajmenšom v jednej kategórii došlo k zlepšeniu). Menovite sú to škály štruktúrovanosť, nápomocnosť, čitateľnosť a usporiadanosť. V ostatných kategóriách neboli výsledky konzistentné. Validita týchto výsledkov je však ešte menšia ako validita súhrnných priemerov za varianty, a preto tento prehľad slúži len na ilustráciu.

Schopnosť respondentov odpovedať na faktické otázky z textu sa takisto zmenila. Dáta nebolo možné štatisticky overiť, a tak sú v nasledujúcich tabuľkách uvedené priemerné hodnoty za varianty O, D a M a príslušná smerodajná odchýlka v zátvorkách.

variant textu	priemerné skóre odpovedí na faktické otázky
O	2,063 (0,431)
D	2,217 (0,688)
M	2,417 (0,352)

Hodnoty naznačujú trend rovnomerne stúpajúcej schopnosti respondentov odpovedať správne na faktické otázky z textov. V nasledujúcom prehľade sú uvedené priemerné skóre variantov O, D a M a typu textu – daňové priznanie a fotoaparát.

variant textu	priemerné skóre odpovedí na faktické otázky – text daňové priznanie	priemerné skóre odpovedí na faktické otázky – text fotoaparát
O	1,835 (0,376)	2,367 (0,321)
D	2,3 (0,435)	2,133 (0,986)
M	2,1 (len jeden respondent)	2,575 (0,247)

Takto rozdelené výsledky sú zrejme spôsobené menším počtom respondentov pri každom z variantov. Tendencia nie je jednoznačne stúpajúca. Pri

texte daňového priznania nastalo u oboch variantov zlepšenie schopnosti odpovedať na faktické otázky, najväčšie zlepšenie nastalo vo variante D. Pri návode na používanie fotoaparátu došlo pri variante D k zhoršeniu schopnosti odpovedať na faktické otázky, pri variante M sa schopnosť zlepšila.

5.3 On-line test

5.3.1 Návrh a zmeny oproti predtestovaniu pri osobných stretnutiach

Najdôležitejším poznatkom získaným pri osobných sedeniach bolo, že test nebude možné vykonať touto formou. Z organizácie stretnutí, ich priebehu a časovej náročnosti bolo zjavné, že osloviť dostatočný počet respondentov v dostupnom čase bude nemožné.

Pre zber dát bol preto zvolený internetový dotazník na serveri classmarker.com, ktorý umožňuje jednoduchý záznam dát a ich export na ďalšie spracovanie. Bola zachovaná štruktúra osobných zisťovacích otázok, expozície textom v ich jednotlivých variantoch, odpovedí na dané škály a zisťovacích otázok o faktickom obsahu textov.

V on-line verzii bola vynechaná možnosť označovať pasáže textu znamienkami + a -, a to z dvoch dôvodov. Pri predtestovaní len jeden z respondentov toto značenie skutočne vykonal a technické zabezpečenie tejto možnosti by pre respondenta znamenalo množstvo akcií na počítači navyše. Čiastočne je táto možnosť suplovaná otvorenými otázkami s možnosťou voľného komentára k textom.

Prvotný návrh rátal s rovnakým množstvom stimulov a dotazníkov pre všetky jazykové skupiny. Keďže sú však holandské texty inštrukcií na vyplnenie daňového priznania omnoho dlhšie ako ich slovenské náprotivky, vznikol predpoklad silnej asymetrie dĺžky textov a celého testovacieho sedenia v slovenskom a holandskom jazyku. Tento predpoklad sa predbežnou skúškou potvrdil. Testy boli teda usporiadané tak, aby člen každej jazykovej skupiny musel prečítať približne rovnaký počet slov v textoch, ku ktorým sa mal neskôr vyjadrovať. Nakoniec bolo možné zostaviť testy, v ktorých sa počet slov, ktoré musí respondent prečítať, pohyboval v rozmedzí od 697 do 1051 slov. Tento rozsah je výrazne nižší než v pôvodne zamýšľanom rozvrhu testu, kde by testy pre holandskú jazykovú skupinu obsahovali medzi 1700 a 1800 slovami. Podrobný rozpis rozsahu testov pre jednotlivé jazykové skupiny a jednotlivé testy je uvedený v nasledovnej tabuľke.

jazyková skupina	slovenská			holandská					
	SK1	SK2	SK3	NL1	NL2	NL3	NL4	NL5	NL6
test									
počet slov	697	713	990	800	789	767	1001	1051	853

Rovnomernejšou distribúciou textov bolo možné skrátiť čas potrebný na ich prečítanie pod 50 minút, čo je časové rozpätie, ktoré doporučuje aj odborná literatúra (Pelikán, 2007, s. 113).

Okrem toho boli vďaka predbežnej skúške upravené položky testu, ktoré respondenti považovali za nepresné alebo nezrozumiteľné, a rovnako bol rozšírený počet škál na dotazníku všeobecného hodnotenia textu.

Aby bola zachovaná vizuálna stránka jednotlivých variantov textu, mal respondent v potrebných častiach testu možnosť stiahnuť si daný text vo formáte Adobe PDF, ktorý garantuje identické zobrazenie dokumentu na akomkoľvek zariadení.

5.3.2 Priebeh on-line testu

Internetové odkazy na jednotlivé varianty testu spolu so žiadosťou o vyplnenie ľubovoľnej varianty, boli distribuované vo viacerých vlnách k čo najväčšiemu okruhu potenciálnych respondentov. Žiadosť o spoluprácu bola elektronickou cestou odoslaná týmto inštitúciám a okruhom potenciálnych respondentov:

- študentom a personálu Ústavu germánskych štúdií FF UK Praha
- študentom a personálu Katedry germanistiky, nederlandistiky a škandinavistiky FF UK Bratislava
- Katedre slovenského jazyka FF UK Bratislava
- Sekretariátu Katedry slovenského jazyka a literatúry FF UK Bratislava
- Sekretariátu Inštitútu slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií Filozofickej fakulty UNIPO Prešov
- Sekretariátu Katedry slovenského jazyka a literatúry na FF KU Ružomberok
- Sekretariátu Katedry anglistiky a amerikanistiky, Katedry germanistiky, Katedry slovenského jazyka a literatúry FF UCM Trnava
- Katedre slovenského jazyka a komunikácie na FF UMB Banská Bystrica
- Katedre slovenského jazyka UKF v Nitre
- Sekretariátu Filozofickej Katedry, Univerzita Groningen, Holandsko

- Sekretariátu Utrecht Institute of Linguistics, Utrecht
- Ústavu výuky holandského jazyka ako nie materského jazyka VU-NT2 pri Vrije Universiteit Amsterdam, Holandsko
- Sekretariát Filozofickej Fakulty, Vrije Universiteit Amsterdam, Holandsko
- členskej základni Spoločnosti pro nizozemskou a vlámskou kulturu Ne-Be Praha
- približne 120 osobám z okruhu autora výskumu

6. Analýza a interpretácia dát

Nasledujúca kapitola najprv predstavuje metódy štatistického spracovania dát použitých pri tomto výskume. Následne sumarizuje výsledky spracovania v troch hlavných kategóriách: hodnotenie textu respondentmi na škálach, schopnosť respondentov odpovedať na faktické otázky a voľné slovné hodnotenie textov respondentmi. Tieto zhrnutia sú doplnené bližšou analýzou skupiny respondentov, ktorí sa zúčastnili výskumu.

6.1 Štatistické spracovanie dát

Po ukončení zberu dát bolo potrebné overiť, či zmenené hodnotenia textov v ich troch variantách, O, D a M sú náhodné, alebo nie. Ak mal napríklad originálny text na škále dobrý – zlý priemerné hodnotenie 6, dialogický variant hodnotenie 5 a variant s maximálnou optimalizáciou 4, tak je predmetom skúmania práve zmena týchto hodnôt. Ako premenná tu funguje variant textu.

Pre overenie toho, či sú prípadné zmeny v hodnotení a odpovedaní na faktické otázky o texte štatisticky významné, bol použitý chi-square test, teda test chi kvadrát. Pomocou tohto testu je možné vypočítať hodnotu p pre daný posun v hodnotení. Veľkosť hodnoty p vypovedá o tom, či je nameraný výsledok či zmena, významne odlišná od náhodných hodnôt. Pre overenie hypotézy na základe hodnoty p je potrebné najprv formulovať tzv. nulovú a alternatívnu hypotézu. Nulová hypotéza je výrok, v ktorom tvrdíme, že premenná nemá vplyv na namerané hodnoty, alebo že zmena nenastala. V tomto prípade je teda nulovou hypotézou:

H_0 = predloženie optimalizovaných variantov textu nezmení hodnotenie textu respondentami na škálach a nezmení schopnosť respondentov odpovedať na faktické otázky o obsahu textu

Veľkosť vypočítanej hodnoty p potom určí, či je možné nulovú hypotézu potvrdiť alebo vyvrátiť. Ak sa vyvráti nulová hypotéza, je potom pravdivá alternatívna hypotéza, v tomto prípade:

H_A = predloženie optimalizovaných variantov textu zmení hodnotenie textu respondentmi na škálach a zmení schopnosť respondentov odpovedať na faktické otázky o obsahu textu

Cieľom výpočtu je určiť, či zmeny v nameraných skóre sú štatisticky významné, a je teda možné do vysokej miery vylúčiť, že sú náhodné (Rumsey, c2003, s. 61). Namerané hodnoty samozrejme nie je možné vzťahovať na celú populáciu, len na respondentov, ktorí sa zúčastnili testu.

Hodnota p je číslo medzi 0 a 1 a odráža silu dôkaznosti dát proti nulovej hypotéze. Hovorí teda o tom, do akej miery možno vylúčiť, že zmena hodnotenia textov bola náhodná. Malá hodnota p predstavuje silný dôkaz proti nulovej hypotéze. V tomto výskume by teda bola dôkazom toho, že rôzne varianty textu ako premenné zmenili vnímanie textu u respondentov. Naopak, vysoká hodnota p predstavuje slabý dôkaz proti nulovej hypotéze, a tak potvrdzuje jej pravdivosť. Dokazuje tak, že namerané hodnoty sú s vysokou mierou pravdepodobnosti náhodné.

Čo je však vysoká miera pravdepodobnosti? Je potrebné určiť istú hraničnú hodnotu medzi potvrdením a vyvrátením nulovej hypotézy. Tu štatistika pracuje s pojmom hladina významnosti. Tá určuje mieru rizika, že nulovú hypotézu neoprávnene zamietneme, i keď platí. Teda tú mieru rizika, že hypotézu o súvislosti medzi prepísaním textov, zmenou hodnotenia a zmenou schopnosti odpovedať na otázky vyhlásime za preukázanú, i keď ňou nebude. Pre vedecký výskum sa štandardne používa hodnota hladiny významnosti 0,05 (Kubanová, 2004, s. 64-65). Tá vyjadruje to, že pravdepodobnosť neoprávneného zavrhnutia nulovej hypotézy (zmeny u respondentov nenastali) je rovná lebo menšia 5%. Ak bude teda hodnota p menšia ako 0,05, vyvracia sa platnosť nulovej hypotézy, ak bude väčšia, nulová hypotéza platí.

Pre výpočet hodnoty p z experimentálne získaných dát bol použitý test chi-kvadrát. Tento test bol vybraný preto, lebo umožňuje porovnávať populácie rôznych veľkostí. Na základe rozvrhnutia testovania totiž nebolo možné zaručiť, že každý text a jeho variantu uvidí a ohodnotí rovnaký počet respondentov. Princíp tohto testu spočíva v tom, že porovnáva nameraný a teoreticky normálne distribuovaný výskyt javov (Kubanová, 2004, s. 82). Veľká nezhoda medzi predpokladanými, štandardne distribuovanými výskytmi javov a ich skutočnými výskytmi znamená zavrhnutie nulovej hypotézy.

Pre jednoduchosť použitia bol pre tento výskum zvolený on-line nástroj pre výpočet hodnoty p (Preacher, 2001). V použítom nástroji sa dáta vkladajú do tabuľky. V nej reprezentujú riadky jednotlivé premenné (vystavenie respondenta textu O - originál, D – dialogická forma, alebo M – maximálna miera optimalizácie) a stĺpce reprezentujú veľkosť skupiny respondentov, ktorí pri danej premennej zvolili na škále hodnotenie 1, 2, 3 atď. Po vykonaní automatického výpočtu hodnoty

p je možné určiť, či preskupenie početností odpovedí na škále je s veľkou pravdepodobnosťou náhodné, alebo nie.

Pri spracovaní dát sa ukázalo, že súbor dát pre hodnotenie vlastností textu na škálach nie je dostatočne kvalitný. Išlo o sedemstupňové škály a pre výpočet hodnoty p je potrebné, aby si každý z bodov vybralo minimálne 5 respondentov. V získaných výsledkoch však temer nikdy nebol dosiahnutý takýto minimálny počet a nebolo možné vykonať výpočet.

Aby bolo možné hodnotu p vypočítať vo väčšom množstve kategórií, bolo potrebné zlúčiť jednotlivé body na škálach do väčších spoločných kategórií (Kubanová, 2004, s. 82). Zo štatistického spracovania boli teda vypustené všetky hodnotenia číslom 4 (neutrálna, stredná hodnota) a hodnotenia 1-3 a 5-7 boli združené. Hodnotenia 1-3 možno interpretovať ako viac sa nakláňajúce k ľavej polovici stupnice a hodnotenia 5-7 ako viac sa nakláňajúce k pravej polovici stupnice.

Pre overenie zmeny schopnosti respondentov odpovedať na faktické otázky o obsahu textu bola zvolená obdobná technika. Pre hodnotenie bol použitý spôsob publikovaný vo výskume autorov Kamalskej, Sandersa a Lentza (Kamalski, 2004, s. 96). Každý odpovedi bol pridelený index 1,2, alebo 3 podľa miery správnosti odpovede:

3 = úplne správna odpoveď

2 = čiastočne správna odpoveď

1 = nesprávna odpoveď

V hraničných prípadoch bol použitý nasledovný postup. Index 2 bol pridelený každej odpovedi, ktorá obsahovala aspoň jednu alebo čiastočne správnu informáciu. Ak bolo správnou odpoveďou vymenovanie istého počtu elementov, bol index 2 pridelený odpovediam, ktoré obsahovali menej ako polovicu alebo polovicu týchto elementov. Index 3 bol potom pridelený odpovediam, ktoré obsahovali viac ako polovicu týchto elementov. Ak bolo pole s odpoveďou ponechané prázdne, bol odpovedi pridelený index 1.

6.2 Kohorta respondentov

Test spustili respondenti on-line 199 krát. Slovenských testov bolo spustených a aspoň čiastočne vyplnených 98, holandských 101. Prehľad o veku a pohlaví respondentov je uvedený v nasledujúcej tabuľke. Niektorí respondenti vek alebo pohlavie neuviedli.

	ženy	muži	priemerný vek (smerodajná odchýlka)
slovenské testy	60,2 %	36,7 %	34,3 (13,95)
holandské testy	58,4 %	40,6 %	29,9 (9,6)
celkovo	59,3 %	38,6 %	32 (11,97)

Po vyradení abnormálnych odpovedí a nevyplnených otázok bolo možné pracovať s približne 41% dát slovenských testov a 45% dát holandských testov. Demografické zloženie ostalo zhruba rovnaké. Holandské testy vyplňovali respondenti holandskej národnosti a respondenti, pre ktorých je holandský jazyk cudzím jazykom. V prípade respondentov, ktorí uviedli holandskú národnosť žiaden z respondentov neuviedol, že by sa holandský jazyk učil ako cudzí jazyk. Z celkového počtu respondentov uviedlo holandskú národnosť 19.6%. Nasledujúca tabuľka uvádza niektoré informácie o respondentoch a zistené vedomosti a skúsenosti, ktoré mali s fotografovaním a vyplňaním daňových priznaní.

	slovenské testy	holandské texty
Ukončené vzdelanie		
Stredoškolské	16,5 %	25 %
Vysokoškolské 1. stupeň	7,7 %	11,25 %
Vysokoškolské 2. stupeň	67 %	61,25 %
Vysokoškolské 3. stupeň	7,7 %	2,5 %
Zamestnanie či štúdium		
Študuje	24,4 %	16,9 %
Študuje a pracuje zároveň	4,4 %	24,7 %
Pracuje	62,4 %	44,2 %
Iné (dôchodok, materská dovolenka, iné)	8,8 %	14,2 %
Má skúsenosť s vyplňaním daňového priznania		
Áno	53,6 %	49,2%
Nie	46,4 %	50,8 %
Daňové priznanie som vyplňal/a pre		
Seba	68,2 %	76,4 %
Seba a iného	31,8 %	23,6 %
Zaujímate sa o teóriu fotografovania?		
Áno	27 %	44,9 %
Nie	73 %	55,1 %

Prvý veľký rozdiel medzi jazykovými skupinami v týchto vlastnostiach bol pomer tých, ktorí študujú, študujú a zároveň pracujú a tých, čo len pracujú. Druhý veľký rozdiel je pomer tých, ktorí uviedli, že sa zaujímajú o teóriu fotografovania. V slovenskej jazykovej skupine sa o teóriu fotografovania zaujímalo výrazne menej respondentov.

6.3 Hodnotenie textu na škálach vlastností

Ako bolo spomenuté vyššie, hodnotu p bolo možné vypočítať len po úprave škál a združení hodnotení 1-3 a 5-7. Takto vypočítaná hodnota p potvrdila alebo vyvrátila posun hodnotenia na škále smelom doľava (body 1-3 na škále) alebo doprava (body 5-7 na škále). Vypočítané priemery hodnotenia v sebe zahŕňajú kvôli väčšej detailnosti aj hodnotenie 4 na škále.

Pri porovnaní hodnotení všetkých variantov spolu pre oba jazyky bolo možné vypočítať hodnotu p pre všetky škály. V dvoch škálach je nameraná hodnota p menšia ako 0,05 a zmeny v hodnotení možno považovať za štatisticky významné. V prehľade je spolu s hodnotou p , danou škálou, uvedené aj priemerné hodnotenie jednotlivých variantov textov, v zátvorke je uvedená smerodajná odchýlka.

hodnota p	škála	dimenzia	priemerné hodnotenie variantu O	priemerné hodnotenie variantu D	priemerné hodnotenie variantu M
0,017	premýšľaný – nepremýšľaný	príťažlivosť	3,80 (1,86)	3,00 (1,94)	2,85 (1,83)
0,011	napísaný profesionálom – napísaný amatérom	akceptácia	2,44 (1,43)	2,82 (1,80)	2,32 (1,38)

Na škále premýšľaný – nepremýšľaný došlo k pozitívnemu hodnoteniu variantu D (dialogická forma) aj M (maximálna miera optimalizácie) oproti originálnemu textu - O. Na škále profesionality autora bol variant D vnímaný ako vo väčšej miere napísaný amatérom. Variant M bol naopak vnímaný ako vo väčšej miere napísaný profesionálom. Zmeny v hodnotení textu boli zaznamenané na jednej škále z dimenzie príťažlivosť a jednej škále z dimenzie akceptácie.

Keďže boli tieto hodnotenia analyzované spoločne pre oba jazyky, oba druhy textov a ich varianty, bolo nasledovným krokom prepočítanie hodnoty p pre jednotlivé skupiny a varianty. Pre návod na používanie fotoaparátu, a spoločne pre obe jazykové skupiny, bola nameraná hodnota $p < 0,05$ na jednej škále:

hodnota p	škála	dimenzia	priemerné hodnotenie variantu O	priemerné hodnotenie variantu D	priemerné hodnotenie variantu M
0,043	detailný povrchný	– príťažlivosť	3,35 (3,13)	3,72 (1,74)	2,79 (1,34)

Variant D bol hodnotený negatívnejšie ako originál a nastalo zlepšenie hodnotenia vo variante M.

Pri textoch o daňovom priznaní, pre obe jazykové skupiny spolu, bola nameraná hodnota $p < 0,05$ na nasledujúcich škálach:

hodnota p	škála	dimenzia	priemerné hodnotenie variantu O	priemerné hodnotenie variantu D	priemerné hodnotenie variantu M
0,0001	pochopiteľný – nepochopiteľný	príťažlivosť	4,77 (1,58)	3,42 (1,94)	2,50 (1,76)
0,003	dobře štruktúrovaný – zle štruktúrovaný	súvislosť	4,45 (2,15)	3,47 (2,18)	2,85 (1,81)
0,009	vôbec nie je nápomocný – veľmi nápomocný	akceptácia	3,81 (1,75)	4,79 (3,94)	5,22 (2,01)
0,015	dobrý – zlý	príťažlivosť	4,31 (1,96)	3,65 (1,86)	2,88 (1,64)
0,04	zbytočný – potrebný	akceptácia	5,61 (2,42)	5,10 (2,26)	5,78 (1,86)

V prvých štyroch uvedených škálach (pochopiteľnosť, štruktúrovanosť, nápomocnosť, dobrý – zlý) boli varianty D a M vždy v priemere hodnotené lepšie ako originál. Na škále zbytočný – potrebný bol variant D hodnotený lepšie ako originál, ale variant M horšie ako originálny text. Dve zo škál, kde bol zaznamenaný výlučne pozitívny posun, reprezentujú dimenziu príťažlivosti.

Na škálach hodnotenia holandských textov nebola hodnota p buď nameraná vôbec, alebo bola jej hodnota vyššia ako 0,05. Nemožnosť vypočítať hodnotu p bola spôsobená malým počtom respondentov, ktorí sa na danej škále text hodnotili. Nasledujúca tabuľka zahŕňa namerané hodnoty p na škálach, kde p bolo možné namerať. Popri hodnote p je uvedené aj priemerné hodnotenie variantov textu a príslušná smerodajná odchýlka v zátvorkách.

hodnota p	škála	dimenzia	priemerné hodnotenie variantu O	priemerné hodnotenie variantu D	priemerné hodnotenie variantu M
0,433	pochopiteľný - nepochopiteľný	príťažlivosť	3,57 (1,57)	2,49 (1,78)	3,04 (1,88)
0,633	dobře štruktúrovaný – zle štruktúrovaný	súvislosť	2,96 (1,60)	3,19 (2,11)	3,04 (1,77)
0,876	nápomocný – nie je nápomocný	akceptácia	4,89 (1,62)	5,08 (1,67)	4,63 (2,06)
0,789	dobrý – zlý	príťažlivosť	3,43 (1,48)	3,28 (1,58)	3,17 (1,79)
0,415	nečitateľný – čitateľný	príťažlivosť	4,89 (1,47)	5,41 (1,66)	5,04 (2,10)
0,419	systematický - nesystematický	prístupnosť	3,21 (1,60)	3,00 (1,70)	3,33 (2,06)

Všetky namerané hodnoty p sú vyššie ako 0,05 a preto sa potvrdzuje nulová hypotéza, že na týchto škálach nemali manipulácie na respondentov vplyv. Pri rozdelení respondentov podľa rodného jazyka bolo možné vypočítať hodnotu p len v jednom prípade. V skupine, kde rodným jazykom je jazyk iný ako holandčina, bola nameraná nasledovná hodnota p :

hodnota p	škála	dimenzia	priemerné hodnotenie variantu O	priemerné hodnotenie variantu D	priemerné hodnotenie variantu M
0,477	nečitateľný – čitateľný	príťažlivosť	4,43 (1,41)	5,08 (1,86)	5,1 (2,05)

V tomto prípade bola opäť potvrdená nulová hypotéza žiadneho vplyvu manipulácií na hodnotenie textu.

Pri slovenských textoch bolo možné hodnotu p určiť častejšie. Je to spôsobené povahou testu – v jednom slovenskom teste pracovali respondenti so štyrmi textovými fragmentmi, v holandskom s dvoma. Pri porovnaní všetkých slovenských textov spolu bola hodnota $p < 0,05$ na nasledujúcich škálach:

hod- nota p	škála	dimenzia	priemerné hodnotenie variantu O	priemerné hodnotenie variantu D	priemerné hodnotenie variantu M
0,010	pochopteľný nepochopiteľný	– príťažlivosť	3,90 (1,98)	3,25 (1,95)	2,74 (1,81)
0,008	dobře štruktúrovaný – zle štruktúrovaný	súvislosť	3,96 (2,39)	2,13 (2,07)	2,80 (1,74)
0,016	vôbec nie je nápomocný – veľmi nápomocný	akceptácia	4,24 (1,67)	4,80 (3,81)	5,36 (1,76)
0,037	nelogický – logický	prístupnosť	4,81 (1,99)	5,02 (1,83)	5,60 (1,76)

Na škálach pochopiteľnosti, nápomocnosti a logickosti, nastalo so stúpajúcou mierou optimalizácie vo variantoch D a M zlepšenie hodnotenia textu. Na škále štruktúrovanosti je najlepšie hodnotená dialogická forma variantu D, po nej nasleduje variant M. Oba varianty sú však hodnotené lepšie ako originálny text. V tomto prípade sa podarilo dosiahnuť zlepšenie na škálach zastupujúcich všetky dimenzie.

Slovenské texty s inštrukciami na vyplnenie daňového priznania zaznamenali štatisticky významné zmeny hodnotenia na nasledovných škálach:

hod- nota p	škála	dimenzia	priemerné hodnotenie variantu O	priemerné hodnotenie variantu D	priemerné hodnotenie variantu M
<,0001	pochopteľný - nepochopiteľný	príťažlivosť	5,60 (1,16)	3,58 (1,98)	2,04 (1,46)
<,0001	dobře štruktúrovaný – zle štruktúrovaný	súvislosť	5,78 (1,68)	3,29 (2,14)	2,50 (1,70)
<,0001	vôbec nie je nápomocný – veľmi nápomocný	akceptácia	3,00 (1,41)	4,71 (4,53)	5,72 (1,63)
0,008	nelogický - logický	prístupnosť	3,95 (1,80)	4,81 (1,79)	5,77 (1,37)
0,003	systematický – nesystematický	prístupnosť	4,50 (2,12)	2,92 (1,86)	2,28 (1,44)
0,020	zoraďený chronologicky – nezoraďený chronologicky	prístupnosť	4,00 (2,08)	2,85 (1,91)	2,32 (1,61)
0,014	usporiadaný – chaotický	súvislosť	4,10 (2,24)	2,94 (1,83)	2,35 (1,60)

Hodnotenie na týchto škálach sa zlepšuje so stúpajúcou mierou optimalizácie, variant M je vždy hodnotený pozitívnejšie ako variant D a pôvodný text.

Pri analýze hodnotenia slovenského návodu na použitie fotoaparátu bolo možné vypočítať hodnotu p len na troch škálach z štrnástich, a len jedna hodnota p poukazuje na štatistickú významnosť:

hodnota p	škála	dimenzia	priemerné hodnotenie variantu O	priemerné hodnotenie variantu D	priemerné hodnotenie variantu M
0,026	číta sa zle – číta sa dobre	prístupnosť	4,61 (1,90)	4,91 (1,86)	3,31 (1,73)

Tu skóroval variant M horšie ako originálny text aj ako variant D.

6.4 Hodnotenie schopnosti respondentov odpovedať na faktické otázky

Pri porovnaní schopnosti respondentov odpovedať na faktické otázky bez rozlíšenia jazykového variantu a typu textu bola nameraná hodnota p 0,035. Boli namerané nasledovné priemerné indexy správnosti (v zátvorke uvedená smerodajná odchýlka):

originálny text	2,08 (0,90)
variant D – dialogická forma	2,28 (0,86)
variant M – maximálna optimalizácia	2,20 (0,88)

Keďže je hodnota p menšia ako 0,05, možno tieto zmeny označiť ako štatisticky významné. Oba optimalizované varianty zaznamenali zlepšenie schopnosti respondentov odpovedať na otázky, variant D má o trochu lepší priemerný index ako variant M.

Pri hodnotení zmien schopnosti respondentov odpovedať na otázky z holandských textov bola hodnota p menšia ako 0,05 v dvoch prípadoch. Prvým bolo porovnanie všetkých odpovedí a druhým bolo porovnanie odpovedí od respondentov, ktorých rodnou rečou nie je holandský jazyk. Namerané hodnoty sú zhrnuté v nasledujúcej tabuľke.

	hodnota p	originálny text	variant D	variant M
všetky holandské testy spolu	0,02	2,05 (0,87)	2,30 (0,84)	2,06 (0,87)
testy – rodný jazyk respondenta holandský	0,18	2,12 (0,83)	2,09 (0,87)	1,56 (0,78)
testy vyplnené ostatnými respondentmi	0,047	1,955 (0,86)	2,36 (0,81)	2,06 (0,87)

V oboch situáciách, kde je $p < 0,05$, bol zistený priemerný index správnosti odpovedí lepší vo variante D. Variant M mal v oboch prípadoch lepší priemerný index ako originálny text, i keď rozdiel je oveľa menší ako rozdiel medzi originálnymi textami a variantom D.

Rozdelenie holandských textov podľa tém a podskupín respondentov je nasledovné.

	hodnota p	originálny text	variant D	variant M
návod na fotografovanie celkovo	0,009	1,92 (0,89)	2,56 (0,73)	2,32 (0,89)
návod na fotografovanie - rodný jazyk respondenta holandský	0,006	1,85 (0,94)	2,61 (0,63)	2,49 (0,80)
návod na fotografovanie – ostatní respondenti	0,0016	1,79 (0,88)	2,54 (0,74)	2,53 (0,80)
daňové priznanie celkovo	0,11	2,11 (0,86)	2,15 (0,86)	1,8 (0,82)
daňové priznanie – rodný jazyk respondenta holandský	hodnotu p nebolo možné vypočítať			
daňové priznanie – ostatní respondenti	0,17	2,11 (0,87)	2,19 (0,86)	1,86 (0,83)

V teste s návodom na obsluhu fotoaparátu bol zaznamenaný pomerne jasný a štatisticky významný trend. V súhrnnom hodnotení a v oboch skupinách respondentov došlo k zlepšeniu schopnosti odpovedať na faktické otázky. Najlepšie skóre dosahuje dialogická úprava textu – variant D.

Naopak, pri textoch o daňovom priznaní nie je možné poukázať na žiaden štatisticky významný trend. Je teda možné, že optimalizácie v tomto prípade nepriniesli želaný efekt. Vysvetlením by mohlo byť, že holandský text je už kvalitatívne na dobrej úrovni a optimalizácie ho ani nevylepší ani nezhoršujú. O zhoršení postojov by mohli vypovedať niektoré voľné komentáre, ktoré negatívne komentujú zmenu formy administratívneho dokumentu. Vnímanie originálu respondentmi oproti slovenskému textu ilustruje nasledujúca tabuľka. Uvádza priemerné skóre slovenského a holandského originálu na hodnotiacich

škálach. Pre jednoduchšiu orientáciu je sivou farbou vyznačené to skóre, ktoré vyjadruje väčšiu mieru pozitívnej vlastnosti.

dimenzia	príťažlivosť				akceptácia				prístupnosť				súvislosť	
	pochopteľný – nepochopteľný	číta sa dobre – číta sa zle	dobrý - zlý	detailný - povrchný	napísaný profesionálom – napísaný amatérom	je veľmi nápomocný – vôbec nie je nápomocný	odráža realitu – je realite vzdialený	potrebný - zbytočný	logicky usporiadaný – nie je logicky usporiadaný	systematický - chaotický	premýšlený - nepremýšlený	usporiadaný chronologicky – nie je usporiadaný chronologicky	usporiadaný - chaotický	dobre štruktúrovaný – zle štruktúrovaný
slovenský text	5,6	4,6	5,8	2,3	3,0	5,1	6,4	3,9	4,5	4,0	3,4	5,7	2,6	4,1
holandský text	3,7	5,0	3,0	2,6	4,7	3,5	4,8	5,5	3,3	2,9	3,0	5,5	3,2	3,2

Z tabuľky vyplýva, že respondenti udelili holandskému textu pozitívnejšie hodnotenie na deviatich škálach, slovenskému na šiestich škálach. Priemerný rozdiel medzi holandským a slovenským skóre je 0,51 (štandardná odchýlka 1,21). Holandský text teda hodnotia respondenti ako lepší¹¹, resp. hodnotia ho ako lepší na väčšom počte škál ako slovenský. Dá sa teda predpokladať, že holandský text je publikom vnímaný ako lepší oproti slovenskému. To je možné vysvetlenie neúspešnosti pokusu o optimalizáciu tohto textu.

Pri slovenských textoch o daňovom priznaní však zmena schopnosti odpovedať na otázky dosiahla hodnotu *p* potvrdzujúcu štatistickú významnosť (viď nasledujúca tabuľka). Nastalo tu zlepšenie schopnosti odpovedať na faktické otázky priamo úmerné so stupňom optimalizácie. Je to presne opačná situácia ako pri holandských testoch.

¹¹ Ak pre porovnanie postavíme oproti sebe originálne texty návodu na fotografovanie, je obraz celkom iný. Slovenský aj holandský text skórujú lepšie každý presne na polovici škál, priemerný rozdiel skóre medzi jazykovými variantmi je 0,21 pri štandardnej odchýlke 0,61. Tieto výsledky odrážajú fakt, že tieto dva text sú tesnými, v podstate doslovnými prekladmi jeden druhého.

	hodnota p	text O	text D	text M
všetky slovenské texty spolu	0,65	2,13 (0,92)	2,16 (0,91)	2,25 (0,88)
texty – používanie fotoaparátu	0,286	2,38 (0,85)	2,4 (0,82)	2,13 (0,92)
texty – daňové priznanie	<,0001	1,6 (0,87)	2,02 (0,93)	2,37 (0,83)

Naopak, nie je možné potvrdiť vplyv textových manipulácií na schopnosť slovenských respondentov odpovedať na faktické otázky o návode na používanie fotoaparátu.

6.5 Voľné slovné hodnotenie textov

Respondenti mali v on-line teste možnosť voľne sa vyjadriť k textom, ktoré čítali. Po každom texte totiž nasledovali dve otázky s otvorenou odpoveďou. Prvá otázka zisťovala, či si respondent myslí, že daný text spĺňa svoju funkciu. Druhá otázka umožňovala respondentom uviesť akýkoľvek komentár k textu, ktorý práve čítali. Pre analýzu týchto odpovedí boli najprv všetky slovné hodnotenia priradené k textu, na ktorý sa vzťahujú. Následne boli hodnotenia kategorizované ako pozitívne, neutrálne a negatívne, prípadne ako prevažne pozitívne atď. Následne bolo do tabuľky vyznačené, k akej vlastnosti textu sa komentár vyjadruje. Takto bolo možné vytvoriť prehľad toho, ku ktorým vlastnostiam ktorých textov sa respondenti vyjadrovali najviac, a aký bol ich komentár.

V textoch o fotografovaní jemne prevažovali v oboch jazykových skupinách pozitívne hodnotenia textov vo všetkých troch variantoch. Pozitívne, alebo prevažne pozitívne hodnotenie tvorilo približne polovicu všetkých odpovedí. Najčastejšie sa respondenti vyjadrovali k zrozumiteľnosti, forme či štruktúre textu a k otázke publika textu.

Najviac slovných hodnotení návodu na obsluhu fotoaparátu sa vzťahovalo k téme zrozumiteľnosti textu. Výhrady k zrozumiteľnosti sa vzťahovali na to, že text nie je vhodný pre laika (komentár k variantu M) alebo k tomu, že forma je príliš slohová a vety, čiže aj informácie, sa opakujú (komentár k originálnemu textu). Respondenti takisto vytkli originálnemu textu to, že obsahuje príliš málo konkrétnych informácií. Dialogická forma zaznamenala v otázke zrozumiteľnosti výhradne pozitívne hodnotenia. Vyskytujú sa však protichodné hodnotenia toho istého textu. Napríklad dialogická forma v holandskom jazyku bola jedenkrát hodnotená ako dobrá pre niekoho, kto už má skúsenosti s fotografovaním, ale nedostatočne detailná pre začiatočníka. Iný respondent hodnotil tento text ako zameraný na základy fotografovania. Kontroverzne bol vnímaná aj samotná

dialogická forma. Jeden holandský respondent hodnotil použitie tejto formy pozitívne a vyzdvihol fakt, že takto sa čitateľ nestratí v záplave slov. Slovenský respondent hodnotil otázky ako hlúpe, pretože odpoveď na otázku či chce snímať dobre fotografie, je samozrejmá.

Druhým najkomentovanejším aspektom návodu na používanie fotoaparátu bola otázka vhodnosti textu pre istý typ publika. Odpovede opäť nie sú konzistentné. Ten istý variant dostal niekedy protichodné hodnotenia. Respondenti zo svojej pozície (amatér alebo skúsenejší fotograf) hodnotia, či je text vhodný pre začiatočníkov alebo skúsených fotografov, prípadne hodnotia text ako nezrozumiteľný, pretože im nie sú známe základné koncepty fotografovania. Jasne sa vyprofiloval jeden trend – respondenti, ktorí čítali holandské texty, hodnotili dialogickú formu ako vhodnú skôr pre laikov. Ostatne varianty v oboch jazykových verziách obdržali zmiešané hodnotenia.

Treťou najkomentovanejšou vlastnosťou textov bola ich forma a štruktúra. Variant s originálnym textom hodnotili respondenti často ako chaotický a opakujúci informácie z nadpisov. Niektorí respondenti však predpokladali, že s fotoaparátom v ruke sa tento návod ukáže ako užitočnejší. Dialogický variant bol prevažne hodnotený ako dobre štruktúrovaný a nie príliš dlhý. Hodnotenie miery jeho užitočnosti opäť záležalo na perspektíve respondentov. Variant M prilákal najmenej komentárov, prevažne je však hodnotený dobre. Podľa jedného respondenta spôsobujú opakujúce sa otázky nejednoznačnosť odpovedí pod nimi.

Najkomentovanejšou vlastnosťou holandských inštrukcií na vyplnenie daňového priznania bola ich forma a štruktúra. Najviac pozitívnych komentárov v tejto kategórii získala dialogická forma, ostatné varianty boli každý komentovaný jedenkrát. Výhrady voči originálnej forme sa vzťahovali prevažne k dĺžke textu. Ako hlavné negatívum dialogickej formy uviedli respondenti jej chaotickosť. Počet pozitívnych a negatívnych hodnotení holandskej dialogickej formy je rovnaký, respondenti túto formu hodnotili kontroverzne. Variant M holandských inštrukcií na vyplnenie daňového priznania hodnotia respondenti prevažne zle. Komentáre obsahovali sťažnosť na povrchnosť informácií a grafický layout, ktorý odpútava pozornosť. Naopak, niektorí respondenti štruktúru ocenili a uvádzajú, že problém zrozumiteľnosti spočíva skôr v obsahu textov.

Pri hodnotení holandských textov rozoberali respondenti často otázku toho, či sa text približuje ku kánonu administratívnych textov spojených s výberom daní. Niekoľkokrát sa vyskytoval názor, že tento typ textov už z definície obsahuje množstvo jednoznačne popísaných údajov a to zákonite vedie k tomu, že je náročnejšie text pochopiť. Forma dialógu bola jedenkrát hodnotená ako nevhodná pre administratívny text. Tento respondent dodal, že štandardná forma by viedla

k lepšej zrozumiteľnosti textu. Na druhej strane bol ten istý text jedenkrát hodnotený ako výborný príklad pochopiteľného administratívneho textu.

Respondenti často negatívne hodnotili absenciu vysvetlenia skratiek a špeciálnych výrazov v inštrukciách. Tento problém identifikovali rovnako respondenti, ktorých rodným jazykom je holandčina, ako aj ostatní respondenti.

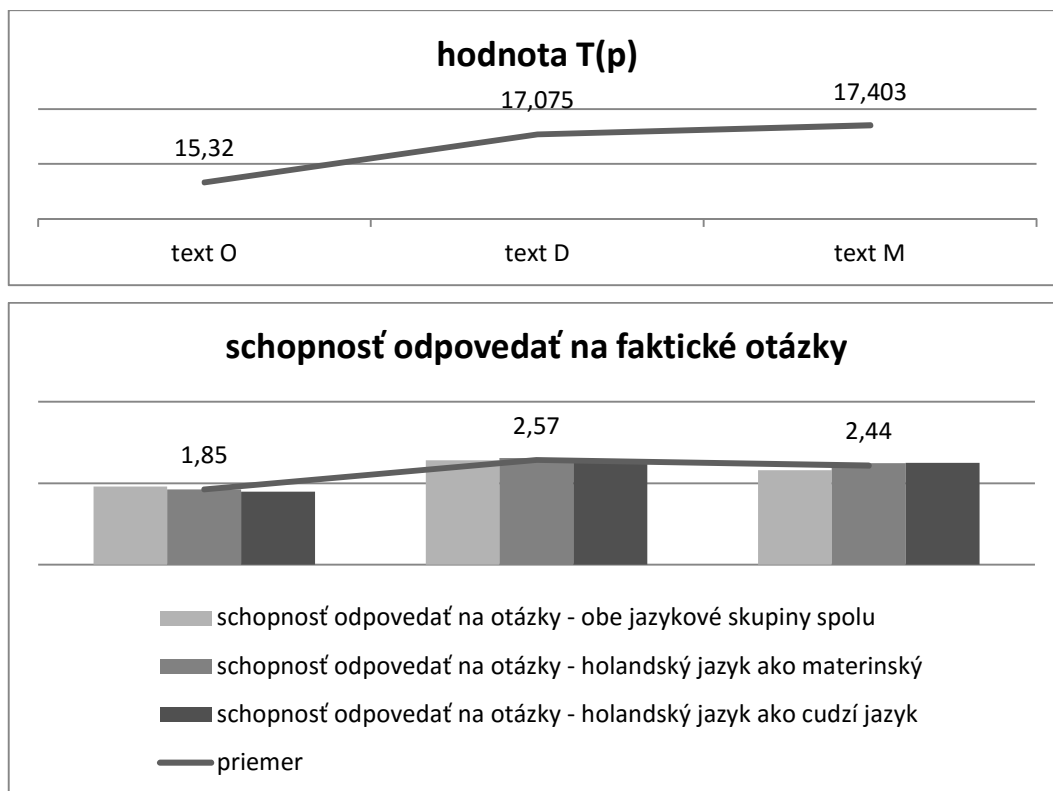
Otázka príslušnosti ku kánonu a jej vzťah k zrozumiteľnosti textu rezonovala aj v iných komentároch, hlavne tých, ktoré komentujú zrozumiteľnosť textov. Respondenti často prezentovali názor, že administratívne texty sú zo svojej definície a povahy ťažko pochopiteľné, tak oceňujú iné vlastnosti, ktoré prispievajú k použiteľnosti textu, napr. informatívnosť a štruktúru.

V slovenských textoch inštrukcií na vyplnenie daňového priznania bola zaznamenaná najkonzistentnejšia zmena hodnotenia týchto textov. Zaznamenané komentáre originálnych textov hodnotia, až na malé výnimky, text negatívne, ostatné verzie sú prevažne hodnotené pozitívne alebo neutrálne.

Najdiskutovanejšou vlastnosťou textov bola ich zrozumiteľnosť. Negatívne komentáre originálnych textov sa vzťahujú na ich všeobecnú nezrozumiteľnosť, alebo nezrozumiteľnosť pre laikov. Respondenti rovnako poukázali na to, že tento text nie je určený na zapamätanie, ale ako príručka používaná zároveň s textom tlačiva daňového priznania. Pri pozitívnych hodnoteniach optimalizovaných variantov respondenti uviedli, že z čítania takto koncipovaného textu, si niektoré údaje aj spontánne zapamätali. Ako dôvod uviedol jeden respondent explikované vzťahy dôvodu a dôsledku v manipulovaných textoch.

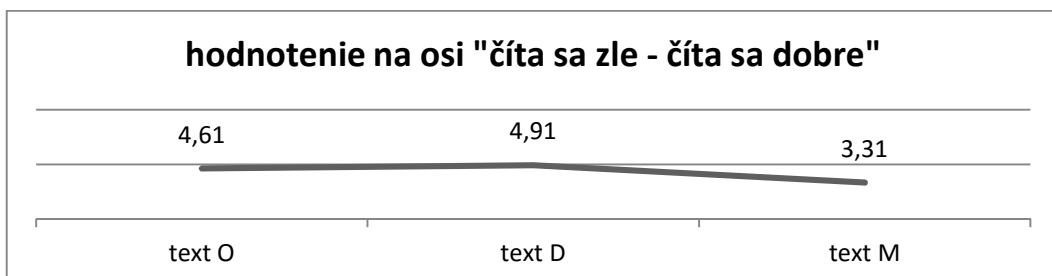
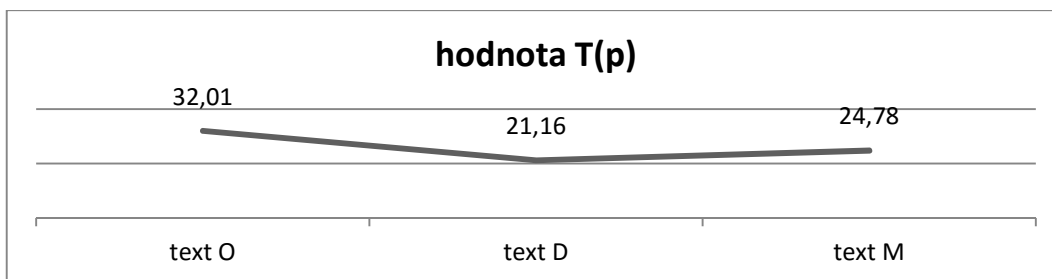
6.6 Namerané hodnoty sémantickej obťažnosti textu

Cieľom tejto práce bolo porovnanie nameraných hodnôt sémantickej obťažnosti $T(p)$ a meraných zmien v hodnotení textov a schopnosti odpovedať na faktické otázky o textoch. Možnosť porovnať hodnoty $T(p)$ a štatisticky významné zmeny v schopnosti odpovedať na faktické otázky sa naskytla pri holandských návodoch na použitie fotoaparátu. A to vďaka tomu, že došlo k štatisticky významnému posunu v schopnosti odpovedať na otázky a zároveň boli tieto texty dostatočne dlhé na výpočet hodnoty $T(p)$. Hodnoty $T(p)$ a miera schopnosti odpovedať na faktické otázky sú uvedené nasledujúcich grafoch:

Hodnota sémantickej obťažnosti T(p) sa v textových variantoch O, D a M postupne zvyšovala, to znamená, že podľa tejto miery bol text stále ťažšie a ťažšie pochopiteľný. Avšak schopnosť respondentov odpovedať na faktické otázky sa vo variante D aj M oproti originálu zlepšila, variant M skóroval o niečo horšie ako variant D. Nameraná hodnota sémantickej obťažnosti T(p) teda nekopíruje schopnosti respondentov odpovedať na faktické otázky.

Porovnanie hodnôt T(p) a štatisticky významných zmien v hodnotení vlastností textu bolo možné v slovenských textoch návodu na obsluhu fotoaparátu. Tu boli zistené štatisticky významné ($p = 0.026$) zmeny v hodnotení na osi „číta sa zle – číta sa dobre“ – dimenzia prístupnosti. Namerané hodnoty uvádzajú nasledujúce grafy.

Hodnoty vypočítané pre $T(p)$ naznačujú, že variant D mal byť oproti originálnemu textu pochopiteľnejší. Respondenti skutočne hodnotili text D ako lepšie čitateľný. Podľa hodnoty $T(p)$ mal byť text vo variante M o niečo menej pochopiteľný ako variant D, avšak stále pochopiteľnejší ako originál. Respondenti však hodnotili text ako horšie čitateľný než originál i ako verziu D. Ani v tomto prípade hodnota $T(p)$ nekopíruje výsledky namerané u respondentov.

7. Záver, diskusia a možnosti ďalšieho výskumu

Predošlé kapitoly tejto práce analyzovali zmenu hodnotenia a zmenu schopnosti respondentov odpovedať na faktické otázky o rôzne modifikovaných textoch. Priblížme si teraz tieto zmeny od najvšeobecnejšej úrovne až po detaily, a to vo svetle hypotéz predostretých na začiatku práce. Najvšeobecnejšou možnou úrovňou zmien by bolo porovnanie hodnotení schopností odpovedať na faktické otázky všetkých jazykových skupín a všetkých textov spolu, len z rozlíšením použitých variantov textov. Táto úroveň má však malú výpovednú hodnotu a štatistický výsledok mohol byť zapríčinený jednou mimoriadne úspešnou jazykovou skupinou, navyše nerozlišuje medzi textami o fotografovaní a textami k daňovému priznaniu. Zaostreňím na jednotlivé skupiny detailne, sa však aj znížil počet respondentov a dát v skupinách, a tak ostal obraz neúplný. Súhrne však je možné konštatovať, že hypotézy H1 a H2 boli vo väčšine prípadov potvrdené.

H1 Zmeny v texte menia schopnosť respondentov odpovedať na faktické otázky o informáciách uvedených v texte.

H2 Zmeny v texte menia hodnotenie vlastností textu u respondentov.

Pri zameraní na jazyky bolo možné kvôli nedostatku dát hypotézy H4a a H4b overiť len čiastočne.

H4a Manipulácie textov sa prejavujú v zmene schopnosti odpovedať na faktické otázky v oboch jazykových variantoch a jazykových skupinách.

H4b Manipulácie textov povedú k zmene hodnotenia vlastností textu v oboch jazykových variantoch a jazykových skupinách.

Rozptýlený obraz ostáva aj pri hypotézach H1a, b a H2a, b.

H1a Prepis textu do dialogickej formy mení schopnosť respondentov odpovedať na faktické otázky o informáciách uvedených v texte.

H1b Optimalizácia na základe referenčnej, relačnej, argumentačnej analýzy a pri využití typograficky výraznejšieho členenia mení schopnosť respondentov odpovedať na faktické otázky o informáciách uvedených v texte.

H2a Prepis textu do dialogickej formy mení hodnotenie vlastností textu

H2b Optimalizácia na základe referenčnej, relačnej, argumentačnej analýzy a pri využití typograficky výraznejšieho členenia mení hodnotenie vlastností textu

V niektorých prípadoch viedli manipulácie k zmene hodnotenia a schopnosti odpovedať na otázky, v iných nie. V mnohých prípadoch nebolo možné vypočítať hodnotu p a preto nie je známe, či k zmenám došlo. Ďalší text rozoberie jednotlivé prípady bližšie.

Nasledujúca tabuľka sumarizuje, kde boli zaznamenané zmeny hodnotenia a schopnosti odpovedať na otázky o texte. Hviezdičkou (*) sú uvedené situácie, kde nebolo možné namerať hodnotu p a nebolo teda možné určiť, či zmeny nastali.

	zmena hodnotenia vlastností textov	zmena schopnosti odpovedať na faktické otázky o texte
slovenské texty – dane	áno (7 škál)	áno
slovenské texty – fotoaparát	áno (1 škála)	nie
holandské texty – dane – holandčina je rodným jazykom respondenta	*	*
holandské texty – dane – holandčina nie je rodným jazykom respondenta	*	nie
holandské texty – fotoaparát – holandčina je rodným jazykom respondenta	*	áno
holandské texty – fotoaparát – holandčina nie je rodným jazykom respondenta	*	áno

Hodnotenie alebo schopnosť odpovedať na otázky o texte sa teda v niekoľkých prípadoch skutočne zmenili. Boli však zmeny pozitívne? Zmenu schopnosti odpovedať na otázky o texte predpokladala hypotéza H3:

H3 Tieto zmeny ovplyvnia pochopenie textu pozitívnym spôsobom.

Presné údaje reprezentujúce zmenu schopnosti odpovedať na faktické otázky sú uvedené v nasledovnej tabuľke.

	správnosť odpovedí pre text O	text D	text M
slovenské texty – dane	1,6	2,2	2,36
slovenské texty – fotoaparát	hodnota $p > 0,05$		
holandské texty – fotoaparát – holandčina je rodným jazykom respondenta	1,85	2,62	2,49
holandské texty – fotoaparát – holandčina nie je rodným jazykom respondenta	1,79	2,54	2,52

V prípade slovenských textov v ktorých $p < 0,05$, sa zvyšovalo skóre správnosti odpovedí priamo úmerne s mierou optimalizácie. Pri holandských textoch však v oboch jazykových skupinách respondenti odpovedali v o trochu väčšej miere správne na texty v dialogickej forme, avšak variant M skóroval stále výrazne lepšie ako originál. Tento efekt sa prejavil bez rozdielu toho, či bola holandčina pre respondenta rodným jazykom, alebo nie. Pri slovenských textoch o fotografovaní je hodnota $p > 0,05$ a zistené zmeny nie sú štatisticky významné. Tento stav mohlo spôsobiť zloženie respondentov. Pri holandských textoch uviedlo totiž 47,4% respondentov, že sa aspoň trochu zaujíma o teóriu fotografovania, pri slovenských to bolo len 27%. Je teda možné, že nedosiahnutie štatisticky významných zmien v schopnosti odpovedať na faktické otázky v slovenských testoch bolo spôsobené práve výrazne menším počtom respondentov, ktorí sa o teóriu fotografovania zaujímajú. Platnosť hypotéz H1a, b sa teda v tomto výskume javí ako závislá od predchádzajúcich znalostí respondentov.

H1a Prepis textu do dialogickej formy mení schopnosť respondentov odpovedať na faktické otázky o informáciách uvedených v texte.

H1b Optimalizácia na základe referenčnej, relačnej, argumentačnej analýzy a pri využití typograficky výraznejšieho členenia mení schopnosť respondentov odpovedať na faktické otázky o informáciách uvedených v texte.

To, že sa efekt neprejavil pri holandských textoch k daňovému priznaniu, by mohlo súvisieť s tým, že tieto texty boli už v originálnej verzii hodnotené pozitívnejšie ako slovenské¹².

¹² Problémy slovenských textov o vypĺňaní daňových priznaní sa odrazili aj v hodnotení respondentami. Pre ilustráciu niekoľko porovnaní skóre slovenských a holandských originálnych textov na škálach:

pochopiteľný – nepochopiteľný	SK – 5,60	NL – 3,80
dobře štruktúrovaný – zle štruktúrovaný	SK – 5,78	NL – 3,00
nelogický – logický	SK – 3,95	NL – 5,48

Z uvedených výsledkov ďalej vyplýva, že už aj úprava do dialogickej formy vytvára silné efekty na schopnosť odpovedať na otázky o faktoch uvedených v texte. V prípade holandských textov o fotografovaní skórovala dialogická forma vo faktografických otázkach o niečo lepšie ako texty maximálne optimalizovaného variantu. V prípade hodnotenia vlastností slovenských textov bolo hodnotenie variantu D vždy niekde medzi hodnotami variantu O a M. Variant D sa takto javí ako veľmi ekonomická možnosť optimalizácie textov.

Hypotéza H3 predpokladá pozitívne zmeny v hodnotení vlastností textov. Táto hypotéza sa dala potvrdiť len pri slovenských textoch. Texty o fotoaparáte zaznamenali zmenu na jednej škále, a tak je možné hodnotiť hlavne zmeny v slovenskom texte o daňovom priznaní. Možno povedať, že optimalizácia týchto textov bola v zmene hodnotenia presvedčivo úspešná, pozitívne zmeny nastali na polovici všetkých škál, a zároveň pokrývajú všetky štyri dimenzie vlastností textu. možno povedať, že vykonané optimalizácie boli úspešné vo vylepšení slovenských textov o daňovom priznaní aj v hodnotení vlastností, aj v schopnosti respondentov odpovedať na otázky o texte. Tento úspech zrejme súvisí s horším hodnotením vlastností originálneho textu respondentmi – tieto vlastnosti sa optimalizáciami podarilo vylepšiť.

Zo získaných dát nebolo možné nájsť spojitost' medzi hodnotou sémantickej náročnosti textu $T(p)$ a hodnotením či pochopením textu. Vzťah medzi hodnotou $T(p)$ a schopnosťou odpovedať na faktické otázky je možné hodnotiť na súbore holandských textov o fotení. Hodnota $T(p)$ spolu s mierou optimalizácie stúpa, avšak úspešnosť odpovedí vrcholí pri dialogickej forme. V textoch o fotografovaní v slovenskej verzii hodnota je $T(p)$ najnižšia v prípade dialogickej formy a znovu jemne stúpala pri maximálnej forme optimalizácie (avšak ani zďaleka nedosiahla hodnotu originálu). Tu sa ukázalo, že hodnota $T(p)$ odhalila posun variantu D oproti originálnemu textu, avšak hodnota $T(p)$ nameraná pre variant M nezodpovedá tomu, ako respondenti tento text hodnotili.

I keď boli tieto vzťahy zistené na pomerne malom súbore dát, je pravdepodobné, že hodnota $T(p)$ pri takto koncipovanom výskume a optimalizáciách neodrážala pokusy o vylepšenie textov. Dôvodom mohlo byť to, že výpočet $T(p)$ považuje opakovanie výrazov ako negatívny jav a penalizuje ho. Hypotézu H5 za týchto okolností, v tomto výskume, bolo možné označiť za neplatnú.

H5 Miera sémantickej náročnosti $T(p)$ má priamy vzťah k hodnoteniu a pochopeniu
--

Ukázalo sa však, že užitočným nástrojom pre budúci výskum by mohlo byť jednoduché porovnanie hodnotení textov na hodnotiacich škálach. Ak totiž porovnáme priemerné hodnotenie originálnych textov o fotografovaní, zistíme, že priemerný rozdiel medzi hodnotením slovenskej a holandskej verzie je 0,2 (smerodajná odchýlka 0,61). Avšak rozdiel medzi priemerným hodnotením originálneho textu k daňovému priznaniu v slovenskej a holandskej verzii je 0,51 (smerodajná odchýlka 1,28). Tieto hodnoty vyjadrujú, že texty inštrukcií k daňovému priznaniu sú hodnotené vo väčšej miere rozdielne ako texty o fotografovaní. Ak sa tento rozdiel rozdelí do jednotlivých škál, je možné zistiť, ktorý text respondenti hodnotili prevažne pozitívne a ktorý prevažne negatívne. Takéto porovnanie samozrejme nehodnotí do podrobností a nuansovane, môže však byť efektívnym nástrojom na rýchle roztriedenie korpusu textov podľa toho, ako sa líši ich vnímanie respondentmi.

Na základe výsledkov popísaných v tejto práci by snáď bolo možné formulovať nasledujúce všeobecné odporúčania pre textotvorbu. V prvom rade sa zdá, že pri tvorbe administratívnych dokumentov treba mať na mysli prijímateľa. Toto odporúčenie sa môže zdať banálne, ale úprava formy a informácií so zreteľom na publikum sa javí ako mimoriadne dôležitá. V Holandsku aplikuje daňový úrad model kontroly úradnej komunikácie, ktorý si kladie za cieľ usmerniť úradníka tak, aby sa na dokument pozrel očami adresáta. Na Slovensku je úradník povinný písať spisovne, na úrovni maturity, ale cieleň na adresáta nie je povinné. Predložený výskum skúmal len jeden komerčný text, ktorý obstál dobre, zrejme kvôli motivácii výrobcu poskytnúť kupcom dobrý produkt. I tak sa pri optimalizáciách a skúmaní odpovedí respondentov ukázalo, že by sa s takýmito textami určite dalo ďalej pracovať, hlavne ich prispôbovať úrovni (odborných) znalostí.

Na základe tohto výskumu sa ako jednoduchý prostriedok na zlepšenie kvality textu javí prepis do dialogickej formy. Variant D skóroval pri zmene schopnosti odpovedať na otázky o texte lepšie alebo približne rovnako dobre ako variant M. Zároveň bol vždy na hodnotiacich škálach vlastností textu hodnotený lepšie ako originál. Oproti variantu M, ktorý bol na škálach hodnotený najlepšie, je však takáto forma optimalizácie časovo menej náročná a jednoduchšia.

Ďalším odporúčaním v súvislosti s možným vylepšením textotvorby by mohlo byť testovanie komunikátov priamo s adresátmi. Pri operatívnej administratívnej korešpondencii by to zrejme nebolo možné, ale štandardizované, často používané dokumenty by výskum zrozumiteľnosti, či spätnú väzbu od svojich budúcich adresátov určite zniesli.

Tu sa dostávame aj k možnostiam ďalšieho výskumu nadväzujúceho na túto prácu. Testovanie ďalších komunikátov na väčších vzorkách respondentov by

mohlo priniesť jemnejšie rozlíšené pohľady na problematiku. Rovnako by bolo žiadúce vykonať analogický test aj s ľuďmi, ktorí nemajú slovenčinu ako materinský jazyk. Je možné, že vo všeobecnosti nie sú vhodné tie isté stratégie pre germánske a slovanské jazyky, či rôzne kultúrne okruhy. Rovnako by bolo vhodné sa na základe týchto testov pokúsiť nájsť nové komunikačné stratégie, ktoré by boli vyvinuté spolu s adresátmi. Pretože aj holandský model troch brán stále pracuje s odborníkom, profesionálnym úradníkom, ktorý sa má *vcítiť* do úlohy adresáta svojho listu. Formulovanie optimalizačných techník, predtestovanie alebo výskum optimalizácií vykonaných priamo potencionálnymi adresátmi by mohli priniesť cenné praktické poznatky, ktoré by textotvorbu posunuli na novú úroveň - na mieru svojim adresátom.

8. Bibliografia

- Nederlandse taal wordt verankert in Grondwet [online]. 2010. [online]. [cit. 2015-10-17]. Dostupné z: <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2010/09/03/nederlandse-taal-wordt-veranker-d-in-grondwet>
- Charta základných práv Európskej únie. 2012. . In: Úradný vestník Európskej únie. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>
- Ministerstvo kultúry SR - Štátny jazyk. 2013. . Ministersvo kultúry Slovenskej republiky [online]. [cit. 2015-10-17]. Dostupné z: <http://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/statny-jazyk-3c.html>
- ANBEEK, Ton a Arie VERHAGEN. 2001. *Over stijl*. In: Neerlandistiek.nl [online]. [cit. 2015-10-16]. Dostupné z: <http://www.neerlandistiek.nl/01.01/>
- BREČKA, Samuel. 2003. *Teória a dejiny masovej komunikácie: Učebný text* [online]. [cit. 2009-8-26]. Dostupné z: <http://www.net/fmk.zimny-2003.htm>
- BUREAUTAAL. 2006. *Schrijfwijzer begrijpelijke formulieren: Concrete tips en voorbeelden over begrijpelijke taal in formulieren*. [online]. [cit. 2015-10-16]. Dostupné z: <http://begrijpelijkeformulieren.org/bibliotheek/literatuur/schrijfwijzer-begrijpelijke-formulieren>
- ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. 2008. *Současná stylistika*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 381 s. ISBN 978-80-7106-961-4.
- ČERNÝ, Jiří. 1996. *Dějiny lingvistiky*. 1. soubor. vyd. Olomouc: Votobia, 517 s. ISBN 80-858-8596-4.
- DOLNÍK, Juraj a EUGÉNIA BAJZÍKOVÁ. 1998. *Textová lingvistika*. 1. vyd. Bratislava: Stimul. ISBN 80-856-9778-5.
- EURÓPSKA ÚNIA., 2005. *Zmluva o Ústave pre Európu*. [Slovenské vyd.]. Luxemburg: Úrad pre vydávanie úradných publikácií Európskych spoločenstiev. ISBN 92-824-3115-0.

- FAGEL, Suzanne. 2008. *Structure versus style: the disappearance of stylistics in the Netherlands 1940-1970*. In: Online Proceedings of the Annual Conference of the Poetics and Linguistics Association (PALA) [online]. [cit. 2015-10-16].
Dostupné z: <http://www.pala.ac.uk/uploads/2/5/1/0/25105678/fagel2008.pdf>
- FINDRA, Ján. 2004. *Štylistika slovenčiny*. Martin: Osveta. ISBN 8080631425.
- GAVORA, Peter. 2010. *Elektronická učebnica pedagogického výskumu*. [online]. Bratislava: Univerzita Komenského [cit. 2016-02-06]. ISBN 978-80-223-2951-4. Dostupné z: <http://www.e-metodologia.fedu.uniba.sk/>
- GRIFFITHS, G., M.M. SOHLBERG a G. BIANCAROSA 2010. *A review of models of reading comprehension with implications for adults with mTBI and the Campus Reader*. www.campusreader.org [online]. 1.4.2011 [cit. 5.8.2013].
Dostupné z:
http://www.campusreader.org/dev/resources/pdfs/CampusReadertheory_finalo401.pdf
- HALLIDAY, M.A.K. a Ruqaiya HASAN. 1976. *Cohesion in English*. New York: Longman Group Limited. ISBN 0-582-55041-6.
- HOBBS, Jerry R. 1979. *Coherence and coreference*. *Cognitive Science*. 1, 513-540.
- HOFFMANNOVÁ, Jana. 1997. *Štylistika a--: současná situace stylistiky*. 1. vyd. Praha: Trizonia, 200 s. Jazykové příručky (Trizonia). ISBN 80-855-7367-9.
- HUISJES, Marlette. 2011. *Wetenschap dicht communicatiekloof*. NWO Hypothese: NWO-blad voor wetenschap. 18(2), 18-20. ISSN 1381-5652.
- KAMALSKI, Judith, Leo LENTZ a Ted SANDERS. 2004. *Coherentiemarkering in informerende en persuasieve teksten.: Een empirisch onderzoek naar cognitieve en affectieve effecten*. *Tijdschrift Voor Taalbeheersing*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 26(2), 85-103. ISSN 1573-9775.
- KAMALSKI, Judith, Leo LENTZ a Ted SANDERS. 2006. *Effects of Coherence Marking on the Comprehension and Appraisal of Discourse*. In: Proceedings of the CogSci 2006, 28th annual conference of the Cognitive Science Society in cooperation with the 5th International Conference of the Cognitive Science: July 26 - 29, 2006, Vancouver, BC., Canada. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Ass, s. 1575-1580. ISBN 0-9768318-2-1.

KAMALSKI, Judith. 2007. *Coherence marking, comprehension and persuasion: on the processing and representation of discourse = Coherentiemarkering, begrip en overtuigingskracht : over het verwerken en representeren van discourse* (met een samenvatting in het Nederlands). Utrecht, The Netherlands: LOT. ISBN 978-907-8328-292.

KARREMAN, Joyce a Uriël SCHUURS. 2006. *Syllabus Tekstanalyse*. Nijmegen. Skriptá. Radboud Universiteit Nijmegen.

KLIMOVIČ, Martin. 2010. PREŠOVSKÁ UNIVERZITA V PREŠOVE PEDAGOGICKÁ FAKULTA Katedra komunikačnej a literárnej výchovy *Tvorivé písanie v mladšom školskom veku*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. ISBN 978-80-555-0178-9.

KUBANOVÁ, Jana. 2004. *Statistické metody pro ekonomickou a technickou praxi. 2*. Bratislava: Statis. ISBN 80-85659-37-9.

KUYPER, J. a J. VAN DE WETTERING 2002. *Het geheim van de drie poorten: een praktijkgerichte methode voor de verbetering van de correspondentie van de Belastingdienst*. Den Haag: Belastingdienst.

LE, Elisabeth. 2004. *The role of paragraphs in the construction of coherence - text linguistic and translation studies*. IRAL, International Review of Applied Linguistics in Language Teaching. Heidelberg: Gross, (3).

LENTZ, Leo a Henk PANDER MAAT. 2004. *Functional Analysis for Document Design*. Technical Communication. (3), 387-398.

MANN, William a Sandra THOMPSON 1988. *Rhetorical Structure Theory: Toward a functional theory of text organization*. Text. 8(3), 243-281. Dostupné z:

[https://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CCoQFjAAahUKEwjZnq-](https://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CCoQFjAAahUKEwjZnq-UncnIAhXmEXIKHUwwDBQ&url=http%3A%2F%2Fsemanticsarchive.net%2FArchive%2FGMyNDBjO%2FRST%2520towards%2520a%2520functional%2520theory%2520of%2520text%2520organization.pdf&usg=AFQjCNHG-KWebCgcdYiiiFcaob8hVvCS3w)

[http%3A%2F%2Fsemanticsarchive.net%2FArchive%2FGMyNDBjO%2FRST%2520towards%2520a%2520functional%2520theory%2520of%2520text%2520organization.pdf&usg=AFQjCNHG-KWebCgcdYiiiFcaob8hVvCS3w](http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CCoQFjAAahUKEwjZnq-UncnIAhXmEXIKHUwwDBQ&url=http%3A%2F%2Fsemanticsarchive.net%2FArchive%2FGMyNDBjO%2FRST%2520towards%2520a%2520functional%2520theory%2520of%2520text%2520organization.pdf&usg=AFQjCNHG-KWebCgcdYiiiFcaob8hVvCS3w)

MCNAMARA, Danielle, Eileen KINTSCH, Nancy SONGER a Walter KINTSCH. 1996. *Are Good Texts Always Better? Interactions of Text Coherence*,

- Background Knowledge, and Levels of Understanding in Learning From Text.* Cognition and Instruction. **14**(1), 1-43. DOI: 10.1207/s1532690xci1401_1. ISSN 0737-0008. Dostupné z: <http://www.informaworld.com/openurl?genre=article>
- MCNAMARA, Danielle. 2007. *Reading comprehension strategies: theories, interventions, and technologies.* New York: Lawrence Erlbaum Associates, xv, 520 p. ISBN 978-080-5859-669.
- MEY, Jacob 2009. *Concise encyclopedia of pragmatics.* 2nd ed. Oxford: Elsevier Science. ISBN 978-008-0962-979.
- MISTRÍK, Jozef. 1966. *Slovosled a vetosled v slovečine.* Prvé vydanie. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. ISBN 71-029-56.
- MISTRÍK, Jozef. 1996. *Efektívne čítanie.* Bratislava: Veda, 114 s. ISBN 80-224-0454-3.
- MISTRÍK, Jozef. 1997. *Štylistika.* 3. vyd., upravené. Bratislava: Slovenské pedagogické nakl. s.598. ISBN 80-080-2529-8.
- MURTAZA, Ghulan a Noor UL QAMAR QASMI. 2013. *Style and Stylistics: An Overview of Traditional and Linguistic Approaches.* Galaxy: International Multidisciplinary Research Journal. 2(3), 1-11. ISSN 2278-9529.
- ONRUST, Margreet a Arie VERHAGEN. 1993. *Formuleren.* Houten: Bohn Stafleu Van Loghum, s. 229.
- PEARSON, P.D. a D.N. HAMM 2005. *The Assessment of Reading Comprehension: A review of Practices - Past, Present, and Future.* In: Children's Reading Comprehension and Assessment. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates., s. 13-69. ISSN 978-0805846560.
- PECINA, Martin. b.r.. *Typomil: písmo, typografie a sazba na webu* [online]. [cit. 2016-01-17]. Dostupné z: typomil.com
- PELIKÁN, Jiří. 2007. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů.* Praha: Karolinum, 270 s. ISBN 978-80-7184-569-0.
- POPOVIČ, Anton. 1970. *Štrukturalizmus v slovenskej vede: Dejiny texty bibliografia.* Martin: Matica slovenská. Bez ISBN.

- PREACHER, K.J. 2001. *Calculation for the chi-square test: An interactive calculation tool for chi-square tests of goodness of fit and independence*. Dostupné z: <http://quantpsy.org>
- PRŮCHA, Jan. 1998. *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Brno: Paido, 148 s. Edice pedagogické literatury. ISBN 8085931494.
- RENKEMA, J. 1982. *Leesbaarheidsformules: Een overzichtartikel van de Werkgroep Begrijpelijkheidsonderzoek*. Tijdschrift voor massacommunicatie. (10), 115-123.
- RENKEMA, J. a L. KLOET 2000. *De toestand van een tekst: Een diagnose volgens het CCC-model*. Management & Communicatie. (6), 25-36.
- RENKEMA, J. 2002. *Over smaak valt goed te twisten: Een evaluatiemodel voor tekstkwaliteit*. In: VAN EMMEREN, F., P. VAN DEN HOEVEN, C. JANSEN a P. J. SCHELLENS Tussenstand: 25 jaar Tijdschrift voor Taalbeheersing. Assen: Koninklijke Van Gorcum BV, s. 177-190.
- RENKEMA, J. 2005. *Schrijfwijzer*. 4e, aangepaste ed. Den Haag: SDU, 466 p. ISBN 90-121-0854-3.
- RENKEMA, J. 2012. *Tekstwaliteit scoort: het CCC-model als hulpmiddel bij het beoordelen van onderwijs(teksten)*. In: MIJTS, E. (ed.) Seminar Publicaties Universiteit van Aruba. s. 9-21.
- RENKEMA, J., M.J.W. HEERKENS a D. DE JONG 2013. *Belastingdienst schrijft burgertaal?: Een kwalitatief verkennend onderzoek naar de kwaliteit van antwoordbrieven van de Belastingdienst*. Tilburg.
- RUMSEY, Deborah J. c2003. *Statistics for dummies*. Hoboken, N.J.: Wiley, xviii, 355 p.
- SANDERS, Ted, Wilbert SPOOREN a Leo NOORDMAN 1992. *Toward a Taxonomy of Coherence Relations*. Discourse processes. (15), 1-35.
- SAUSSURE, Ferdinand. 1996. *Kurs obecné lingvistiky*. 2. vyd. (1. vyd. v nakl. Academia). Praha: Academia, 468 s. ISBN 80-200-0560-9.
- SEDLÁKOVÁ, Miluše. 2004. *Vybrané kapitoly z kognitivní psychologie: mentální reprezentace a mentální modely*. Praha: Psyché (Grada Publishing), s. 429.

- SHANNON, Claude Elwood a Warren WEAVER. 1948. *The mathematical theory of communication*. The Bell System Technical Journal. 27, 379–423623–656. Dostupné z: cm.bell-labs.com/cm/ms/what/shannonday/shannon1948.pdf
- STEENHOUDER, Michaël, Peter SCHELLENS (ed.). 2008. *Tekstanalyse: methoden en toepassingen*. Assen: Koninklijke Van Gorcum. ISBN 978-902-3244-479.
- VAN DE LAAR, Felix. 2011. *Het Libelle-gehalte als toetssteen: Begrijpelijkheid valt niet bij wet te regelen*. Tekstblad: Tijdschrift over tekst & communicatie. (04).
- VAN LEEUWEN, Maarten. 2015. *Stijl en politiek: Een taalkundig-stilistische benadering van Nederlandse parlementaire toespraken*. 1. Utrecht: LOT. ISBN 978-94-6093-168-0.
- VERHOEVEN, Ludo a Charles PERFETTI. 2008. *Advances in text comprehension: model, process and development*. Applied Cognitive Psychology. 22(3), 293-301. DOI: 10.1002/acp.1417. ISSN 08884080. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1002/acp.1417>
- VERMA, Jaya. 2015. *Current Trends in Stylistics*. Englishes Today. 1(1). ISSN 2395 4809.
- VESELÝ, Miro. b.r.. *Vzorce na posúdenie čitateľnosti textu | inMarketing*. InMarketing [online]. [cit. 2015-11-10]. Dostupné z: <http://inmarketing.sk/citateľnost/vzorce-na-posudenie-citateľnosti-textu/>
- WRIGHT, Nick. 2009. *Towards a better readability measure: the Bog index* [online]. [cit. 2015-10-16]. Dostupné z: <http://s3-eu-west-1.amazonaws.com/plcdev/app/public/system/files/36/original/TowardsABetterReadabilityMeasure.pdf>
- YULE, George. 1996. *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press, 14, 138 s. Oxford introductions to language study. ISBN 01-943-7207-3.